

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Ivor Škrinjar

**Nasilja velikaša i plemstva u srednjovjekovnoj
Slavoniji tijekom 14. stoljeća**

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Neven Budak

Zagreb, srpanj 2015.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1. 1. Predmet istraživanja	1
1. 2. Izvori i historiografija	3
2. TERITORIJALNI I DRUŠTVENI OPSEG	6
2. 1. Zemljopisni opseg	6
2. 2. Društveni opseg	8
3. PRAVOSUDNA ORGANIZACIJA	13
3. 1. Hijerarhija i ustroj pravosudnih tijela	13
3. 2. Običajno i institucionalizirano pravo	21
3. 2. 1. Smrtna kazna	27
3. 2. 2. Odšteta	29
3. 2. 3. Nasilje zakona	32
3. 2. 4. Proturječje, protivljenje, krivotvorenje i laganje	36
3. 2. 5. Dogovor, mir, izmirenje	41
3. 2. 6. Županska, banska, kraljevska pravda	45
4. OBLICI NASILJA	56
4. 1. Definicija nasilja	56
4. 2. Četrnaesto stoljeće kao okvir promatranog nasilja	60
4. 3. Oblici nasilja	65
4. 3. 1. Nasilništvo	65
4. 3. 2. Ubojstvo	88
4. 3. 3. Obrana od nasilja nasiljem	90

5. ZAKLJUČAK	93
6. SUMMARY	95
7. BIBLIOGRAFIJA	96
8. POPIS PRILOGA.....	103

1. UVOD

1. 1. Predmet istraživanja

Nasilje je komponenta ljudskog života koja prati sve oblike ljudskih zajednica kroz prošlost. Silništva koja su se provodila tijekom srednjeg vijeka bila su obrazac svakodnevice tadašnjih ljudi. Srednjovjekovni život prožet je afektivnim osobinama koje se u ljudima javljaju na mnogo izraženiji način nego što je uobičajeno u današnje vrijeme. To vrijedi za negativna i pozitivna svojstva ponašanja. Negativne značajke poput gramzljivosti, sebičnosti, borbenosti, raspaljivosti, oholosti i mržnje mogu se dovesti u izravnu vezu s međuljudskim sukobljavanjem.¹ Koja je svrha istraživanja sukoba? Cilj istraživanja sukoba je spoznaja o načinu funkcioniranja određenog društva. Kojim se pravilima to društvo podređuje, do koje su mjere prihvaćena te na koji je način normirano razrješavanje sukoba?² Odgovore na ova pitanja pokušat ću dati u ovom radu. Iako je nasilje činilo takvu važnu sastavnicu cjelokupnog funkcioniranja ljudskih zajednica, u hrvatskoj je historiografiji ono relativno slabo istraženo. Općenito, može se primijetiti kako je područje srednjovjekovne Hrvatske i Dalmacije bolje obrađeno. S druge strane, srednjovjekovna je Slavonija slabije zastupljena te se na ovakve probleme povjesničari najviše obaziru u sintezama. Zbog toga sam dobio poticaj za obrađivanje ove specifične teme. Kao što govori naslov, problematika će se ograničiti na područje srednjovjekovne Slavonije tijekom 14. stoljeća. Srednjovjekovna Slavonija izabrana je upravo zbog slabije obrađenosti, dok je 14. stoljeće predmetom istraživanja zbog posebnih procesa koji se zbivaju tijekom tog razdoblja. To je stoljeće razdoblje razvijenoga kasnog srednjeg vijeka, koje donosi promjene u odnosu na dotadašnji tijek razvoja Ugarsko-hrvatskoga kraljevstva. Brojni procesi, događanja i razvitci pridonose zanimljivosti tog stoljeća. Smjena dinastija, dolazak anžuvinske na mjesto arpadovićevske, koja nestaje s povijesne pozornice nakon dvostoljetnog vladanja hrvatskim zemljama. Borbe, sukobi, neprijateljstva, savezništva i sklapanje novih društvenih obrazaca koji prate takve važne političke i društvene događaje obilježja su cjelokupnog srednjovjekovlja. Takva previranja osobito će doći do izražaja na prijelazu iz 13. u 14. stoljeće. Uz to, tijekom vladavine anžuvinske dinastije dolazi do najpotpunije integracije hrvatskih zemalja tijekom srednjovjekovlja. Izumiranjem dinastije te promijenjenim vanjskim čimbenicima dolazi, međutim, do dezintegracije koja će se pokazati dugoročnom kroz sljedeća stoljeća. Uspon na

¹ Johan Huizinga, *Jesen srednjeg vijeka* (Zagreb, Naprijed, 1991), 11.

² Tomáš Halász, „Sudska i izvansudska praksa u rješavanju sukoba u Ugarskoj u 13. stoljeću“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 30 (2012): 1-30.

prijestolje Žigmunda Luksemburškog označit će prekid politike kakvu su vodili Anžuvinci. Dolazi do rasapa rubnih područja Ugarsko-hrvatskoga kraljevstva, a na unutarnjem planu javljaju se sukobi, ratovi i snaženje velikaša, što će povećati opću nesigurnost i postat će odlikom stanja tijekom cjelokupne Žigmundove vladavine.

Osim političkih i geopolitičkih promjena, tijekom 14. stoljeća dolazi i do ostalih društvenih, gospodarskih i kulturnih procesa koji će pridonijeti tomu da se to stoljeće nazove prijelomnim.³

U pozadini svih tih zbivanja događaju se nasilja. Tijekom 14. stoljeća obujam nasilja nije bio konstantan. Ono je variralo o političkim, društvenim i zemljopisnim faktorima. Da bi se uspostavila ravnomjernost i preglednost, u obradi ove tematike, rad ću koncipirati na sljedeći način: u uvodu ću objasniti predmet i metodologiju istraživanja, nakon čega će uslijediti opis i obrazloženje korištenja izabranih izvora te samih dometa u historiografiji.

Nakon uvoda, bit će riječi o zemljopisnom, odnosno teritorijalnom opsegu rada: zašto je izabrana baš ta regija, kojim ću se okvirnim granicama voditi u analizi izvora te u kojoj će mjeri biti usporedbi sa susjednim pokrajinama. Slijedom toga, objasnit ću društveni opseg rada, odnosno na kojim će društvenim skupinama biti naglasak. Težište ću staviti na velikaše i plemstvo, dok će grad, građani, selo, seljaštvo, Crkva i kler biti na marginama te ću o njima govoriti jedino ako se budu uklapali u tematiku rada. Objasnit ću koga se smatra velikašima, a koga plemstvom, gdje ću ukratko objasniti njihove posebnosti, razlike i sličnosti.

Nakon ovih uvodnih poglavlja, nastavit ću sa središnjim poglavljima, koja su srž rada. U poglavlju koje se tiče pravosudne organizacije analizirat ću način na koji je tijekom 14. stoljeća bio organiziran pravosudni sustav: tko je nadležan za koga, kako je tekao proces i kome su se mogle upućivati žalbe. Pokušat ću, u skladu s analiziranim izvorima, dati pregled učinkovitosti pravosuđa. Također, dat ću prikaz utjecaja običajnog prava te pisanoga, institucionaliziranoga, koje se u ovom razdoblju počinje sve više koristiti u praksi.

Time ću doći do samog nasilja. Definirat ću što je nasilje i objasniti na koji ću ga način obraditi. Nakon toga, pristupit ću analizi različitih oblika silništva. Nasilja ću podijeliti na oblike, od kojih je svaki bio poseban na svoj način, bilo po uzroku, težini nasilja, pojedincima koji su ga provodili ili njegovim posljedicama. Napraviti ću komparativnu analizu isprava u

³ Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*, 2. izdanje (Zagreb, Školska knjiga, 2007), 77.

kojima se nalaze opisi različitih oblika nasilja. Posebnu pozornost obratit ću na dio teksta u ispravama gdje se spominju načini, oblici nasilja, tko ih je provodio te kakve su bile reakcije vlasti. Time ću pokušati dati jedan od odgovora na pitanje o svakodnevicu čovjeka srednjovjekovne Slavonije. Uza svaki analizirani oblik nasilja dat ću prilog koji će se sastojati od tablice s popisom obrađenih izvora. U tablici će biti: godina izdavanja isprave, opis isprave, otkud je izvor uzet, komentar u kojem ću ukratko navesti sadržaj isprave i područje nasilja, ako se spominje.

U završnom ću poglavlju dati zaključak kojim ću objasniti rezultate istraživanja. Odgovorima danim na istraživačka pitanja pokušat ću dati poticaj za daljnja istraživanja nasilja kao jednog od faktora u životu srednjovjekovnog čovjeka, ali i za bolje razumijevanje njegove svakodnevice.

1. 2. Izvori i historiografija

Ovaj se rad temelji na ispravama koje su sačuvane, prikupljene i objavljene. Temelj izvora bit će *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (dalje CD). Koristit ću zadnjih osam svezaka, koji pokrivaju 14. stoljeće.⁴ Iz njih će biti preuzeti izvori koji se bave cjelokupnim prostorom srednjovjekovne Slavonije. Osim CD-a, koristit ću *Povjestne spomenike slobodnog kraljevskog grada Zagreba prijestolnice Kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske* (dalje MCZ), koje je prikupio Ivan Krstitelj Tkalčić.⁵ Za južnije dijelove srednjovjekovne Slavonije, s naglaskom na turopoljskom zemljopisnom okviru, koristit će se *Povjesni spomenici plemićke općine Turopolja*, koje je prikupio Emilij Laszowski.⁶

Hrvatska historiografija nije se toliko bavila srednjovjekovnom Slavonijom koliko Dalmacijom i Hrvatskom. Brojnost izvora, koja odlikuje prostor srednjovjekovne Dalmacije i, u manjoj mjeri, srednjovjekovnu Hrvatsku, razlog je većeg opsega izdanih izvora koji se tiču srednjovjekovne Dalmacije i Hrvatske, dok je srednjovjekovna Slavonija, siromašnija

⁴ Tadija Smičiklas (ur.) *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatie et Slavoniae. Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv, 8-18. (Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904-1990); u daljnjem tekstu CD.

⁵ Ivan Krstitelj Tkalčić, (ur.) *Monumenta Historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Povjesni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba prijestolnice Kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, svezak prvi (Izprave 1093 – 1399), (Zagreb: Brzotisak Karla Albrechta, 1873-1874); u daljnjem tekstu MCZ.

⁶ Emilij Laszowski, (ur.) *Monumenta Historica nobilis communitatis Turopolje. Povjesni spomenici plemićke općine Turopolja*, sv, 1, (1225 – 1466) (Zagreb, Tisak Antuna Schulza, 1904); u daljnjem tekstu MCT.

izvorima, zastupljenija jedino na primjeru Zagreba i Varaždina.⁷ Upravo je zbog toga zahtjevnost istraživanja veća, ali su i rezultati dobrodošli za pomake u saznanjima o ovom regionalnom prostoru. Osim općenitih djela o srednjovjekovnoj Slavoniji i proučavanja pojedinih velikaških rodova, nije bilo previše radova koji su se bavili ostalim aspektima srednjovjekovlja. Kao primjer mogu se navesti Celjski, koji su zaokupljali brojne povjesničare i o kojima postoji opsežna literatura, a u najnovije se vrijeme više pozornosti dalo Gisingovcima i Babonićima.⁸ O povijesti pojedinih gradova, i nekih regija, ima više novijih radova.⁹ Unatoč tim uspjesima hrvatske historiografije, ostaje činjenica da su minucioznija istraživanja svakodnevica ostala relativno neistraženo područje. Nasilje, kao jedan od važnih čimbenika života, ovim je radom prvi put sustavno obrađeno na točno određenom području u specificiranom kronološkom rasporedu.

Strana se literatura bavila ovakvom problematikom te ima određenih radova koji daju općenitiju sliku ili se bave specifičnim temama. U njima se mogu vidjeti stremljenja europskog razvitka pravosudnih sustava, prava i obrasci po kojima su se nasilja ponavljala.¹⁰ Ona će se koristiti kao opći obrazac pri obradi tipova nasilja.

Srednjovjekovnim pravosuđem i pravosudnim sustavima bavili su se ponajprije Magdalena Apostolova Maršavelski, Ivan Beuc, Damir i Marija Karbić te Nella Lonza i Lujo

⁷ Damir Agičić, *Poslijediplomski magistarski studij Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu* (Zagreb, Srednja Europa, 2009), 24-44; Damir Agičić, „Doktorati iz povijesti u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata (1946-2008), prilog istraživanju historije historijske znanosti“, u *Spomenica Josipa Adamčeka*, ur. Damir Agičić i Drago Roksandić, (Zagreb, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest – FF press, 2009), 527-535.

⁸ U najnovije vrijeme poboljšalo se stanje istraživanja velikaških rodova koji su imali utjecaja u srednjovjekovnoj Slavoniji, npr. Marija Karbić, „Gisingovci – ugarsko – hrvatska velikaška obitelj njemačkog podrijetla“, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice* 6 (1999), 21 – 26; Hrvoje Kekez, „Plemićki rod Babonića do kraja 14. stoljeća“ (Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 2012).

⁹ Zdenko Balog, *Križevačko-kalnička regija* (Križevci, Matica hrvatska, 2003); Neven Budak, „U sukobu s javnim moralom. Primjeri iz seksualnog života Varaždinaca u 16. stoljeću“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 21 (1988): 121-130; Neven Budak, „Budući da smo htjeli u Zagrebu na brdu Gradecu sagraditi slobodni grad..., Rađanje Gradeca – okolnosti, poticaji, slijed“, u *Zlatna bula 1242 – 1992*, ur. Zlatko Stubić (Zagreb, Muzej grada Zagreba, 1992): 21 – 32; Neven Budak, „Križevci u srednjem vijeku“, *Historijski zbornik* 45 (1992): 1 – 21; Neven Budak, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku*, (Zagreb, Koprivnica, Dr. Feletar, 1994); Borislav Grgin, „Vrhunac srednjovjekovnog razvoja“, u *Povijest grada Zagreba knjiga 1. Od prehistorije do 1918.*, ur. Ivo Goldstein i Slavko Goldstein (Zagreb, Novi Liber, 2012): 64-106; Nada Klaić, *Povijest Zagreba. Knjiga 1, Zagreb u srednjem vijeku* (Zagreb, Sveučilišna naklada Liber, 1982).

Nada Klaić, *Koprivnica u srednjem vijeku* (Koprivnica, Centar za kulturu, Muzej grada Koprivnice, 1987).

¹⁰ Lynn A. Martin, *Alcohol, Sex, and Gender in Late Medieval and Early Modern Europe* (New York, Palgrave, 2001).

Margetić.¹¹ Njihova djela koristit će se kao osnova kojom će se objasniti pravosudni sustav u srednjovjekovnoj Slavoniji.

Što se tiče društvenih odnosa i njihove strukture, zanimljive su sinteze hrvatskih povjesničara, ali i stranih koji se bave Ugarsko-hrvatskim kraljevstvom.¹² Kombinacijom literature i izvora doći ću do odgovora na postavljena istraživačka pitanja.

¹¹ Magdalena Apostolova Maršavelski, „Neka pitanja pravnog i društvenog položaja predijalista zagrebačkog biskupa u XIII. i XIV. stoljeću“, *Croatica Christiana Periodica* 18 (1994): 91-100; Magdalena Apostolova Maršavelski, „Tko su bili *maiores civitatis*“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 56 (2006): 273-292; Ivan Beuc, *Povijest institucija državne vlasti kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije: pravnopovijesne studije* (Zagreb, Pravni fakultet, Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženim radom, 1985); Damir Karbić i Marija Karbić, *The Laws and Customs of Medieval Croatia and Slavonia, A Guide to Extant Sources* (London, UCL School of Slavonic and East European Studies, 2013); Nella Lonza, „Kazneni postupak Krčkog (Vrbanskog) statuta iz 1388. godine“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 43 (1993): 715-725; Nella Lonza, „Novopronađeni izvori o sudskim postupcima protiv krčkih knezova u XIV. stoljeću“, *Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeka* 35-36 (1994): 9-20; Nella Lonza, „Tužba, osveta, nagodba: modeli reagiranja na zločin u srednjovjekovnom Dubrovniku“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 40 (2002): 57-104; Nella Lonza, „Pravna kultura srednjovjekovne Dalmacije između usmenosti i pismenosti“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 5-6 (2013): 1203-1232; Lujo Margetić, *Zagreb i Slavonija: izbor studija* (Zagreb, Rijeka, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Vitagraf, 2000); Lujo Margetić, Ivan Beuc i Dalibor Čepulo, *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu: studijsko gradivo* (Zagreb, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2006).

¹² Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* (Zagreb, Školska knjiga, 1976); Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata 2. Treće doba: Vladanje kraljeva iz raznih porodica, 1301 – 1526* (Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1974); Pal Engel, *The realm of St. Stephen: a history of medieval Hungary, 895 - 1526* (London, New York, I. B. Tauris, 2001); Martyn C. Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary* (London, Palgrave Macmillan, 2000); Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje*, 2. izd. (Zagreb, Školska knjiga, 2007).

2. TERITORIJALNI I DRUŠTVENI OPSEG

2.1. Zemljopisni opseg

Naslovom teme definirao sam istraživačko područje rada. Srednjovjekovna Slavonija zahvaćala je područje između rijeka Mrežnice, Korane i Une na jugu te Drave na sjeveru, dok se istočna granica protezala uz Požešku županiju, a granica na zapadu pratila je otprilike današnju granicu sa Slovenijom.¹³ U radu ću se pokušati držati tih zemljopisnih odrednica. Ono što je karakteriziralo srednjovjekovni administrativno-geografski ustroj bile su županije. Ustrojila ih je kraljevska vlast u vrijeme prvih Arpadovića, koji su vladali ovim područjima. Temelj njihova ustrojstva i postojanja bio je kraljevski patrimonij, ali će kroz razvojne procese kasnijih stoljeća, a pogotovo u 14. stoljeću, doći do promjena u tome tko je bio župan te kakve su bile osnove njegove vlasti.¹⁴ Županije u 14. stoljeću teritorijalno nisu pratile zemlje koje su pripadale kralju, nego su bile zaseban odraz stanja u pojedinoj regiji. Granice županija bile su promjenjive i razdvajale su kraljevske, velikaške i plemićke posjede. Kraljevska je vlast i sama bila zaslužna za slabljenje županija i moći župana. Ponajprije se to odnosi na promoviranje *servientes regis*. Također, dolazi do jačanja plemića, pogotovo nakon banova privilegija iz 1273. i kraljevskog dekreta iz 1291., prema kojima su imali pravo sudjelovanja u biranju suca plemića te pravo sudjelovanja na sudu skupa sa županom. Mrvljenje županske vlasti zbivalo se i zbog osnivanja posebnih zajednica plemića i slobodnjaka, pod kraljevskim pokroviteljstvom, koje su mogle same voditi unutarnje sudske sporove (npr. zajednica sv. Helene u Križevačkoj županiji, turopoljska zajednica plemstva...¹⁵). Proces raspadanja kraljevske vlasti u županijama dugotrajan je i time kraljevska vlast postaje sve slabija, a nesigurnost sve veća. Taj je proces najvidljiviji u 13. stoljeću, kada, primjerice, cijela Gorska županija prelazi u vlasništvo cistercitske opatije u Topuskom ili kada se širi velikaški rod Aka na području Zagrebačke županije, također u 13. stoljeću. Malo i srednje plemstvo na takav će razvoj odgovoriti sve većim oslanjanjem na institucije županija. Relativan uspjeh zbiva se 1325., kada se stanovnici srednjovjekovne Slavonije vraćaju pod jurisdikciju slavonskog bana.¹⁶

¹³ Beuc, *Povijest institucija*, 93.

¹⁴ Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* (Zagreb, Školska knjiga, 1976), 258.

¹⁵ Beuc *Povijest institucija*, 120 – 126.

¹⁶ Borislav Grgin, „Županije u razvijenom i kasnom srednjem vijeku“, u *Hrvatske županije kroz stoljeća*, ur. Ivo Goldstein (Zagreb, Školska knjiga, 1996): 28 – 29; Nada Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest* (Zagreb, Školska knjiga, 1972), 185-186.

Srednjovjekovna Slavonija sastojala se od nekoliko županija koje su se kroz stoljeća prostorno mijenjale te je zbog toga teško odrediti njihove granice.¹⁷ Iz isprava slavonskih banova vidljivo je da su pod njihovu vlast potpadale Zagrebačka, Križevačka, Varaždinska, Virovitička, Vrbaska i Sanska županija. Za posljednje dvije malo je izvora te se može pretpostaviti kako nisu sve vrijeme bile pod njihovom upravom ili banovi nisu imali dovoljno jak utjecaj da bi se nametnuli.¹⁸ Županije koje su imale postojanija područja i koje su opstojale u 14. stoljeću bit će temelj iz kojih ću koristiti primjere iz izvora. Prije svega, to je Zagrebačka županija, koja je obuhvaćala područje oko Zagreba, sa sjedištem u samom Zagrebu. Južnije od Zagrebačke županije prostirale su se dvije županije. Prva, Gorička, protezala se od Svete Marije pod Okićem na sjeveru, dok je na jugu slijedila rijeku Kupu. Druga, Gorska županija, protezala se od crte Trebarjevo – Lekenik – izvor Kravarščice na sjeveru do Cetina na jugu, tj. do granica Modruške županije. Sjeverno od Zagrebačke županije bilo je više županija. Županija Zagorje prostirala se na desnoj strani rijeke Krapine, do Maclja i Ivančice. Najsjevernija županija, Varaždinska, obuhvaćala je područje do Drave. Istočno od njih nalazila se Križevačka županija, koja je imala najveći teritorijalni opseg, a završavala je na granicama Požeške županije. Njezini glavni centri bili su Križevci i Kalnik. Postojao je i niz manjih županija, poput Garičke i Komarničke, koje će se do 14. stoljeća dezintegrirati u manje komitate ili će se integrirati u druge, veće županije te više neće imati većeg udjela kao administrativne cjeline. Istočno od Križevačke županije protezala se Požeška, ali ona ne pripada srednjovjekovnoj Slavoniji te zbog svojega geopolitičkog položaja neće biti obrađena u ovom radu.¹⁹ U skladu s ovim približnim granicama županija zemljopisno sam odredio opseg rada te ću ugrubo pratiti sljedeću crtu: na zapadu ću poštivati današnju sjeverozapadnu granicu sa Slovenijom, na istoku će krajnja točka biti srednjovjekovna Križevačka županija, koja se protezala do granica s Požeškom županijom, jug će biti omeđen Kupom i Unom do granica Modruške županije, a na sjeveru ću pratiti rijeku Dravu, koja će predstavljati gornju granicu promatranog prostora. Moguća su povremena odstupanja od ovakvih određenja, ali ona će se koristiti za usporednu analizu pri proučavanju izvora.

Također, vodit ću se četirima najznačajnijim gradovima srednjovjekovne Slavonije, koji su predstavljali značajnu gospodarsku snagu. To su bili Zagreb, Križevci, Varaždin i Koprivnica. Razvoj Križevaca kao značajnog središta događa se od 13. stoljeća. Tijekom 13.

¹⁷ Grgin, „Županije“, 21.

¹⁸ Éva B. Halász, „Diplomatička analiza isprava slavonskih banova u razdoblju od 1323. do 1381. godine“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 27 (2009): 38.

¹⁹ Grgin, „Županije“, 24-26.

stoljeća križevački župan postaje najutjecajniји slavonski župan, a uz njegovu funkciju bit će vezana i ona podbana. Godine 1252. Stjepan, ban cijele Slavonije, daje povlastice slobodnoga kraljevskoga grada Gornjem križevačkom gradu. Povlastice koje je Gornji grad uživao pridonijele su njegovu oslanjanju na bana i bansku vlast te će postati jedan od središta banske vlasti u Slavoniji.²⁰ Tijekom 14. stoljeća Križevci dosežu status najvažnijeg središta u sjeverozapadnom dijelu srednjovjekovne Slavonije. Razvijaju se kao županijsko sjedište u kojem stoluje podban, a i ban najviše vremena provodi upravo ovdje.²¹ Varaždin je bio najznačajnije gradsko središte srednjovjekovne Slavonije sjeverno od Zagreba, a južno o Drave. Taj će grad po svojoj važnosti kontinuirano rasti u 14. stoljeću, uz relativno kratkotrajne nevolje sa susjednim plemićima. Nije imao problema u očuvanju svojih povlastica. Sukobi s velikašima uslijedit će tek dolaskom Celjskih u 15. stoljeću.²² Koprivnica također tijekom 14. stoljeća dobiva na važnosti, iako neće imati takav značaj kao Zagreb ili Križevci. Povećanje važnosti Koprivnice potvrđuje se 1356. godine, kada kralj Ludovik izdaje povlasticu slobodnoga kraljevskoga grada.²³ Od svih gradova srednjovjekovne Slavonije svojom se važnošću ističe Zagreb. Nalazio se na sjecištu važnih prometnih pravaca koji su povezivali cijelu srednjovjekovnu Slavoniju, kao i ostatak Ugarsko-hrvatskoga kraljevstva. U skladu s tim služio je kao odredište na kojem se razvijala trgovina, a usporedno s trgovinom i promet i komunikacije. Tijekom 14. stoljeća Zagreb će se nastaviti razvijati, a posebice Gradec, koji će gospodarski ojačati. Povoljan razvoj Zagreba vidljiv je kroz cijelo razdoblje anžuvinske dinastije.²⁴ Tek s dolaskom Žigmunda na prijestolje doći će do negativnih procesa na gradski život. Na prelasku stoljeća više će trpjeti Gradec, za razliku od biskupskog Zagreba, jer će biti podložniji velikaškim nasrtajima.²⁵ No prave posljedice slabe kraljevske vlasti postat će vidljive tek u 15. stoljeću.²⁶ Ovi gradovi predstavljaju ekonomski, ljudski i strateški potencijal. Oni će biti konstantna meta okolnih velikaša koji će provoditi nasilje nad građanima i gradskim posjedima s ciljem osiguravanja vlastitih probitaka.

2. 2. Društveni opseg

Društveni ustroj srednjovjekovne Slavonije imao je karakteristike koje su ga činile sličnim, ali istodobno i različitim u nekim aspektima od ostalih dijelova Ugarsko-hrvatskoga

²⁰ Budak, „Križevci“, 170-171.

²¹ Balog, *Križevačko-kalnička regija*, 39.

²² Budak, *Gradovi Varaždinske županije*, 138.

²³ Klaić, *Koprivnica*, 71-72.

²⁴ Nada Klaić, *Povijest Zagreba. Knjiga 1, Zagreb u srednjem vijeku* (Zagreb, Sveučilišna naklada Liber, 1982), 118.

²⁵ Isto 119-130.

²⁶ Budak, „Budući“, 23; Grgin, „Vrhunac srednjovjekovnog razvoja“, 90-94.

kraljevstva. Već sam naznačio da ću se baviti velikašima i plemstvom srednjovjekovne Slavonije te ću u ovom potpoglavlju detaljnije razlučiti razliku između ovih skupina ljudi, koji su pripadali istoj društvenoj cjelini.

Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo pripadalo je krugu europskih zemalja s visokim udjelom plemstva u ukupnom stanovništvu. Činjenica o mnogobrojnosti plemstva ne znači istodobno i sličnost u društvenim odnosima plemićkoga društvenog sloja.²⁷ Razlika između velikaša i plemstva bila je u tome što su velikaši bili iznad ostalih plemića u gospodarskom, financijskom i posjedovnom smislu te broju ljudi koje su kontrolirali, bilo posredno ili neposredno. Najvažnija velikaška osobujnost sastojala se u obliku utjecaja na vrhovne strukture vlasti. Ostali plemići, koji često nisu imali ni kmetove, uspjeli su održati relativnu samostalnost ponajčešće zahvaljujući rodbinskim vezama s velikaškim obiteljima.²⁸ Društvena struktura u 14. stoljeću, karakteristična za srednjovjekovnu Slavoniju, sastojala se od: magnata, odnosno velikaša; plemića, koji su se pretvarali u kraljevske servijente; slobodnjaka i kmetova. Osim njih postojalo je još nekoliko specifičnih skupina ljudi koji su se izdizali iznad slobodnog seljaštva i kmetstva. Predijalci, ljudi koji su živjeli na nečijem posjedu, a imali su vojnu i novčanu obvezu, najčešće na posjedima Crkve.²⁹ Oni su bili pod jurisdikcijom vlastelina. *Iobagiones castri* ili gradukmetovi, ljudi koji su bili slični po obvezama predijalcima, osim u jurisdikciji. Oni su, naime, potpadali pod sudovanje župana.³⁰ Kastrenzi, oni koji su živjeli na posjedu utvrda i nisu bili obvezni na vojnu službu, ali su imali obveze održavanja utvrde. Taj sloj ljudi ulazio je pod jurisdikciju župana i kaštelana.³¹ Osim njih, najveću skupinu činilo je seljaštvo i kmetstvo. Njih ću, međutim, ovdje promatrati indirektno, jedino ako budu od važnosti da bi se u skladu s izvorima postigli rezultati istraživanja.³²

Društveni razvitak tijekom 14. stoljeća donio je promjene u strukturi višeg sloja društva. Prvu, najmoćniju društvenu skupinu čine velikaši. Njih čine najviši kraljevski činovnici, prelati, predstojnici kaptola i samostana te svjetovni velikaši koji imaju pravo

²⁷ Marko Jerković, „Plemstvo Križevačke županije u srednjem vijeku – uvod u problematiku i historiografski pregled“, *Povijesni prilozi* 34 (2008): 46.

²⁸ Beuc, *Povijest institucija*, 119.

²⁹ Apostolova Maršavelski „Neka pitanja“, 96-100.

³⁰ Gábor Szeberényi, „Plemići, predijalci i *iobagiones castri* Rovišća u 13. i 14. stoljeću“, *Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 30 (2012): 34.

³¹ Beuc 1985, 141-143.

³² Hrvoje Strukić, „Komitat Moravče“, u *Sveti Ivan Zelina i zelinski kraj u prošlosti: Zbornik radova*, ur. Ante Gulin, 33-45 (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, grad Sveti Ivan Zelina, 2003), 40-41.

vođenja vojske pod vlastitom zastavom, grbom i zapovjedništvom. S druge se strane ističu plemići, odnosno oni zemljoposjednici koji nisu imali prava vojske pod vlastitom zastavom, i manji crkveni dostojnici, koji su bili organizirani po županijskom sustavu.³³

Također, dolaskom Anžuvina na prijestolje Ugarsko-hrvatskoga kraljevstva grade se novi društveni odnosi koji će u idućem razdoblju biti od velike važnosti. Novost koju unose u Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo je viteštvo, tj. uzdizanje slobodnjaka na rang maloga plemstva s viteškim funkcijama. Takva politika vidljiva je u osnivanju viteškog reda *Bratstva vitezova sv. Jurja*.³⁴ Oni će formirati drugu društvenu skupinu koja nije imala toliki svjetovni utjecaj kao velikaši, ali će istodobno biti zaštićeni plemićkim pravima.

Treća veća skupina ljudi koji su činili društvo srednjovjekovne Slavonije bili su građani. Ipak, i među samim gradovima postojale su razlike koje su ih međusobno diferencirale. Oni se mogu svesti na dva temeljna oblika: feudalni grad i slobodni grad. Glavna razlika između feudalnoga i slobodnoga grada je povlastica kojom slobodni gradovi imaju pravo biranja vlastita suca, dok u feudalnim gradovima na tu funkciju dolaze ljudi koje postavlja vlastelin. Lijep primjer takve razlike je Krapina. Krapina dobiva povlastice u doba Ludovika (1347.), ali ne kao grad nego kao utvrda, odnosno poveljno trgovište, kao i građani koji se nalaze podno te utvrde. Oni su smjeli birati suca koji je smio suditi samo u imovinskim sukobima, dok su ostali, teži slučajevi bili u nadležnosti kaštelana.³⁵ Ovdje je važno naglasiti da povlastice koje su slobodni gradovi imali nisu nužno značile i njihov razvitak. Važniju funkciju imao je napredak gospodarstva, koje je činilo pravu razliku između grada i sela.³⁶ Slavonski su gradovi silom prilika bili okrenuti prema Budimu i Višegradu, centrima kraljevske vlasti za vrijeme Anžuvina. Razlog takvom opredjeljenju bilo je velikaško okruženje s kojim su se svakodnevno morali nositi. Ono se sastojalo od konstantne prijetnje nasiljem kakvom su velikaši pribjegavali u provođenju svojih interesa.³⁷

U Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu plemstvo je bilo pravno izjednačeno. Usporedbom različitosti između plemstva i velikaša – njihova podrijetla, političke, gospodarske i vojne različitosti – mogu zaključiti da je ta ravnopravnost bila samo formalna. Raznolikost plemstva postojala je do sredine 14. stoljeća, kada će se procesi stvaranja homogenog sloja početi zatvarati. To su, primjerice, gradokmetovi (*iobagiones castri*), kraljevski službenici

³³ Beuc, *Povijest institucija*, 147.

³⁴ Klaić, *Povijest Hrvata u razvijanom*, 508.

³⁵ Budak, *Gradovi Varaždinske županije*, 49; Klaić, *Povijest Hrvata*, 208-209.

³⁶ Klaić, *Povijest Hrvata u razvijanom*, 258.

³⁷ Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 190.

(*servientes regis*), predijalci, kmeća dit (*fili iobagionum*) itd.³⁸ Ono što karakterizira 14. stoljeće je monopol koji Anžuvinci preuzimaju nad promoviranjem plemstva. Tako se u njihovo doba plemićem smatralo onoga koji je imao vlastitu kuću i zemlju, no izdizanje na plemićki status ovisilo je o kraljevskoj milosti.³⁹ Anžuvinci temelje svoju unutarnju politiku na iskorištavanju kraljevskih prava (*iura regalia*), a time osnovicu kraljevske vlasti više ne čine zemlje (*terre regales*). Takva je politika najširi odmak od politike Arpadovića. Osim takvog temeljnog načela na kojem su potvrđivali vlast, Anžuvinci su se, tijekom cijele svoje vladavine, vodili načelom prema kojem je sva zemlja bila kraljevska, pa samim time njome mogu raspolagati. Dijeleći zemlju svojim pristašama i vitezovima, oni se odriču posjeda u zamjenu za to da plemstvo vjerno provodi kraljevsku politiku.⁴⁰ Takvo provođenje unutarnje politike pridonijet će stabilizaciji stanja nakon ratova s početka stoljeća, koje će potrajati sve do uvoda u dinastičke sukobe potkraj 14. stoljeća.

Primjetna je disperziranost različitih slojeva u plemićkom staležu, ali sve su ih skupa nadvisivali velikaši. Iako, nakon pada Babonića u dvadesetim godinama 14. stoljeća, u srednjovjekovnoj Slavoniji neće biti tako svemoćnog velikaškog roda, ovdje do izražaja dolazi nova vrsta velikaša, koja postizanje vlastite moći zahvaljuje kraljevskoj milosti. Kao primjer može se uzeti ban Mikac čije dvadesetogodišnje banovanje kralj koristi za provedbu svoje politike, ali se istodobno ban uzdiže iznad ostalih plemića u srednjovjekovnoj Slavoniji. On djeluje, najčešće, uz kraljev blagoslov, a kralj se u isto vrijeme oslanja na njegovu potporu u provedbi svoje politike.⁴¹ I ostali istaknuti pripadnici plemstva, koji će se početi uzdizati na velikaški rang, ovisit će o kraljevskoj milosti te će takvo društveno ustrojavanje potrajati do kraja 14. stoljeća. Žigmund prekida anžuvinsku politiku izdizanja plemstva te uvodi promjene koje će se temeljiti na njegovoj konstantnoj potrebi za gotovim novcem.⁴² Međutim, ono što je bilo zajedničko velikašima i svim slojevima plemstva jest obiteljska struktura. Ona se temeljila na dva oblika. Prvi je podrazumijevao upotrebu termina *generatio* i *genus*, a označavao je pripadnost pojedinom plemićkom rodu.⁴³ Drugi oblik plemićkih rodova temeljio se na podrijetlu u muškoj liniji. Mogao ga je predstavljati istinit ili izmišljen predak. Obilježja pojedinog roda bili su povezanost kroz zajedničko posjedovanje imovine – zajednički centar

³⁸ Damir Karbić, „Plemstvo – definicija, vrste, uloga“, *Povijesni prilozi* 25 (2006): 11; Szeberényi, „Plemići, predijalci“, 41.

³⁹ Marija Karbić, „Dioba posjeda i plemićki rod: primjeri iz Slavonije“, *Scrinia Slavonica* 10 (2010): 70.

⁴⁰ Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 505.

⁴¹ Klaić, *Izvori*, 188-189.

⁴² Klaić, *Povijest Hrvata* 2, 286.

⁴³ Marija Karbić, „Rod Borića bana. Primjer plemićkog roda u srednjovjekovnoj Požeškoj županiji“, Doktorski rad, Zagreb, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2005, 2.

otkud potječu – simboli i ime. Tek će potkraj 14. stoljeća doći do raslojavanja takvih tradicionalnih ustroja, a pritom će se rodovi granati te će se time mijenjati temelji povezanosti među njima. U prvoj fazi grananja krvna će veza i dalje činiti temelj povezanosti, dok će u drugoj tu ulogu preuzeti zajednička imovina. Razvoj i promjena obiteljskih struktura najbolje se može primijetiti u načinu na koji su se plemići identificirali. Do polovice 14. stoljeća uobičajeno je bilo izraziti pripadnost rodu, *de genere*. Polovicom stoljeća dolazi do promjena te se u nazivu ističe sjedište plemića, *de* (glavni posjed). Takva obiteljska struktura bila je karakteristična za srednjovjekovnu Slavoniju.⁴⁴

Plemstvo, koje se neće uspjeti uzdići na višu društvenu stepenicu, pokušavat će opstati u danim uvjetima, a veliku potporu imat će u kraljevskoj moći i zaštiti Anžuvina.⁴⁵ Oni su bili svjesni kakve su im probleme zadavali nekadašnji svemoćni velikaši pri dolasku na ugarsko-hrvatsko prijestolje početkom stoljeća te će i to biti jedan od razloga umanjivanja značaja i moći velikaškog sloja. Unatoč relativnoj brojnosti plemstva, ono što ih je izdvajalo od običnog seljaštva često je bio samo pravni status. Njime su se mogli podičiti te nametati pravna rješenja, slično kao što su i velikaši mogli nametati njima samima.

⁴⁴ Isto 101-104.

⁴⁵ Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 515-516.

3. PRAVOSUDNA ORGANIZACIJA

3. 1. Hijerarhija i ustroj pravosudnih tijela

Srednjovjekovlje je karakteristično zbog toga što je svaka upravna jedinica bila vrlo često samo pod nominalnom kraljevskom sudskom jurisdikcijom. To je u praksi označavalo samostalne gradove, posjede i općine, od kojih se svaka brinula za svoje uske interese. Takvo stanje pridonosi čestim i dugotrajnim sukobima među susjedima. Drugi razlog za sukobe bila je privrženost podanika vlastelinu ili građanina gradu. Njihova vjernost ogledava se u tome što su bez te vjernosti i potpore pojedinci gubili vlastiti identitet.⁴⁶ Organizacija sudstva u srednjovjekovnoj Slavoniji bila je složen i isprepleten kompleks raznih vrsta sudstava. Tijekom 14. stoljeća zbivaju se promjene koje će utjecati i na ovo područje. Zbog toga se pojedini slučajevi trebaju promatrati u određenom vremenskom i problemskom kontekstu.

Slabljenje dinastije Arpadovića, zajedno s njezinim izumiranjem, bilo je popraćeno jačanjem velikaša. Oni su širili svoje posjede, a s povećanjem teritorija dobivali su sve veće povlastice popraćene povećanjem moći, koja se najbolje očitava u jurisdikcijskim pravima koja su stjecali. Time velikaši na velikom dijelu Ugarsko-hrvatskoga kraljevstva postaju u praksi neovisni o kraljevskoj vlasti. Takvo stanje dočekać će početak 14. stoljeća, koje će biti obilježeno borbama više pretendenta na kraljevsku krunu sv. Stjepana.⁴⁷ Temelj velikaške moći činili su, međutim, ljudi. Familijari su (*familiaris, familiaritas*) bili plemići nižeg ranga, koji su ulazili u službu velikaša, vojnu ili češće neku civilnu, u želji za napredovanjem na društvenoj ljestvici.⁴⁸ Specifičnost takvog društvenog ustroja je ta da familijari nisu bili vazali velikaša, nego su bili u funkciji sluga. Njihove zemlje nisu bile pod utjecajem velikaša kojem su služili te su bili podložni kraljevskom sudu.⁴⁹

Za srednjovjekovnu Slavoniju opadanje moći velikaša, posebice Babonića i uvođenje Mikca u čast bana, označit će prekretnicu u dotadašnjoj, praktički neovisnoj, velikaškoj jurisdikcijskoj moći. Najvažniji uspjeh Mikčeva banovanja bila je uspostava plemićkog administrativnog ustroja sudske vlasti. Samostalnim plemićkim sudom uspostaviti će se relativna pravna sigurnost slobodnjaka koji se kite uzvišenijim naslovom – plemenitih slobodnjaka (*nobilis jobagio castri*), plemstva („pravi i prirodni plemići“ – *veri et naturales*

⁴⁶ Klaić, *Povijest Zagreba*, 467.

⁴⁷ Engel, *The realm of St. Stephen*, 124-126.

⁴⁸ Martyn C. Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary* (London, Palgrave Macmillan, 2000.), 110.

⁴⁹ Isto 126-128.

nobiles) i kraljevskih vitezova (*servientes regni*). Tim sudom predsjedali su plemićki suci (*judices nobilium*), a takva sudovanja najčešće su se održavala prilikom sazivanja sabora.⁵⁰

Također, za Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo karakteristična je osnovica vladanja nad zemljom, a to je bila županijska organizacija. Ona tijekom 14. stoljeća doživljava velike promjene koje će biti od presudne važnosti za svakodnevni život ljudi.

Županijski sustav tijekom vladanja Anžuvina gubi na važnosti. To se najbolje očituje u jurisdikcijskim ovlastima župana. U vrijeme kralja Karla one su još relativno velike. Župani su smjeli održavati skupštine, presuđivati nad kriminalnim djelima te posredovati u sukobima zbog posjeda. Takvo stanje mijenja se za vrijeme Ludovika Anžuvina, kada se smanjuju ovlasti župana. Sve važnije ovlasti prebacuju se na središnju kraljevsku vlast, koju je predstavljao palatin, odnosno na njegove zamjenike koji su nazočili županijskim skupštinama i donosili sudske presude. Dvije vrste povlastica, koje će postati uobičajene za vrijeme Anžuvina, još će više potkopati županijski sustav. Prva je bila pravo izuzeća od lokalnih vlasti, u ovom slučaju županijskih, i potpadanje pod izravnu kraljevsku vlast. Druga je bila uvođenje *ius gladii*, odnosno povlastice prema kojoj su se zločinci mogli ispitivati, mučiti i osuđivati na posjedu bez uplitanja lokalnih vlasti.⁵¹ Daljnje potkopavanje županijske vlasti je osnivanje kaštelanata, koje je karakteristično za 14. stoljeće. To su bile utvrde pod kraljevskom vlašću koje su trebale biti izuzete od županske vlasti, a s istim županijskim povlasticama i ovlastima. Takve mjere pokazat će se privremenima jer će u vrijeme Žigmundova vladanja županije dobiti većinu svojih nekadašnjih ovlasti na području Ugarsko-hrvatskoga kraljevstva.⁵²

Sudovi na županijskoj razini dijelili su se na dva stupnja. Prvi je bio županijski sud (*sedes iudiciaria*). On predstavlja uobičajeno sudovanje na županijskoj razini, a sastajao se svakih četrnaest dana. Drugi stupanj bio je vrhovni sud (*congregatio generalis*). Vrhovnim je sudom predsjedavao palatin ili njegov zamjenik, kojeg je ovlastio kralj, a održavao se svake treće ili četvrte godine. Obveza županijskih plemića bila je sudjelovati na takvim skupštinama.⁵³

Na području srednjovjekovne Slavonije ban predstavlja kraljevsku vlast. Razlog imenovanja jednog ili više banova cijele Slavonije ili cijele Slavonije i Hrvatske leži u

⁵⁰ Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 521.

⁵¹ Engel, *The realm of St. Stephen*, 179-180.

⁵² Grgin, „Županije“, 30-31.

⁵³ Rady, *Nobility, Land and Service*, 164-166.

političkim promjenama koje se zbivaju na prijelazu iz 13. u 14. stoljeće i polovicom 14. stoljeća. U prvim godinama vladanja kralj Karlo jednostavno nema nikakve vlasti nad područjima južno od Slavonije, a Šubići imaju nasljedno pravo banovanja, pa i ne može imenovati nekog hercega ili svojeg izabranika za bana. S druge strane, u prvim godinama Ludovikova vladanja počinje se širiti kraljevski utjecaj prema južnom dijelu Kraljevstva. U trenutku pobjede nad hrvatskim velikašima i Venecijom, dolazi do potrebe uspostavljanja posebnog bana za Dalmaciju i Hrvatsku jer se ovaj prostor opet našao pod kraljevskom vlašću. Tim uspjehom banovi postaju predstavnici kraljevske vlasti na cjelokupnom teritoriju srednjovjekovne Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.⁵⁴ U vrijeme bana Mikca banska čast izuzetno jača u srednjovjekovnoj Slavoniji te počinje uistinu predstavljati kralja. Ban je predstavljao kralja, a mogao je dobiti povlasticu provođenja kraljevske vlasti. Primjer toga može se vidjeti 1325. godine, kada će se regulirati pravna podložnost stanovnika srednjovjekovne Slavonije.⁵⁵ BANSKO pravo sudovanja, i uopće njegov utjecaj na teritorij kojim je nominalno vladao, mijenjalo se tijekom stoljeća zbog raznih kraljevskih podjela povlastica gradovima i velikašima. U drugoj polovici 14. stoljeća širi se banski utjecaj. Tako ban ima mogućnost sudovanja u sjedištima županija i županijskim skupštinama na predmetima koji su prije potpadali pod jurisdikciju župana. Banske presude bile su podložne prizivu kralja, odnosno sucu na kraljevskom dvoru kojega je kralj postavio za rješenje spora.⁵⁶

Opisanim načinom dolazilo se na najviši mogući sud u Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu. On nije bio jedinstven, nego se također sastojao od različitih funkcija, ureda i ljudi. Najviše sudstvo u Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu sastojalo se od palatina, kraljevskog suca, i od 1377. godine kancelara. Ti najviši suci redovito su zakazivali saslušanja koja su se obično održavala osmog dana od nekog važnog blagdana, primjerice Sv. Jurja, Sv. Ivana itd. Otkazivala su se samo u slučaju opće mobilizacije.⁵⁷

Palatinska osnovna dužnost tijekom 14. stoljeća bila je sudovanje na županijskim skupštinama u kraljevo ime. Međutim, zbog njegovih obveza koje su često zahtijevale njegovu nazočnost u blizini kralja, kao i nevoljkosti koja je proizlazila iz prisustvovanja udaljenim županijskim skupštinama, obično su se imenovali njegovi zamjenici. Oni su djelovali s palatinskim ovlastima. To su obično bili odvjetnici koji su se razumjeli u pravo i

⁵⁴ Vjekoslav Klaić, „Hrvatski bani i hercezi za Karla Roberta i Ljudevita I., (1301. – 1382.)“, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 145 (1900): 129-131.

⁵⁵ CD 9, 253-254.

⁵⁶ Beuc, *Povijest institucija*, 106-110.

⁵⁷ Engel, *The realm of St. Stephen*, 191.

običaje, a imali su različite titule: palatinov zamjenik (*vicepalatinus*), zamjenik kraljevskog suca (*viceiudex curiae*) ili protonotar (*protonotarius*).⁵⁸

Dvorski sudac bio je konstantni predstavnik kralja na dvorskom sudu. Donosio je presude u civilnim i kaznenim procesima, a ujedno je imao i moć donošenja smrtnih presuda. Postupci koje je rješavao dvorski sudac nazivali su se *praesentia regia*.⁵⁹

Dvorski kancelar rješavao je postupke koje je kralj izdvojio iz nadležnosti dvorskog suca. Takvi su postupci nazivani *specialis praesentia regia*. Osobno kraljevo sudovanje i presuda nazivalo se *personalis praesentia regis*.⁶⁰

Za gradove je bio važan tavernik i tavernikalni sud. Tijekom 14. stoljeća zaduženja tavernika počeo će se odvajati. Od zajedničke, blagajničke i sudske nadležnosti, on će sve češće biti zadužen za sudska pitanja nad gradovima.⁶¹ U srednjovjekovnoj Slavoniji tavernikalni sud vrijedio je jedino za Gradec. Iako se Gradec spominje kao tavernikalni grad tek 1498. godine, građani su već i u prijašnjim razdobljima mogli slati prizive na tavernikalni sud. Prizive je podnosio gradski sudac osobno taverniku.⁶²

Vrhovna, sudska, kraljevska vlast bila je najvidljivija pri održavanju godišnjih skupština, koje su postupno postajale obvezne za svekoliko više plemstvo. Takav način funkcioniranja kraljevske vlasti bit će postupno prorijeđen za vrijeme Anžuvina, a ostatak takvih sastanaka kasnije će se prometnuti u staleške sabore.⁶³

Ovakvim pravosudnim sustavom pokriven je, teoretski, najveći teritorij Ugarsko-hrvatskoga kraljevstva. Sličnosti srednjovjekovne Slavonije s Ugarskom dopuštaju povlačenje nekih paralela. U ovom slučaju može se primijetiti razvoj županijskog sustava, koji je išao paralelno s onim u Ugarskoj, ali s iznimkom banske časti, koja se može okarakterizirati kao međuinstanta između županijskog suda i kraljevskih vrhovnih sudaca.⁶⁴ Međutim, tijekom 14. stoljeća, s ograničavanjem županskih ovlasti, a širenjem povlastica velikaša i plemstva na vlastitomu posjedu, doći će do daljnjeg mrvljenja sudske moći na županijskoj razini.⁶⁵ O

⁵⁸ Beuc, *Povijest institucija*, 104; Engel, *The realm of St. Stephen*, 192-193.

⁵⁹ Beuc, *Povijest institucija*, 105.

⁶⁰ Isto 105.

⁶¹ Teodora Shek Brnardić, „Tavernik, tavernikalni sud i tavernikalno pravo“, *Arhivski vjesnik* 40 (1997): 181-185.

⁶² Isto 193-194.

⁶³ Beuc, *Povijest institucija*, 94-95.

⁶⁴ Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 521-522

⁶⁵ Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 523-525.

tome, na primjer, svjedoči Zlatna bula iz 1328. godine u kojoj je vidljivo kako velikaši imaju pravo presuđivati u svim sporovima osim u onim najtežima, koji su uključivali razbojstva, ubojstva i napade. Do 1351. godine nestat će i takva ograničenja te će velikaši proširiti sudske ovlasti na najteže zločine. Unatoč tomu, velikaški sud nije imao neograničenu moć. Morao je poštivati lokalne običaje, a i uobičajena praksa bila je davanje sudskih ovlasti seoskim starješinama da bi se smanjio opseg posla.⁶⁶ Takav razvitak pravne nadležnosti donijet će mogućnost različitih reinterpreteracija običaja. Time se dovodi u pitanje važnost običajnog prava kao i sudska praksa, o čemu će biti riječi kasnije.

Osim županija, velikaša i bana, u srednjovjekovnoj Slavoniji ulogu u svakodnevnom životu igrali su i gradovi. Ovdje treba imati na umu posebnosti i unutarnje razlike pojedinih gradova. Sljedeća tri primjera najbolje govore o različitim razvojnim procesima pojedinih gradova. Prvi je primjer Krapine. Kao što sam već spomenuo, Krapina je bila karakteristična po svojim povlasticama poveljnog trgovišta. Građani Krapine imali su specifičan pravni status jer su bili pod nadležnošću vlastita suca u manjim prekršajnim djelima, a u nadležnosti kaštelana u težim kaznenim djelima. Drugi primjer je Varaždin. Tijekom 14. stoljeća Varaždin je bio oslobođen sudske podložnosti županu.⁶⁷ Godine 1357. Ludovik podvrgava grad kraljevskom sudu, odnosno taverniku, a 1397. godine takvo stanje potvrđuje i Žigmund.⁶⁸ Zadnji primjer je Gradec, koji od svojih početaka ima vlastita suca te nije podložan ni banu ni županu, nego izravno kraljevskome sudu. Takvoj se mogućnosti, međutim, rijetko pribjegavalo zbog skupoće procesa i relativno male mogućnosti uspjeha priziva. Također, sama vrsta priziva, koja se odnosila na osporavanje objektivnosti suca ili reviziju srži spora, nije bila previše privlačna strankama.⁶⁹ Na ovim primjerima mogu zaključiti da je najveća razlika u pravosuđu među gradovima bila u ovlastima suca, odnosno u pravnoj nadležnosti za pojedini grad. Kraljevska nadležnost nad pojedinim gradom mogla bi se okvalificirati kao najbolja za grad jer tada nije potpadao pod nekog velikaša koji se vodio svojim uskim interesima, a i politika kraljeva 14. stoljeća išla je većim dijelom u prilog gradovima i očuvanju njihovih prava. Oni gradovi koji su potpadali pod lokalnu vlast morali su voditi računa o tome da će dolaziti u izravan sukob s ljudima koji su imali jurisdikcijsku moć nad njima, čime je i njihov razvoj bio ograničen.

⁶⁶ Rady, *Nobility, Land and Service*, 57-58.

⁶⁷ Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest*, 228-229.

⁶⁸ Budak, *Gradovi Varaždinske županije*, 47-49.

⁶⁹ Apostolova Maršavelski „Tko su bili“, 275.

Postupak suđenja bio je sličan u svim pravosudnim i administrativnim jedinicama. Uobičajeni postupak provodio se na način da je tužitelj predstavio svoju tužbu i zahtjeve, a zatim su se dijelili pozivi drugoj, sukobljenoj stranci u kojima se zahtijevala nazočnost na sudu. Nakon početka, tijek suđenja išao je u dva dijela. U prvom, tužba je mogla pasti zbog tehničkih i proceduralnih neprilika. U drugom su se dijelu pregledavali dokumenti, a izvještaji istraga i zakletve uzimali su se u razmatranje. Tijekom ta dva dijela sudac je mogao donijeti privremenu odluku i uz to globiti stranke zbog proceduralnih neregularnosti i neprimjerena ponašanja. Suđenje bi se zaključilo presudom. Prije izvršenja presude stranka se mogla osloniti na niz pravnih lijekova kako bi se, u slučaju njezina nezadovoljstva, organiziralo ponovno suđenje.⁷⁰ Uspješan završetak sudskog spora zbivao se nakon završenog ispitivanja i ako nije bilo prigovora. Sudac bi izdavao *litterae privilegiales* s visećim pečatom kojim se potvrđuje uspješan završetak procesa.⁷¹

Tako je u teoriji trebalo izgledati prosječno suđenje, no postojale su mnoge varijacije kako u postupcima, tako i u presudama. Na primjer, ako su se sporovi rješavali putem ordalija. Riječ je o jednom od principa prema kojem je o krivnji pojedinca odlučivao Božji sud. Ta vrsta ustanovljivanja krivca bila je „jedan od najbarbarskijih običaja srednjovjekovlja“.⁷² Bila je to redovita pojava tijekom 13. stoljeća i koristila se u imovinskim sporovima. Do opadanja broja Božjih sudova doći će tek u 14. stoljeću.⁷³ Primjer Božjeg suda, odnosno dvoboja, može se vidjeti u sukobu dvojice kalničkih plemića – Ivana, sina Petrovljeva, i Pavla, sina Finčeva. Dvoboj se održao u Zagrebu 1367. godine u kontroliranim uvjetima, odnosno ispred banskog suda. Na kraju Pavao Finčev podliježe ranama, a između sukobljenih stranaka dolazi do izmirenja.⁷⁴

Nisu, međutim, svi sukobi završavali presudama ili nasiljem, nego se pokušavalo doći i do sporazuma. U pokušaju dogovora dviju sukobljenih stranaka djelovao je arbitar, odnosno čovjek u ulozi suca, koji je nastojao arbitražom pomiriti sukobljene. Takav način rješavanja spora bio je relativno čest i uspješan. Pred suce su obično dolazili slučajevi teže naravi, za

⁷⁰ *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary volume 5/Decreta Regni Mediaevalis Hungariae tomus V*, Prir. i prev. Janos M. Bak, Peter Banyo i Martyn Rady, uvodna studija Laszlo Peter. (Budimpešta: Department of Medieval Studies, Central European University, 2005), 457.

⁷¹ Rady, *Nobility, Land and Service*, 73.

⁷² Jacques Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada* (Zagreb, Golden marketing–Tehnička knjiga, 1998), 426.

⁷³ Tomáš Gábriš, „Sudska i izvansudska praksa u rješavanju sukoba u Ugarskoj u 13. stoljeću“. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 30 (2012), 7.

⁷⁴ CD 14, 75.

koje su bile predviđene ozbiljnije kazne.⁷⁵ Arbitri su bili ljudi kojima sukobljene stranke povjeravaju razrješavanje spora. Izvori o njima su rijetki, no može se zaključiti da je bila riječ o ljudima koji su uživali društveni status. Presude koje su arbitri donosili bile su obvezujuće za sve stranke, a u slučaju nepoštivanja, morale su plaćati kaznu. Arbitri su ujedno mogli biti i medijatori i istražitelji, tj. svi ti termini mogu pokrivati jednu ili više funkcija istodobno.⁷⁶ Za primjer biranja arbitra u srednjovjekovnoj Slavoniji može poslužiti događaj kada Babonići 1313. godine raspravljaju o posjedima te ih u tome predstavlja zagrebački biskup Augustin Kažotić i izabrani arbitri.⁷⁷ Pojedina izmirenja dobivala su karakteristike pomirenja i arbitraže, jer se u njima naglašava da će prekršitelji mira biti kažnjeni.⁷⁸

U samom postupku veliku su važnost imali svjedoci. Pojedinim svjedocima uzimala se usmena zakletva vjerodostojna kao pismeni dokaz. Zakletva će i dalje imati poseban status u pravnom rješavanju spora. Čest slučaj bila je nemogućnost pronalaženja dovoljno ljudi koji bi se zakleli na sudu. Razlog njihove nevoljkosti bio je strah od krivokletstva s duhovne strane te strah od odmazde sa svjetovne.⁷⁹

Kada se pojedini sudski spor htio prebaciti na višu instancu, dolazilo je do problema koji se mogu podijeliti u dvije glavne skupine. Prvo, slučajevi na takvom sudu često su se odgađali. Drugo, odgode su pružale prigodu nasilnicima da uživaju posjed do donošenja pravomoćne presude.⁸⁰ Odgode su se zaista koristile u mnogim slučajevima, što je vidljivo iz izvora, a razlozi su većinom bili, barem službeno, birokratski. Na primjer, 1317. godine čeka se dva tjedna da bi se dostavila banska pisma koja se protive prodaji zemlje.⁸¹ Također, mogu se iščitati i drugi razlozi odgađanja parnica, poput ozljeda, zbog kojih pripadnik sukobljene stranke ne može doći.⁸²

Način provođenja kaznenog postupka u srednjovjekovnoj Slavoniji imao je sličnosti i različitosti sa susjednim regijama. Na primjer, na Krku i u manjim istarskim gradovima tužba se morala podnijeti u roku od samo tri dana. To se može objasniti malim geografskim

⁷⁵ Gábriš, „Sudska i izvansudska praksa“, 8-9.

⁷⁶ Isto 11-15.

⁷⁷ CD 8, 335-337; CD 8, 359-361; Kekez, „Plemićki rod Babonića“, 257-258.

⁷⁸ CD 8, 143-144.

⁷⁹ Rady, *Nobility, Land and Service*, 73.

⁸⁰ Isto 164.

⁸¹ CD 8, 457.

⁸² CD 11, 527; CD 11, 568.

opsegom u odnosu na Slavoniju.⁸³ Razlika se sastojala u odnosu tužitelj – tuženik, jer se prisega tužitelja koristila kao dokazni materijal u procesu.⁸⁴ Najveća sličnost u kaznenim procesima sastojala se u važnosti svjedoka. Njihov minimalni broj povećavao se s težinom kaznenog djela. U slučaju premalog broja svjedoka, prema statutima, bilo je regulirano pribjegavanje mučenju sa svrhom iznuđivanja priznanja.⁸⁵ Razlike su postojale i između istočnojadranskih gradova. Tako se u Dubrovniku sudski postupak dijelio na akuzacijske i inkvizicijske postupke, koji su bili karakteristični u cijelom Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu. Inkvizicijski postupak temeljio se na pretpostavljenoj ispravnosti tužbe koju tužitelj podnosi. Tijekom 14. stoljeća u Dubrovniku će prevladati inkvizicijski postupak, a takav razvoj poklapa se s razvojem javnih institucija, koje su time mogle imati veći utjecaj na javni red i poredak.⁸⁶ Specifičnosti dubrovačkog sudskog ustroja i provođenje istraga sastojalo se u podizanju tužbi koje su bile same sebi svrha. One počinju služiti kao pravna zaštita protiv optuženika. S druge strane, vlast se aktivno uključuje u sve oblike nasilja, čime efektivno ulazi u svakodnevni život građana dajući im osjećaj izravne vlasti.⁸⁷

U srednjovjekovnoj Slavoniji izrazitu funkciju imali su kaptoli. Područje koje razmatram u ovom radu bilo je pod ingerencijom Zagrebačkoga prvostolnoga kaptola i Čazmanskoga zbornoga kaptola. Njihova najvažnija funkcija bila je *loca credibilia*, odnosno vjerodostojno mjesto. Oni su radili prijepise originalnih dokumenata, čuvali isprave, zapisivali oporuke, pred njima su se sklapali ugovori, uglavnom, sve važnije birokratske poslove rješavali su kaptoli. Što se tiče nasilja, oni su značajni zbog svoje ovlasti u provođenju istraga, vođenju reambulacija te posredovanju u pomirenju.⁸⁸ Od ta dva kaptola, Zagrebački je bio važniji i opsegom posla prošireniji. Pokrivao je, naime, cijelu Zagrebačku biskupiju tijekom 14. stoljeća te njegova važnost kontinuirano raste.⁸⁹ Čazmanski kaptol, iako manje važnosti i ustrojem podlozan Zagrebačkom, imao je sličnu funkciju za područje istočnih dijelova

⁸³ Nella Lonza, „Kazneni postupak Krčkog (Vrbanskog) statuta iz 1388. godine“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 43 (1993): 717-718.

⁸⁴ Isto 723-724.

⁸⁵ Isto 719-720.

⁸⁶ Nella Lonza, „Tužba, osveta, nagodba: modeli reagiranja na zločin u srednjovjekovnom Dubrovniku“, *Analitički Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 40 (2002): 76-77.

⁸⁷ Lonza, „Tužba, osveta, nagodba“, 65-69.

⁸⁸ Ante Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli: loca credibilia sjeverne i središnje Hrvatske* (Zagreb, Golden marketing, 2001), 16.

⁸⁹ Isto 60-61.

srednjovjekovne Slavonije. Tijekom 14. stoljeća jača svoju djelatnost, a čazmanski kanonici postaju sve aktivniji u vođenju kaptolskih poslova.⁹⁰

Pravosudna organizacija u 14. stoljeću ovime počinje pratiti i razvijati se u skladu s europskim trendovima, koji se sve više oslanjaju na rimsko pravo. Ovakav razvoj poklapa se s dolaskom Anžuvina na vlast, koji će početi proces osuvremenjivanja. Takav će razvoj trajati sve do kraja srednjeg vijeka, a time će doći do boljeg i institucionaliziranijeg pravnog sustava čija će glavna mana biti preveliko oslanjanje na kraljevsku moć. Ta će moć, nakon smrti Ludovika Anžuvina, sve više slabjeti s tek ponekim uzdizanjem nekadašnjega kraljevskog utjecaja.⁹¹

3. 2. Običajno i institucionalizirano pravo

Običajno pravo imalo je značajnu ulogu u Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu. Vidljivo je to iz broja izvora tijekom stoljeća, koji se postupno povećavaju tek potkraj 13. stoljeća. Prekretnicu donosi papir. Pojavom papira u prvoj četvrtini 14. stoljeća doći će do učestalijeg bilježenja postupaka i presuda. Specifičnost Ugarsko-hrvatskoga kraljevstva je velik utjecaj običajnog prava unatoč povećanju broja zapisanih pravnih postupaka i posljedica. Zbog toga je bilo važnije imati ljude koji nisu toliko vični rimskom pravu, ali se zato razumiju u lokalne običaje.⁹² Ipak, tendencija zapisivanja prava i obveza počinje mnogo ranije, a jedna od najvažnijih za srednjovjekovnu Slavoniju potječe iz 1273. godine nakon održavanja plemićkog sabora. S druge strane, na istočnojadranskoj obali pisana kultura počet će mnogo ranije. Rast pisanih isprava u srednjovjekovnoj Dalmaciji javlja se tijekom druge polovice 12. stoljeća i kontinuirano će se povećavati do kraja srednjeg vijeka. Shvaćanje važnosti pisanih isprava vidi se po broju nastalih falsifikata, kojima se pokušavala ovjekovječiti običajna istina.⁹³

Slabljenjem kraljevske moći potkraj 13. stoljeća, a posljedično s tim i ograničavanjem banskog utjecaja, dolazi do pokreta kojim bi se reguliralo pravo i sudstvo. Rezultat takvih stremljenja bit će pojava *nobiles regni*, plemića kraljevstva. To su bili velikaši koje su sukobljene strane pozivale da bi presudili u različitim sporovima. Razvojem osjećaja za

⁹⁰ Ante Gulin, „Srednjovjekovni Čazmanski kaptol i njegovi pečati“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 15 (1988): 47-48. Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, 89-98.

⁹¹ Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 83-91.

⁹² Engel, *The realm of St. Stephen*, 192-193; Nella Lonza, „Pravna kultura srednjovjekovne Dalmacije između usmenosti i pismenosti“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 5-6 (2013): 1212.

⁹³ Lonza, „Pravna kultura“, 1216-1218.

potrebom popisivanja dužnosti i načina sudovanja, 1273. godine doći će do popisa dužnosti slavonskih plemića i slobodnjaka. U tim je odredbama i člancima vidljivo koliko se slavonsko plemstvo odmaknulo u autonomiji od ugarskoga središta. Najbolje tome u prilog govori članak o vojnim obvezama slavonskog plemstva kojim je ono bilo podvrgnuto dugotrajnijoj vojnoj službi, a koja je bila veća i s više opterećenja od one koju je imalo ugarsko plemstvo.⁹⁴

Ono što će izdvojiti Anžuvince od Arpadovića jesu novi temelji moći koji se nisu oslanjali na običajnu politiku Arpadovića. Anžuvinci provode unutarnju politiku iskorištavajući kraljevska prava, a time osnovicu kraljevske vlasti više neće činiti zemlje. Ovakva je politika najširi odmak od politike Arpadovića.⁹⁵ Iako će se u cjelokupnoj unutarnjoj politici poštivati i potvrđivati stare odredbe poput Zlatne bule Andrije II., neće se previše zamarati njihovim provođenjem, osim ako im to neće biti u interesu. Novosti koje Anžuvinci uvode mogle bi se podijeliti na tri dijela.

Prvi je simbolički dio, kojim rade odmak od stare, neučinkovite dinastije te naglašavaju svoju pobjedu nakon teških borbi. Pobjedom nad protukandidatima, Karlo posvećuje pozornost obuzdavanju velikaša. Sukobi s njima potrajat će do 1323. godine, kada će napokon biti skršena njihova moć i kada se kralj pozicionira kao najmoćnija osoba u kraljevstvu. Zadnji čin pokoravanja velikaša bit će oduzimanje banske časti Ivanu Baboniću, a kao simboličan čin bit će utemeljenje nove kraljevske rezidencije u Višegradu. Stvaranje konstantnoga kraljevskog prebivališta označit će kraljevu samouvjerenost u vjernost vlastitih podanika. Snaga kraljevske moći početkom 20-ih godina 14. stoljeća vidljiva je po izradi novoga kraljevskog pečata, obezvjeđivanju prijašnjih potvrda i povlastica te po njihovu ponovnom izdavanju onima koji su se pokazali dostojnima njegove milosti tijekom posljednja dva turbulentna desetljeća.⁹⁶

Drugo, tijekom vladavine kralja Karla tri osobe i njihovi rodovi činili su potpurne njegove vladavine. Philip Druget, francuski vitez koji se iskazao u borbi protiv velikaša, dobiva palatinsku čast, a nakon njegove smrti nasljeđivat će ju njegovi rođaci. Thomas Szécsényi, ugarski plemić srednjega ranga, postat će transilvanskim vojvodom. Zajedno s čašću, on će na transilvanskom teritoriju imati gotovo neograničenu vlast. Unatoč tomu, ostat će vjeran kralju. Slično njemu, na južnijem dijelu kraljevstva, u Slavoniji, vlada ban Mikac, kojem će kralj dati kraljevske ovlasti. Vidljivo je da se kralj oslanjao na nove snage plemstva

⁹⁴ Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 330-339.

⁹⁵ Isto 505.

⁹⁶ Engel, *The realm of St. Stephen*, 130-134.

te kako pokoravanjem starog sloja velikaša izranjaju nove velikaške moćne porodice koje će se iskazati u vjernosti kralju bez obzira na to koliko su neograničeno vladale nad posjedima pod svojom upravom.⁹⁷ Ovim primjerima može se uočiti oslanjanje Anžuvina na uzdizanje manjeg i srednjeg plemstva na nove pozicije, a ljudi koje su uzdigli i obasuli moćima znali su im uzvratiti vjernim provođenjem kraljevske politike.

Treće, velikaši i plemići koji su držali različite časti vukli su financijsku korist iz kazni koje su mogli izricati kao suci. No, veći dio novčanog probitka vukli su iz činjenice da su s častima dobivali na upravu kraljevske zemlje i dvorce, a time su dobivali i pravo na crpljenje tih prihoda. Karakteristično za razdoblje Anžuvina je da dobivene časti nisu bile nasljedne i mogle su se opozvati.⁹⁸ Možda je najznačajnija promjena ta da unatoč davanju značajnih autonomija najvjernijim podanicima, Anžuvinci i dalje drže u rukama mogućnost njihova obuzdavanja jednostavno im ne dajući časti u nasljedno pravo.

Ono što će se pokušati institucionalizirati, istodobno noseći pečat običajnog prava, su kazne. U ovom radu nasilje je u središtu pozornosti, pa ću ukratko izložiti koje su to bile kazne za nasilja ili djela koja su mogla uzrokovati nasilja.

Fundamentalna obveza svakoga člana pojedinog roda bila je zaštita rođaka i krvna osveta u slučaju ubojstva.⁹⁹ Međutim, kako sam već napomenuo, tijekom 14. stoljeća vlada tendencija smanjenja ordalija, kao i ostalih krvnih zavada nauštrb pregovora i smirivanja sukoba. To donosi napredak jer je osveta bila prijetnja za državne strukture zbog opasnosti prelijevanja sukoba u kontinuirano ometanje svakodnevnog funkcioniranja života.¹⁰⁰ U Slavoniji su krvne osvete zato vrlo rijetke. S tim na umu može se napraviti kronološka razdjelnica za srednjovjekovnu Slavoniju što se tiče učestalosti i oblika nasilja. Rani i početak razvijenoga srednjeg vijeka obilježen je običajnim pravom i kaznama. Prekretnica je 14. stoljeće, kada se stvaraju temelji pisanih običaja, koji će kasnije prerasti u zapisano zakonodavstvo. Ulaskom novog sloja vladara, sa zapadnoeuropskom sviješću i obučenog u skladu s rimskim pravom, krvne će osvete početi iščezavati.

Kazne u srednjovjekovnoj Ugarskoj mogu se podijeliti na pet skupina: 1. smrtne kazne, 2. tjelesne kazne, 3. oduzimanje slobode, 4. novčane kazne i 5. kazne kojima je bila

⁹⁷ Isto 144.

⁹⁸ Isto 151-152.

⁹⁹ Damir Karbić, „Hrvatski plemićki rod i običajno pravo. Pokušaj analize“, *Zbornik Odsjeka za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 16 (1998): 84.

¹⁰⁰ Lonza, „Tužba, osveta, nagodba“, 58.

svrha poniziti osobu.¹⁰¹ Sve te kazne bile su povezane s različitim oblicima nasilja, o kojima ću više govoriti kasnije. Cilj presuda i razrješavanje sukoba u pravilu je bila pomirba između stranaka, uspostava mira i reda koji je vladao prije nastanka sukoba te nastavak života u ustaljenim normama. Presudama nije bio cilj uništenje jedne od stranaka.¹⁰² U izvorima za srednjovjekovnu Slavoniju nema primjera kojima bi se potpuno zatirali politički protivnici iz bilo kojeg razloga. Kao primjer za takvo ponašanje mogu poslužiti postupci bana Mikca, koji je 1327. godine ugušio pobunu sinova nekadašnjeg bana Babonića. U suradnji s kraljem oduzima im centre moći, ponajviše se to odnosi na osvajanje Steničnjaka 1327. godine, no ipak dopušta konsolidaciju koja će u sljedećim desetljećima omogućiti ponovni uspon nekih ogranaka te obitelji.¹⁰³ Radikalni primjer kazne, neviđen u Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu, onaj je kralja Karla. Primjer kraljevskog nasilja potpomognutog zakonom može se vidjeti na slučaju Felicijana Záha. On, naime, 1330. godine napada kraljevsku obitelj, što rezultira ranjavanjem kraljice. Navodni razlog napada bio je silovanje njegove kćeri od budućega poljskoga kralja i kraljičina brata Kazimira III. Kraljeva odmazda savršen je primjer brutalnog nasilja. Djeca mu bivaju mučena i ubijena, svi njegovi rođaci proglašeni krivima za njegov napad te osuđeni na smrt i konfiskaciju svih zemalja. Progon Záhova roda bit će nemilosrdan i dugotrajan. To je zaista rijedak primjer kontinuiranog nasilja nad plemićkim rodom bez mogućnosti pomirbe ili pomilovanja.¹⁰⁴

Jedan od najgorih grijeha u srednjovjekovnom društvu bila je izdaja. Najčešće su tim nazivom bili okarakterizirani poraženi politički suparnici koji su bili kažnjavani najoštrijim kaznama. Pitanje je, međutim, u kojoj su mjeri takve kazne bile provedene.¹⁰⁵ Kazne su uključivale smrtnu presudu i konfiskaciju imanja. Iako, kako sam napomenuo na primjeru Babonića, koji su se digli protiv kraljevske vlasti, smrtne kazne provodile su se rijetko ili nikad, dok je konfiskacija zemalja bila ograničena karaktera. Kažnjavanje se koristilo više kao upozorenje i oslabljivanje prevelike velikaške moći. Jednako teškom kaznom smatralo se i smanjenje prava pojedinca. Pod tim se podrazumijevalo oduzimanje simbola višeg statusa poput nošenja oružja, nevjerodostojnost davanja prisege ili nemogućnosti statusa svjedoka.¹⁰⁶

¹⁰¹ Gábriš, „Sudska i izvansudska praksa“, 27-28.

¹⁰² Isto 26.

¹⁰³ CD 9, 358-360; Kekez, „Plemićki rod Babonića“, 125-126.

¹⁰⁴ Engel, *The realm of St. Stephen*, 138-139.

¹⁰⁵ Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 248-249.

¹⁰⁶ Lujo Margetić i Magdalena Apostolova Maršavelski, *Hrvatsko srednjovjekovno pravo – vrela s komentarom* (Zagreb, Narodne novine, Pravni fakultet u Zagrebu, 1990), 132-133.

Uopćeno, kada bi se proučile razlike i sličnosti u pravnom sustavu s ostalim europskim zemljama, mogli bi se vidjeti utjecaji pravnih običaja iz okolnih regija. Na primjer, utjecaj pravnih običaja njemačkih zemalja koje su sa sobom donijeli doseljenici vidljivi su u statutima gradova. To je vidljivo po izrazima koji se koriste u njihovim privilegijama, a govore o naslovima koje pojedinci imaju u gradskoj upravi. Na primjer, u varaždinskom privilegiju iz 13. stoljeća: *Vogt, Amtman, Richter...*¹⁰⁷ Ondje su se kaznena djela dijelila na zločine i prijestupe. Zločini su obuhvaćali teško kažnjiva djela poput ubojstva, pljačke, paleža te narušavanja javnog reda i mira, a kazne su bile drakonske: smrt, sakaćenje, novčane kazne. S druge strane, prijestupi su obuhvaćali manje izgrede te su se kažnjavali tjelesnom ili novčanom kaznom. Što se tiče ubojstava, najtežim se smatralo ono koje je učinjeno u tajnosti s pokušajem skrivanja trupla, dok se ubojstvo nehajem nije kažnjavalo.¹⁰⁸

Ovdje treba primijetiti razliku u kaznama koje su zahvaćale pripadnike različitih društvenih slojeva, ali i kazne koje su se diferencirale i unutar iste društvene zajednice. Plemstvo i velikaši bili su zaštićeni visokom novčanom kaznom u slučaju ranjavanja ili ubojstva. Prema zborniku običajnog prava Tripartitu, razlikuje se niže plemstvo od višega, i to tako da se za niže plemstvo plaćalo 25 maraka, dok je za više plemstvo kazna bila 100 maraka. Slabiji pravni položaj imali su jobagioni, a i sama ta skupina imala je unutarnje razlike, kao što sam prije spomenuo. Npr. tvrđavni jobagioni (*jobagiones castri*) bili su vezani vojnom službom uz određenu utvrdu uz koju su dobivali zemlju na obradu, (na primjer, turopoljski plemići). S druge strane, postojali su jobagioni svetoga kralja (*jobagiones sancti regis*), koji su bili ugledniji od prijašnjih, a imali su mogućnost ostavljanja zemlje potomstvu i pobočnim granama roda (klokočki plemići).¹⁰⁹

Osim uobičajenih oblika nasilja poput krađa, ubojstava, nanošenja fizičkih ozljeda, nanošenja materijalne štete itd., postojalo je i narušavanje općepriznatih vrijednosti koje je moglo rezultirati kaznenim djelima. Ono se dijeli na dva dijela. Prvo, *dolus*, koje označava namjerno kršenje običaja i zakona. Drugo, *culpa*, nemarnost, koje za posljedicu ima kršenje običaja i zakona. Ta dva pojma nisu definirana, nego se temelje na interpretacijama, a označavala su prije svega subjektivnu krivnju. U europskom kontekstu, na primjeru Srbije,

¹⁰⁷ Apostolova Maršavelski, „Tko su bili“, 288-289.

¹⁰⁸ Lujo Margetić, Ivan Beuc i Dalibor Čepulo, *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu: studijsko gradivo*, (Zagreb, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2006), 24.

¹⁰⁹ Isto 82-83.

može se primijetiti da ona ne poznaje *dolus* i *kulpu* do 14. stoljeća. Tamošnje kazne provode se samo nad djelima koja su kažnjiva običajima, dok namjera i suučesništvo nisu kažnjivi.¹¹⁰

Ovakvi općeniti običaji i kazne, koje su institucionalizirane tijekom 14. stoljeća, zanemaruju dva posjeda na kojima su vrijedili nešto drugačiji pravni sistemi.

Prvo, vlastelinstva, koja imaju značajnu ulogu u županijskom i banskom sustavu srednjovjekovne Slavonije. Vlastelinstva su bila zemljišni posjedi s kmetskim česticama nad kojima je vlast imao velikaš. On je uz to imao prava obavljanja javne vlasti, a najznačajnije od takvih prava je pravo suda. Veleposjedi su se u 14. stoljeću najčešće osnivali na sljedeće načine: kraljevskom darovnicom, pretvaranjem kmetskog selišta u posjed ili stvaranjem slobodne zemlje zbog posebnih zasluga, dok stranci nisu mogli osnivati vlastelinstva.¹¹¹ Karakteristični za sve isprave kojima se osnivalo vlastelinstvo su podaci koji su govorili o: razlogu darivanja, pravnom naslovu časti (tj. kako je kralj došao do posjeda, bilo to zbog veleizdaje, izumrća roda ili je već bio u kraljevskom vlasništvu), opisu granica posjeda, potvrdi kako je vlasnik uveden u zemlje, dispozitivnoj klauzuli (kakvo se pravo daje nagrađenome te pod kojim uvjetima se može nasljeđivati) i da nije bilo prigovora drugih stranaka.¹¹²

Drugu cjelinu predstavljali su gradovi sa svim svojim posebnostima, koje su već navedene. Gradovi su predstavljali zasebne jedinice različitih razina autonomnosti. Građani su bili slobodne osobe, a time i jednaki pred zakonom. S druge strane, grad je imao imunitet nad kojim nitko osim kraljevske vlasti nije imao jurisdikciju, a i tada samo ako je bila riječ o prizivu na neku odluku.¹¹³ Što se tiče gradskih sudaca i njihovih ovlasti u sudovanju za kaznena djela različite težine, diferencirala su se njihova prava, od gradečkoga, koji je imao najviše autonomije, do varaždinskoga, koji nije smio suditi u ozbiljnijim slučajevima.¹¹⁴ Slična, ali manja prava imali su vlastelinski gradovi. Na primjer Vugrovec, naselje zagrebačkog biskupa. Njemu je na čelu bio načelnik (*maior villae*) koji je mogao suditi u manjim prekršajnim djelima, no za teže slučajeve morao je surađivati s vugrovečkim kaštelanom.¹¹⁵ Ono što je bilo karakteristično za daljnji razvoj gradova jest njihov porast ili pad značaja. Oni koji nisu bili ovisni o kaštelanima i županima, imali su rastuću funkciju

¹¹⁰ Isto 159-160.

¹¹¹ Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 546-552.

¹¹² Beuc, *Povijest institucija*, 117-118.

¹¹³ Lujo Margetić, „Neka pitanja u svezi sa Zlatnom Bulom Bele IV.“ (1242), u *Zagrebački Gradec*, 64-67.

¹¹⁴ Budak, *Gradovi Varaždinske županije*, 46-47.

¹¹⁵ Klaić, *Povijest Zagreba*, 402-405.

(poput Zagreba). S druge strane, oni koji su morali surađivati, opadali su u značenju (selo Perna ili nešto manje Krapina – *oppidae privilegiata*).¹¹⁶ Vlastelinski gradovi nemaju onakav gospodarski rast kao njihovi pandani, slobodni kraljevski gradovi. Uzrok tome je niz različitosti. Od često lošijega geostrateškog položaja, preko većih obveza prema velikašima do sudske podložnosti velikašu.¹¹⁷ Takvo stanje vlastelinskih gradova donosi i nasilne reakcije građana. Kao primjer može se navesti ustanak topuskih građana koji 1352. godine ubijaju redovnika, odbacuju vlast topuskoga opata i zahtijevaju potpadanje pod izravnu bansku vlast. Takav im pokušaj neće uspjeti, nego će biti protjerani, a ostali građani moraju priznati opata i redovnike za gospodare.¹¹⁸

U srednjovjekovnoj Slavoniji nije, dakle, postojao regulirani pravosudni sustav. Pravosuđe se više temeljilo na običajnim pravima, a cjelokupnost pravnog sustava sličila je ugarskome.¹¹⁹ Poneke cjeline, poput gradskih, imale su statute ili odredbama regulirane običaje u kojima se može nazirati početak zapisivanja sustavnog zakonika. Ali, gledajući istočnojadransku obalu, koja u to vrijeme ima razvijen sustav zapisivanja zakona u statute, može se reći kako srednjovjekovna Slavonija tek započinje s regulacijom običajnog prava te će u tom smislu kaskati za razvijenijom, pismeno naprednijom i bogatijom istočnojadranskom obalom.¹²⁰ U idućim potpoglavljima dat će se pregled pravnog djelovanja vlasti u pojedinim slučajevima nasilja.

3. 2. 1. Smrtna kazna

Najteža kazna koja se mogla donijeti za nasilnike, prekršitelje i vjerolomnike bila je smrtna kazna. Ipak, u izvorima se relativno rijetko susreće da je uistinu i bila donesena ili provedena. Suci u presudama tog tipa rijetko prate zakonske okvire donesene u prijašnjim razdobljima te nastupaju po trenutnom odnosu vlasti i prava. Gledajući donesene presude, njihov pravorijek obično je podrazumijevao novčane kazne.¹²¹ Ovdje ću navesti samo dva primjera smrtnih kazni koje su, unatoč ratovima s kraja 14. stoljeća, i dalje bile iznimne. U prvome primjeru iz 1390. godine navodi se kako su Demetrije i Benedikt, Petrovi sinovi, te Laurencije, Nikola i Ivan, sinovi prije spomenutoga Demetrija, kao i Petar, sin Benediktov,

¹¹⁶ Isto 131-134.

¹¹⁷ Apostolova Maršavelski, „Tko su bili“, 286.

¹¹⁸ CD 12, 115; CD 12, 116; Klaić, *Povijest Hrvata*, 553-554.

¹¹⁹ Karbić i Karbić, *The Laws and Customs*, 4-5.

¹²⁰ Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 392-393.

¹²¹ Gábriš „Sudska i izvansudska praksa“, 16.

zajedno s familijarima i kmetovima napali tri posjeda – Leštakovec, Dominovec i Hamarfaul, gdje su počinili mnogobrojna nasilja. Pritom su ubili trojicu ljudi: Jakoba, sina Grgurova, Jurja, sina Jelenkova, i Dionizija zvanog Sauagnem. Osim toga, opljačkali su pokretnu imovinu te oduzeli dvadesetak volova i isto toliko svinja. Oštećeni plemići Stjepan, sin Pavlov, Dominik i Nikola, Nikolini sinovi, te Nikola i Farkaš, Ivanovi sinovi, podnijeli su prijavu te je utvrđeno da su se nasilja uistinu dogodila. Nakon toga je pokrenut sudski proces koji su optuženi zavljučili ne pojavljujući se na ročištima. Presuda je, međutim, donesena te su osuđeni na sto osamdeset maraka odštete. Optuženi su to izbjegavali platiti te se proces razvlačio dok na kraju nisu svi, osim Benedikta, pristali isplatiti odštetu u visini od sto trideset i pet maraka. Budući da Benedikt, unatoč svim upozorenjima, nije htio platiti kaznu, križevački župan i podban Petar osuđuje ga na gubitak posjeda, prava i života.¹²² Ovdje je vidljivo kako je smrtna kazna s gubitkom svih prava izrečena tek kao posljednji korak, nakon što su isprobane sve vrste mirenja sukoba novčanom kaznom. Je li kazna i provedena ili se Benedikt pokolebao nad ovakvom odlukom, nije poznato. Sljedeći primjer je iz 1396. godine u kojem se presuđuje Stjepanu zvanom Vrdug, sinu Stjepana Prodavića. Protiv njega je podignuta optužba da je nezakonito uživao tuđe posjede te se u presudi navodi kako je udovica gospodara Mikca bila u pravu te da je podnijela važeće isprave o vlasništvu nad posjedima koje je uživao Stjepan. Isprava je sastavljena na sličan način kao prethodna, s iscrpnim popisom vrijednosti, stoke i pokretnina koje su protupravno oduzete.¹²³ U popisu oduzetih plodova, stoke i vrijednih proizvoda poput vina, vidljivo je da je riječ o vrijednim posjedima koje je optuženi odbijao vratiti zakonitoj vlasnici. Budući da je protupravno zaposjeo posjede, iskorištavao ih, lažno pokušao doći u njihov posjed te nije poštivao prijašnje odluke suda, kraljevski sudac Ivan de Paztoh osudio ga je na gubitak imovine, koja će se podijeliti između suda i tužiteljice tako da će trećinu dobiti sud, a ostatak udovica. Također, osuđen je i na smrtnu kaznu.¹²⁴ U ovom izvoru očito je sukob nastao zbog bogatih posjeda, što je rezultiralo sporom pred kraljevskim sucem, a što bi značilo da su tužiteljica i osuđeni bili regionalno moćni i bogati čim se moralo ići na najvišu sudsku instancu. Također, osim smrti, konfiscirana mu je imovina, od koje je trećina pripala tužitelju, u ovom slučaju tužiteljici, a dvije trećine sudu.

Vidljivo je da su smrtne kazne bile rijetke. Donosile su se samo u iznimnim slučajevima, kada su optuženi bili drski u svojim nastojanjima nezakonitog djelovanja i

¹²² CD 17, 266-272.

¹²³ CD 18, 152-155.

¹²⁴ CD 18, 151-158.

kontinuiranog protivljenja poštivanja prvotnih presuda. Tek nakon što bi se iscrpile sve pravne mogućnosti pomirenja plaćanjem odštete, dolazilo je do određivanja smrtnih kazni, koje je pratio gubitak imovine i prava. Takva teška kazna sigurno je tjerala nasilnike na razmišljanje o poštivanju presuda, jer je plaćanje odštete ipak bilo povoljnije od gubitka posjeda i života.

Prilog 1: tablica s popisom izvora koji spominju smrtnu kaznu

GODINA	OPIS ISPRAVE	ISPRAVA	KOMENTAR	PODRUČJE NASILJA
1390.	Podban i križevački župan Petar osuđuje Benedikta na smrtnu kaznu. Također, u ispravi se navode nasilja i cjelokupni postupak kako je tekao.	CD 17, dok. 190., str. 266-272	Navode se nasilja koje je optuženi počinio i s kim. Izdvaja se ubojstvo troje ljudi i krađa brojne stoke te krađe koje su počinili. Zatim se navode oštećeni i svjedoci te tijekom sudskog postupka i način na koji su optuženi izbjegavali isplatiti odštetu. Na kraju svi isplaćuju osim Benedikta te ga se osuđuje na smrtnu kaznu.	Križevačka županija (Leštakovec, Dominovec, Hamarfaul)
1396.	Kraljevski sudac u sporu između udovice gospodara Mikca i Stjepana Prodavića presuđuje u korist udovice te određuje smrtnu kaznu i konfiskaciju posjeda optuženoga.	CD 18, dok. 106., str. 151-158.	Navode se nasilja, prije svega je to protuzakonito zaposjedanje posjeda i iskorištavanje resursa, donosi se iscrpan pregled i broj plodova, dobara i životinja kojima se optuženi okoristio. Udovica je predala isprave koje potvrđuju njezino vlasništvo te se presudilo u njezinu korist, a optuženome se konfisciraju imanja te gubi prava i osuđuje ga se na smrt.	Križevačka županija (Zenthelsebet, Babolcha, Gorbonokfew, Zenthgywrgwara, Sušica, Struga, Nechech)

3. 2. 2. Odšteta

Odšteta je novčana kazna koja se plaćala u brojnim slučajevima. Ona se mogla dodijeliti u slučaju proceduralnih pogrešaka, kao kazna za utvrđeni zločin i u nizu ostalih slučajeva. Dvije trećine kazne obično je išlo sucu, dok je trećinu dobivala suprotna stranka. Odštete su se prihvaćale kao dio tužiteljevih zahtjeva, a predstavljale su jedan od glavnih

izvora prihoda za suce.¹²⁵ Novčana kazna, koja se odrezivala, bila je jedna od karakterističnih kazni koje su obilježavale presude nad nasilništvom kao mjera nadoknade štete. Novac je još jedna od specifičnosti 14. stoljeća u srednjovjekovnoj Slavoniji. Na području srednjovjekovne Slavonije koristila se „slavonska“ ili „zagrebačka“ marka kao mjerna jedinica. Marka je označavala mjeru za količinu novca. Najjednostavnija podjela bila bi sljedeća: 1 marka bila je 200 slavonskih banovaca, 1 banovac je bio 2 obola ili 12 bagatina, odnosno marka je označavala 400 obola, tj. 2400 bagatina. Osim ovog novca, u uporabi su bile i manje vrijednosti poput ferta, koji je iznosio dvije libre, što u prijevodu vrijedi 50 banovaca, zatim groš, koji je vrijedio 5 banovaca, i forinta, koja je vrijedila 3 marke.¹²⁶ Pri proučavanju izvora vidljivo je najčešće korištenje dviju vrsta novca, a to su marka i banovac.

Slično kao s kaznama, što sam već prije spomenuo, postoji i problem određivanja odštete za pojedine slučajeve nasilja.¹²⁷ Ne postoji, naime, normirana kazna za određene oblike nasilja na području cijele srednjovjekovne Slavonije. Također, tu je i manjak presuda u kojima se spominju kazne da bi se mogla napraviti tablica kazni. Zbog toga se trebaju proučavati gradski propisi koji su bili najuređeniji sustavno popisani kazneni zakoni na području Slavonije.¹²⁸ Za primjer se može uzeti Gradec u kojem je novčana kazna bila uobičajena norma u slučaju presude u korist oštećene stranke. Njezin se iznos određivao prema društvenom ugledu, odnosno, ako je optužitelj mogao dokazati pripadnost višem društvenom sloju, onda je i odšteta bila veća. Ubojstvo se kažnjavalo najvišim iznosima, dok je za druge fizičke povrede bilo provedeno stupnjevanje koje je ovisilo o težini ozljeda.¹²⁹ Iznosi novčanih kazni sustavno su popisani u Tripartitu te se može uvidjeti razlika u plaćanju novčane kazne u slučaju smrti plemića, građana i ostalih. Tako se za hrvatskog plemića plaćalo 25 maraka, ako je ubijeni bio građanin, kazna je bila 50 maraka, a za ostale je ona iznosila 10 maraka. Ovaj je iznos zamijenio nekadašnju vraždu te je imao isti utjecaj na oštećenu stranku, a to je u praksi označavalo odštetu kako ne bi dolazilo do krvnih osveta. U slučajevima tjelesnih ozljeda kazne su ovisile o tome kojeg je ugleda i ranga bila osoba koja je počinila nasilje, kao i o ugledu i društvenoj poziciji onoga nad kojim je počinjeno nasilje.

¹²⁵ Priredili i preveli Janos M. Bak, Peter Banyo i Martyn Rady, uvodna studija Laszlo Peter *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary volume 5./Decreta Regni Mediaevalis Hungariae tomus V.* (Budimpešta, Department of Medieval Studies, Central European University, 2005), 447. U daljnjem tekstu DRMH.

¹²⁶ Kampuš, „Porezni sustav“, 19.

¹²⁷ Vidi poglavlje 3.2. Običajno i institucionalizirano pravo

¹²⁸ Lujo Margetić, „Osnove obveznog prava na području srednjovjekovne Slavonije“, *RAD Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 31 (1992), 32-35.

¹²⁹ Isto 58-59.

Ono se mjerilo u pensima i protezalo se od 10 pensa za vrijeđanje do 100 pensa za nanošenje teških ozljeda koje su mogle rezultirati smrću.¹³⁰

Primjer odštete već sam prikazao, ali pri izricanju smrtne presude. U sljedećim postupcima bit će navedene odštete koje se odnose na prijestupe i nasilja. Plaćanjem odštete verificirana je presuda nad nasilnikom, a pred sudom i tuženikom. Također, ono je označavalo da su sukobljene stranke u miru. To je u načelu značilo da neće dolaziti do novih sukoba zbog istih prijevora.¹³¹ Niz primjera iste obitelji kroz desetak godina može približiti kako se plaćanjem odštete rješavao spor sa strankom i mirilo pred sudom. Prvi slučaj potječe iz 1348. godine kada braća Valentin i Juraj plaćaju odštetu i bivaju odriješeni svih obveza pred zakonom.¹³² Isti Valentin, sin Hejdrikov, bit će i nekoliko godina kasnije, točnije 1353., prisiljen platiti odštetu od 12 maraka Klementu, sinu Hranislavovu, zbog nekih sukoba oko posjeda. I u ovom se slučaju naglašava kako je okrivljenik riješio svoj status pred sudom i da je slobodan.¹³³ U sljedećem primjeru njegov brat Juraj 1360. godine plaća sudske troškove jer se parničio s Ivanom, sinom Dorozlajevim, te je time podmirio sva dugovanja.¹³⁴ Ovdje nisu navedeni specifični slučajevi nasilja, ali je u ispravama vidljivo da je sud razrješavao krivca svake obveze ili duga ako je podmirio dosuđenu odštetu i troškove sudovanja. U svim vrstama sporova bilo je najprihvatljivije rješenje u obliku odštete. To će se vidjeti i u sljedećim primjerima.

Prilog 2: tablica s popisom izvora koji spominju plaćanje odštete

GODINA	OPIS ISPRAVE	ISPRAVA	KOMENTAR	PODRUČJE NASILJA
1348.	Križevački župan potvrđuje plaćanje odštete.	CD 11, dok. 372., str. 491-492.	Potvrđuje se plaćanje globe sudu od strane Valentina i Jurja, sinova Hejdrikovih, prema Lukaču, sinu Blaževu, zbog spora oko nekog posjeda. Time su odradili sve obveze pred zakonom.	Križevačka županija (mjesto nije navedeno)
1353.	Križevački župan potvrđuje plaćanje	CD 12, dok. 103., str. 145.	Potvrđuje se plaćanje globe sudu od strane Valentina, sina Hejdrikova, u iznosu od 12 maraka Klementinu, sinu	Križevačka županija (mjesto nije navedeno)

¹³⁰ Isto 59-60, 64; Margetić, *Zagreb i Slavonija*, 315-318.

¹³¹ Karbić, „Hrvatski plemićki rod“, 84.

¹³² *...de iudicio dimidie marce, quo nobis in concordia super iuramento in facie cuiusdam particule terre contra Lucachium filium Blasii deponendo habita tenebantur, satisfecerunt ipsum plene persoluendo, pro eo ipsos de solutione eiusdem iudicii dimidie marce presentibus reddimus expeditos...*, CD 11, 491-492.

¹³³ CD 12, 145.

¹³⁴ CD 13, 13.

	odštete.		Hranislavovu. Time je odradio sve obveze pred zakonom.	
1360.	Križevački župan potvrđuje plaćanje odštete.	CD 13, dok. 8, str. 13.	Jurju Hejdrikovu potvrđuje se plaćanje sudskih troškova sudu i odrađivanje svih obveza pred zakonom.	Križevačka županija (mjesto nije navedeno)

3. 2. 3. Nasilje zakona

Provođenje nasilja nad pripadnicima nižeg društvenog sloja nije bilo ekskluzivno rezervirano samo za njih. Predstavnici kralja i zakona znali su provoditi različite oblike nasilja i nad pripadnicima viših društvenih slojeva. Nasilje koje su provodili ljudi na pozicijama razlikuje se od prijašnjih oblika ponajviše tako što je dolazilo do otpora.

Način na koji se provodilo nasilje protezao se od indirektnog, poput prijetnji, do fizičkog oblika nasilja koje je moglo rezultirati tjelesnim ozljedama. U vrijeme vladanja bana Mikca u srednjovjekovnoj Slavoniji, a posebice nakon učvršćenja vlasti, sve su češći primjeri njegova neprimjerenog ponašanja. Razmirice oko posjeda bile su uzrok nasilja. Tako se iz izvora vidi da je ban Mikac prijetnjama nastojao mijenjati granice posjeda, no u ovom slučaju dolazi do otpora. Naime, ugroženi se suprotstavio banu tako da je pred Čazmanskim kaptolom dao izjavu u obliku priznanja u kojem navodi kako ga je upravo ban Mikac natjerao na prihvaćanje nelegalnih granica.¹³⁵ Kada se pritisak i nasilje provodilo nad utjecajnijim podložnicima, znala se umiješati i kraljevska vlast. Na primjer, 1335. godine, kada pritisak nad posjedima Zagrebačke biskupije postaje prevelik, pa u tome sudjeluje i sam ban. Kralj se umiješao zapovijedima da nitko ne smije provoditi nasilja nad biskupskim posjedima. Njima podsjeća bana da je njegova dužnost čuvanje mira, a ne sudjelovanje u pritiscima nad

¹³⁵ ...*Bexē filius Wlkoy vice et nomine Ladizlai filii Bartholomei de Rokounik proximi sui coram nobis personaliter comparens per modum protestacionis dixit, quod idem Ladizlaus filius Bartholomet filios Petri filii Martini de eodem Rokounik in facto possessionis, ... ut termino perhemptorio responsionis contra eosdem filios Petri acturus minime compareret, set committere se debeat iudicio eiusdem domini bani, et sicut ipse ordinabit, iuxta id assumptum teneatur, quod si non acceptaret ordinacionem eiusdem domini bani, extunc exulari ipsum oportet de porcione possessionis sue ipsum contingentis, vnde iterum protestatus, quod quicquid cum eisdem filiis Petri ordinacionis uel compositionis faceret uel ordinaret aut mediantibus litteris sepedicti domini bani acceptaret non voluntarie sed necessitate compulsus et invitus ordinaret et etiam acceptaret.*, CD 10, 11.

drugima, u ovom slučaju nad Zagrebačkom biskupijom.¹³⁶ Pritisak nad posjedima Zagrebačke biskupije nastavit će se i u godinama koje su slijedile. Godine 1342. novi kralj Ludovik imat će potrebu ukoriti bana da treba poštivati prava Zagrebačke biskupije. Povod tom upozorenju bit će, osim osiguravanja mira i prava, sukobi zbog crkvene desetine.¹³⁷ Sukobi zbog desetine obilježit će vrijeme kralja Karla i početak Ludovikove vladavine. Otpor slavonskog plemstva protiv plaćanja crkvene desetine početkom Karlova kraljevanja bio je vrlo jak. Na zavjeru oko neplaćanja i zadržavanja desetine kralj, u suradnji s banom Mikcem, oštro reagira i točno propisuje sve obveze koje se glede desetine moraju poštivati.¹³⁸ Osilivši se, čak ni ban Mikac ne plaća desetinu, pa kralj šalje oštre prigovore, koje, međutim, ovaj ne uvažava. Uzroci takvom otporu plaćanja desetine su višestruki. Najznačajniji je novčana reforma koja se provodi za vrijeme kralja Karla, a kojom su se poremetili dotadašnji ustaljeni običaji. Sljedeći uzrok je jačanje banske funkcije, ali i samo ponašanje bana i njegovih podložnika koji zadržavaju crkvenu desetinu za sebe. Ovdje je važno naglasiti rijetku prisutnost biskupa na vlastitim teritorijima, čime je efektivno umanjena njihova mogućnost obrane u prikupljanju crkvene desetine.¹³⁹ Osim bana, neplaćanju desetine pridružuju se kaštelani. Njihov dugotrajan otpor vidljiv je na primjeru iz 1343. godine kada ban Nikola mora zapovijedu natjerati Nikolu, kaštelana Steničnjaka, na ubiranje desetine.¹⁴⁰ Građani su također sudjelovali u otporu plaćanja desetine. Kao primjer može se uzeti 1347. godina, kada mora intervenirati sam kralj Ludovik koji zapovijeda banu Nikoli da prisili građane Koprivnice na plaćanje desetine.¹⁴¹ S druge strane, osim pritisaka na plaćanje dažbina, utvrđenih običajima, s kraljevske strane dolazile su i olakšice poput ukora podložnicima zbog prekomjernog i protupravnog ubiranja daća, poput tridesetnice. Tako kralj Ludovik 1366. godine nalaže Saracenu, vlastitom tridesetničaru, nezakonito ubiranje poreza od zagrebačkih građana.¹⁴²

¹³⁶ *...Vynodol uocatas..., sic et nunc consentimus et nostrum consensum concedimus pro dicta sua ecclesia perpetuo possidendas. Item alias possessiones, scilicet Peek et Berezd nominatas in comitatu Zagrabiensi vltra Drawam existentes, quas idem dominus episcopus ab abbate et conuentu monasterii Thoplicensis in feudum prius tenuit et nunc in futurum legitime debet tenere, que possessiones violenter occupate detinentur, remotis ipsarum detentoribus quibuslibet illicitis, eidem domino episcopo et sue ecclesie pleno iure reddidimus et restituimus perpetuo possidendas pariter et habendas. Quare fidelitati uestre precipientes mandamus, quatenus mox receptis presentibus manus uestras de eisdem possessionibus penitus retrahatis et quorumlibet manus ad uos pertinencium retrahi facientes, quia nos ipsas domino episcopo predicto pro sustentacione et conseruacione suorum castrorum de Harastricha(!) commisimus conseruandas; secus per nullum casum facere presumentes sicut nostram dileccionem caram habere intenditis.*, CD 10, 243-244.

¹³⁷ CD 11, 27-28.

¹³⁸ Krstitelj Ivan Tkalčić. „Otpor i buna radi desetine u biskupiji zagrebačkoj u XIV. vjeku“, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 49 (1879), 193-195.

¹³⁹ Klaić, *Povijest Hrvata*, 356-364.

¹⁴⁰ CD 11, 90; Tkalčić, „Otpor i buna“, 204-205.

¹⁴¹ CD 11, 391; Tkalčić, „Otpor i buna“, 204-205.

¹⁴² CD 13, 566; Tkalčić, „Otpor i buna“, 195.

Zabrane nezakonitog utjerivanja tridesetine odnosile su se i na plemstvo koje se našlo pod udarom kraljevskih službenika. Godine 1379. kralj Ludovik će opet morati ukoriti Saracena jer je nezakonito ubirao tridesetinu od udovice Nikole zvanog Toth iz Zomzydwara.¹⁴³ Iako je ubiranje desetine bilo legalno i u skladu s običajima, ono se provodilo na nesistematičan i vrlo često grub način koji je onemogućavao platiteljima uživanje u plodovima vlastita rada. Zbog toga se može govoriti o bezobzirnom provođenju zakona koje je sličilo nasilju, a i moglo je potaknuti reakciju.¹⁴⁴ U izravnoj vezi s otporom u plaćanju desetine i nasiljima koja su provodili nad biskupom i biskupskim posjedima bit će riječi u idućim poglavljima.

Nezadovoljstva koja su mogla nastati presudama dobivala su na težini ako je bila riječ o gradovima koji su potpadali pod kraljevski sud. Gradec, kao grad srednjovjekovne Slavonije koji je potpadao pod tavernikalni sud, bio je u povoljnijem položaju od ostalih, no i to se ponekad znalo pokazati nedostatnim. U presudi kraljevskog tavernika iz 1361. godine građani izražavaju nezadovoljstvo presudom. Zbog toga se dobrovoljno podvrgavaju presudi skupštine plemića Zagrebačke županije.¹⁴⁵ Primjetno je da i povoljnija jurisdikcijska pozicija nije uvijek donosila korist te su pri nepovoljnim presudama pribjegavali sudu onih kojima obično nisu bili podložni.¹⁴⁶ Isto tako, u drugim gradovima, gdje su kraljevski službenici prekoračivali svoje ovlasti, kraljevska je vlast morala reagirati upozorenjima da se ne smiju kršiti prava građana. Primjer se može naći u 1371. godini, kada kralj Ludovik naglašava svim svojim podanicima da građani Koprivnice imaju pravo suđenja pred vlastitim gradskim sucem.¹⁴⁷ Zamjetan odmak od politike kraljevskog neuplitanja u unutarnje poslove građana zbiva se u vrijeme Žigmunda. Dolazak kapetana Ladislava od Lučenca u Gradec, kojeg je poslao Žigmund da bi uništio kraljevske neprijatelje, predstavlja novi odnos vladara prema gradu. Kraljevska vlast počinje se uplitati u unutarnje gradske odnose kako bi pronašla i uništila svoje neprijatelje.¹⁴⁸ U konstantnoj potrazi za novcem Žigmund Gradecu nameće potpuno nove poreze. Tako 1390. godine traži uvođenje novog poreza zvanog *bewd* ili *beud*, dažbinu koja nije bila uobičajena na ovim prostorima. Uz to traži plaćanje poreza unaprijed. Građani zaista plaćaju nova potraživanja, na što im kralj povoljno odgovara kako njihovi

¹⁴³ CD 16, 45.

¹⁴⁴ Tkalčić, „Odpor i buna“, 204-205.

¹⁴⁵ *...et ipsi ad congregacionem nobilium comitatus Zagradiensis tunc fiendam ipsam causam instantissime peciissent ab eisdem baronibus prorogari...*, CD 13, 129.

¹⁴⁶ CD 13, 129.

¹⁴⁷ CD 14, 333.

¹⁴⁸ Klaić, *Povijest Zagreba*, 119.

sukobi s kanonicima Zagrebačkoga kaptola potpadaju jedino pod tavernikalni sud.¹⁴⁹ Iako, u skladu s kraljevskim pravom na određivanje poreza, to nije bilo fizičko nasilje, poslužiti će kao obrazac budućeg Žigmundova ponašanja koje će pridonijeti jačanju velikaških rodova i smanjenju kraljevskog utjecaja na razvoj lokalnih prilika.¹⁵⁰

Prilog 3: tablica s popisom izvora koji govore o nasilju zakona

GODINA	OPIS ISPRAVE	ISPRAVA	KOMENTAR	PODRUČJE NASILJA
1332.	Pred Čazmanskim kaptolom izjavljuje se da je ban Mikac radio pritisak kako bi se mijenjale granice posjeda.	CD 10, dok. 9., str. 10-11.	U izvoru se navodi da je ban Mikac prijetnjama prisilio mijenjanje granica posjeda.	Križevačka županija (Rakovec)
1335.	Kralj nalaže banu Mikcu očuvanje posjeda Zagrebačke biskupije i nemiješanje u njihove teritorije.	CD 10, dok. 178., str. 243-244.	U izvoru se navode posjedi Zagrebačke biskupije, koji su u njezinu posjedu i nad kojima se pokušalo provesti nasilje, te se banu nalaže branjenje prava Biskupije.	Zagrebačka županija
1342.	Kralj nalaže banu poštivanje prava Zagrebačke biskupije, plaćanja desetine i očuvanje mira.	CD 11, dok. 20., str. 27-28.	U izvoru se navodi da ban treba poštivati prava te ga kralj upozorava na njegove dužnosti.	Zagrebačka županija
1361.	Građani Gradeca ne prihvaćaju presudu tavernika te žele ići na sud plemića Zagrebačke županije.	CD 13, dok. 84., str. 129.	U izvoru se navodi da je u sporu Gradeca i biskupskog Zagreba presudio tavernikalni sud, no građani nezadovoljni presudom traže preispitivanje odluke na županijskom saboru.	Zagrebačka županija (Gradec)

¹⁴⁹ Isto 119-127.

¹⁵⁰ Isto 120.

1366.	Kralj nalaže službeniku prekid nezakonitog ubiranja tridesetine.	CD 13, dok. 405., str. 566.	U izvoru se navodi da je kraljev službenik prekoračio ovlasti i od građana ubirao tridesetinu koju oni nisu dužni plaćati.	Zagrebačka županija (Gradec)
1371.	Kralj nalaže službenicima da ne smiju prekoračivati svoje ovlasti nad građanima Koprivnice.	CD 14, dok. 246., str. 333.	U izvoru se navodi da kraljevski službenici moraju provoditi prava građana i ne kršiti ih.	Križevačka županija (Koprivnica)
1379.	Kralj nalaže službeniku neka prestane s utjerivanjem tridesetine nad udovicom plemića.	CD 16, dok. 35., str. 45.	U izvoru se navodi da je kraljev službenik nezakonito utjerivao tridesetinu te neka prestane s takvim radnjama koje su protivne običajima.	Zagrebačka županija (Susedgrad)

3. 2. 4. Proturječje, protivljenje, krivotvorenje i laganje

U izvorima nema uvijek izravnoga govora o nasilju ili se ono implicitno podrazumijeva. Idućim primjerima pokazat ću kako su se nasilja protezala od prijetnji i psihičkog maltretiranja, pa sve do fizičkog ozljeđivanja. Otpor protiv nasilnika, posebice kada su osobe nad kojima se provodilo nasilje bile u podređenom položaju, išao je uobičajenim putem. Gotovo se uvijek sastojao od prosvjeda ili protivljenja nekim odlukama. Ako je bila riječ o proturječju, najčešće se vrtjelo oko posjeda i imovine te se neriješeno stanje pokušavalo srediti pravnim putem.

Unutarnje obiteljske razmirice nisu bile rijetkost. Predstavljale su zaseban problem koji je mogao prerasti u dugotrajne zavade, a mogle su rezultirati i raspadom obitelji, unatoč činjenici da je ona činila temelj srednjovjekovnog života ljudi. Sukobi među rođacima mogli su imati takvu žestinu da je i sam kralj morao posredovati između posvađanih rođaka. Ponekad, međutim, ni dogovor ni kraljevo posredovanje nije značilo prestanak sukoba nego samo njegovo zatišje.¹⁵¹ Kao ilustracija može poslužiti sukob više članova iste obitelji ili roda o predaji određenih posjeda u miraz kćeri, a koji su smatrali kako je u njihovu vlasništvu te

¹⁵¹ Zrinka Nikolić Jakus, „Obitelj Čupor Moslavački“, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* 4 (2001): 277-278.

zahtijevaju povrat zemlje.¹⁵² Za kontrast može poslužiti primjer kada Mihael, Petar i Dionizije sprječavaju oca Pavla u prodaji posjeda Takač, što se protegnulo od 1348. do 1350. godine. Pritom tvrde kako je to pokušao napraviti protivno običajima i zahtijevaju da ih se uvede kao prave vlasnike posjeda.¹⁵³

Posjedi u vlasništvu žena bili su u stalnoj opasnosti, nerijetko upravo od vlastite obitelji. Muški dio obitelji rado se odlučivao na kršenje ženskih prava, makar žene bile iz njihove obitelji, pogotovo kada nije imala adekvatnu zaštitu. Kao 1373. godine, kada Stjepan, sin Lukin iz Kamarče, prosvjeduje pred Čazmanskim kaptolom u ime plemenite Ilke zbog posjeda Pleterne. Njezin otac Nikola, sin Stjepanov, kao i braća i rođaci Toma, Blaž, Stjepan Filip i Jakov, oduzeli su, naime, djevojci njezina prava na posjed. Stjepan zahtijeva da ih se spriječi u uživanju posjeda koji nije njihov te da se odazovu na ovu optužbu kako bi se utvrdilo tko je u pravu u ovom proturječju.¹⁵⁴ Primjer iz istočnog dijela današnje Slavonije potječe iz 1346. godine, kada Stjepan Morović vodi spor s Andrijom Nikolanim, mačvanskim kaštelanom, oko posjeda. Osim ovog spora, vrijedi proučiti spor oko djevojačke četvrtine vlastite žene. Taj se spor vodio 1348. između Ane, supruge Ivanove, sina Giletova, i njezinih kćeri Elizabete i Marije, a s druge strane bio je Stjepan Morović, koji je zastupao svoju ženu. U ovom sporu posreduje Ludovik. Također, vrijedno je primijetiti način vraćanja posjeda Komar u Vukovskoj županiji 1353. godine plemićima Komorskim, kojima je bio otet.¹⁵⁵

Posjedi su bili čest predmet razmirica pogotovo ako se to odnosilo na vrijedne dijelove zemlje. Tako se pred Čazmanskim kaptolom saznaje da Nikola Ludbreški prosvjeduje protiv zauzimanja njegova dijela posjeda. U izvoru se navodi da je riječ o dijelu posjeda kojim prolazi cesta prema Križevcima. Budući da su Križevci bili značajno administrativno i gospodarsko središte, može se zaključiti kako je okupacija posjeda motivirana gospodarskom važnošću, pa ga zato oštećeni pokušava vratiti.¹⁵⁶

¹⁵² *...quod Martinus et Nicolaus filii Ladizlai, Thomas filius Dominici et Nicolaus filius Abrahe pro se et Mykuch filio Mychaelis coram nobis personaliter constituti exposuerunt protestando, quod Germanus filius Thome contra eos et voluntatem eorum porcionem possessionis sue, quam habuit in Rakonuk et alias vbicumque existentes, Petro filio Martini cum filia sua in dotem olim tradidit ac eciam assignauit, inpediuerunt eciam, ne litteras nostras ad instanciam aliquorum et maxime Ladizlai et Georgii filiorum Bartholomei super perpetuacione eiusdem porcionis Martino et Stephano filiis eiusdem Petri concedere dignaremur...*, CD 10, 16.

¹⁵³ CD 11, 488; CD 11, 583-584.

¹⁵⁴ CD 14, 531.

¹⁵⁵ Marija Karbić, „Morovički (Maroti) iz plemićkog roda Gut-Veled“, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice - VDG Jahrbuch* 15 (2008): 16.

¹⁵⁶ *...quod Nicolaus filius Petri de Ludbreg coram nobis personaliter comparendo Gabriellem ac Petrum filium Pauli commetaneos suos facie ad faciem coram nobis repertos ab occupatione, conservacione et sibi perpetuacione quarumlibet terrarum ad possessionem suam Gostouich vocatam iuridice spectantium et intra*

Jedan od najtežih zločina, koji je vodio prema dugotrajnim sudskim procesima, a nerijetko i prema fizičkim nasiljima, bilo je krivotvorenje dokumenata. Pribjegavanje lažiranju isprava imalo je brojne uzroke, od želje za širenjem vlastita posjeda na štetu drugoga do nanošenja zla pravome vlasniku posjeda. Financijska korist bila je također jedan od faktora koji su poticali na krivotvorenje. Tako izvor iz 1337. godine govori o tome kako je Nikola zvan Nemeth krivotvorio isprave o posjedovanju imanja Lachkalaz, a posljedično tome posjed je uz njegovu pomoć prodan i financijska dobit ostvarena. Ali ban Mikac ustanovljuje kako su krivotvoritelji otkriveni, poništava prodaju te najavljuje tužbu i gonjenje počinitelja.¹⁵⁷ Osim izvlačenja financijske koristi, krivotvoritelji su lažiranim ispravama širili svoje posjede i uživali njihova prava. Otkrićem takvog zločina počinitelji su bili okarakterizirani najgorim atributima i podložni kaznenom progonu.¹⁵⁸

Laganje i pokušaji krivotvorenja da bi se osigurao tuđi posjed nisu bili strani u srednjem vijeku. Takav suptilniji oblik nasilja provodili su i plemići i velikaši. Jedan od faktora zašto bi se na takav način pokušavali domoći tuđih posjeda bila je uvjerenost u vlastitu nedodirljivost pred zakonom. U sljedećem slučaju to ipak nije prošlo. Sinovi bana Stjepana, koji su se pokušali lažnim svjedočanstvima dokopati tuđeg posjeda, priznali su da nisu u pravu te ih se upozorava kako će morati platiti petsto maraka kazne ako budu nanosili štetu pravom vlasniku, bilo oni ili njihovi nasljednici.¹⁵⁹ Osim vanjskih pokušaja uzurpiranja

metas eiusdem possessionis existencium et signanter terrarum penes viam magnam de Crisio versus Zagrabiam penes ipsam possessionem Gostouich tendentem, a plaga scilicet orientali eiusdem vie existencium vel in easdem se qualitercunque intermissione, aut ville alicuius in eisdem collatione, utilitatumque et usu eorundem perceptorie factis vel fiendis, prohibuit et interdixit, nostro in conspectu presencium vigore et testimonio mediante..., CD 11, 176-177.

¹⁵⁷ *...Vnde facientes protestacionem ipsum Nicolaum a vendicione premissarum possessionariarum porcionum suarum, ipsum verum Nicolaum dictum Nemeth, ab emcione eadem prohibuerunt coram nobis, asserentes et manifesto probantes, quod in dictis literis privilegialibus prefati magistri Stephani comitis nostri Crisyensis, in facto ipsius emcionis et vendicionis confectis nomina et consensus eorum nequiciose et maliciose ipsis absentibus annotari fecissent et ascribi; idcirco cum tempus advenerit opportunum, litem super hoc sequi vellent et movere..., CD 10, 302.*

¹⁵⁸ *...dei timore postposito et deum pre oculis non habendo, sua potencia mediante de ipsa ecclesia iamdicta cum scrinio eiusdem sacerdotis excepisset et exinde ex concepta et precogitata malicia Mychaelis filii Wlkoch ad manus eiusdem deuenissent, post mortem magistri Pauli prenotati littere iamdicte in preiudicium et grauamen non modicum ecclesie fratrum Heremitarum antedicte..., CD 12, 117.*

¹⁵⁹ *Cum igitur super hiis certificari plenius voluissent, invenerunt et eis constitit evidenter, quod de omnibus possessionibus, castris et bonis omnibus quibuscunque inter avos ipsorum facta fuerat divisio et completa satisfactio hinc inde, ita, quod nichil potuit inveniri, in quo possent ipsum comitem Duymum impetere, vel ab ipso quicquam de possessionibus, castris et aliis bonis vindicare, propter quod ad cor redeuntes ipsum comitem Duymum et suos heredes quietaverunt et reddiderunt expeditos ratione omnium premissorum, renunciantes omni liti, actioni contra ipsum et suos heredes, tali obligatione mediante, quod si ipsi Henricus et Stephanus aut ipsorum heredes temporum insurgerent contra ipsum comitem Duymum vel suos heredes in iudicio vel extra iudicium, penam quingentarum marcarum incurrant ipso facto et nichilominus ipse comes Duymus et sui heredes in pleno iure omnium castrorum, possessionum et aliorum iurium quorumcunque acquisite et acquirendorum remaneant tanquam veri domini eorundem. CD 11, 199-200.*

posjeda, koje je završavalo tužbama, događali su se pokušaji naseljenika u nastojanju nasilnog zauzimanja i iskorištavanja posjeda vlasnika. Takav slučaj zbiva se 1366. godine, kada se Ivan zvan Korhy buni pred Zagrebačkim kaptolom u ime braće Zudor da su sinovi Jakobovi zvanog Vojvoda nelegalno pokušali zaposjesti posjed Bročinu iako ono pripada rodu Zudora.¹⁶⁰

Prilog 4: tablica s popisom izvora koji spominju različite vrste prosvjeda, parničenja i krivotvorenja.

GODINA	OPIS ISPRAVE	ISPRAVA	KOMENTAR	PODRUČJE NASILJA
1332.	Prosvjeduje se pred Zagrebačkim kaptolom zbog nezakonitog davanja miraza.	CD 10, dok. 13., str. 16.	Navodi se više osoba koje se protive davanju miraza Germanu, sinu Tominu, jer je oženio kćer Petrovu, sina Martinova. Smatraju da je riječ o njihovoj zemlji te zahtijevaju njezin povrat	Zagrebačka županija (Rakitovec)
1337.	Ban poništava prodaju posjeda koja je obavljena krivotvorenim ispravama.	CD 10, dok. 230., str. 302.	Navode se imena krivotvoritelja i imena oštećenih, sinova Belinih, te se navodi zemlja Lachkalaz koja je krivotvorenim ispravama prodana. Ovakve navode potvrđuju plemići iz Gorbonuka te se najavljuje tužba protiv krivotvoritelja.	Križevačka županija (Lachkalaz)
1344.	Prosvjeduje se pred Čazmanskim kaptolom zbog posjeda koji je nezakonito oduzet.	CD 11, dok. 132., str. 176-177.	Navodi se područje Gostović koje je sporno i oduzeto od vlasnika Nikole, sina Petra Ludbreškog, te se može zaključiti da je riječ o važnom posjedu koji stoji na prometnom pravcu između Križevaca i Zagreba, a koji ima gospodarsku važnost.	Križevačka županija (Gostović)
1345.	Banovi sinovi priznaju pred Zagrebačkim kaptolom kako im ništa od posjeda nije oduzeto.	CD 11, dok. 152., str. 199-200.	Navodi se kako nije istina da su posjedi koje su Henrik i Stjepan, potomci bana, naznačili kao vlastite i da nije točno kako su im bili otuđeni. Ti posjedi zapravo pripadaju Dujmu, sinu Radoslavovu, te im se prijeti kaznom od 500 maraka u slučaju nasilja.	Ne navodi se točno mjesto nasilja
1348.	Sinovi prosvjeduju	CD 11, dok. 368.,	Navode se sinovi Dionizije, Mihael i Petar, koji se protive	Križevačka županija

¹⁶⁰ CD 13, 571-572.

	protiv oca i njegove namjere prodaje zemlje.	str. 488	namjeri oca Pavla da proda zemlju, te tvrde kako je to rađeno protiv običaja i navode da je posjed Takač njihov.	(Takač)
1350.	Sinovi prosvjeduju protiv oca i njegove namjere prodaje zemlje.	CD 11, dok. 443, str. 583.	Navode se sinovi Dionizije, Mihael i Petar, koji se protive prodaji, davanju ili bilo kojem drugom obliku davanja zemlje od strane njihova oca Pavla te smatraju da će bilo tko tko pokuša zaposjesti posjed to napraviti ilegalno.	Križevačka županija (Takač)
1358.	Prosvjeduje se pred križevačkim županom zbog prodaje posjeda.	CD 12, dok. 376., str. 489.	Navode se imena tužitelja, Pavao, sin Jakobov, i Nikola, sin Stjepanov, koji se protive prodaji posjeda Babljaka te navode da ga je nezakonito prodao Martin, sin Jurjev.	Križevačka županija (Babljak)
1358.	Sinovi prosvjeduju pred Zagrebačkim kaptolom zbog toga što je otac slavonskom vikaru dao dio posjeda.	CD 12, dok. 385., str. 500-501.	Navode se Stjepan i Nikola, sinovi Grgurovi, te se govori o tome da se sinovi protive očevoj odluci o davanju vlastita posjeda u ruke vikara cijeloga Slavonskoga kraljevstva, Leustahiju.	Križevačka županija (Radešić)
1365.	Prosvjeduje se pred Čazmanskim kaptolom zbog ometanja posjeda.	CD 13, dok. 324., str. 447-448.	Navodi se Geleth, sin Descena iz Gresenče, koji prosvjeduje protiv Ladislava, Nikole i Ivana, sina Ivana zvanog Angel, zbog ometanja posjeda Gresenče oko potoka Zredna te se zahtijeva prestanak uzurpacije njegova posjeda.	Križevačka županija (Gresenča, potok Zredna)
1366.	Prosvjeduje se pred Zagrebačkim kaptolom protiv oduzimanja posjeda.	CD 13, dok. 408., str. 571-572.	Navodi se tužitelj Ivan Korhy, koji zastupa braću Zudor u postupku protiv sinova Jakobovih zvanog Vojvoda oko posjeda Bročine, te dokazuje da je to posjed tužitelja.	Zagrebačka županija (Bročina)
1371.	Prosvjeduje se pred hercegom Karlom Dračkim zbog ometanja posjeda.	CD 14, dok. 273., str. 364.	Navode se imena tužitelja Nikole, Benedikta i Petra, sinova Dionizijevih iz Chanouche, i optuženih Dominika i Stjepana, sinova Mihaelovih, te se navodi kako su nelegalno dolazili i uzurpirali posjed Otok te	Gorska županija (Otok)

			iskorištavali vrijednosti.	
1373.	Prosvjeduje se pred čazmanskim kaptolom zbog otuđenja posjeda.	CD 14, dok. 409., str. 531.	Navode se imena tužiteljice Ilke, njezina predstavnika Stjepana, sina Luke Kamarčanskog, te imena optuženih, svih odreda članova njezine obitelji, Nikola, njezin otac te rođaci Toma, Blaž, Stjepan, Filip i Jakov. Zahtijeva se povratak prava djevojci i očitovanje da bi se razriješio spor.	Križevačka županija (Kamarcha)
1377.	Prosvjeduje se pred križevačkim županom i podbanom zbog ometanja posjeda.	CD 15, dok. 244., str. 336.	Navode se Ladislav i Petar, sinovi Lukaševi, kao tužitelji, koji zahtijevaju da se Ladislav i Nikola, sinovi Stjepanovi, maknu s posjeda Ugronovac, koji su nepravедno zauzeli.	Križevačka županija (Ugronovac)
1379.	Prosvjeduje se pred Zagrebačkim kaptolom zbog ometanja posjeda.	CD 16, dok. 5., str. 8-9.	Navodi se tužitelj Benedikt, sin Ladislava iz Rakitovca, kako prosvjeduje u svoje ime i ime svojih rođaka zbog posjeda u susjedstvu Rakovca, Lonja, Dulebzka i Kuzi, jer su ih Nikola, sin Ivanov, i Toma, sin Tomin, oduzeli i pokušali prodati iako nisu njihovi.	Zagrebačka županija (Rakitovec)

3. 2. 5. Dogovor, mir, izmirenje

Nasilje, i kazne koje su mogle pratiti takva djela, nije bilo jedino što je karakteriziralo srednji vijek. Unatoč percepciji o nasilnom društvu, ono je nastojalo postići dogovor ili izmirenje u sukobima. Pomirba ili dogovori mogli su uslijediti nakon presude u kojoj se presuđivalo o krivcu i kazni. U prijašnjem potpoglavlju navedena je odšteta, ali ona je označavala sudsku odluku i krivca koji je odluku morao izvršiti. Osim takvog načina rješavanja sukoba, mir se pokušavao dosegnuti i dogovorom ili izmirenjem, ako je takvo što bilo moguće. Niz isprava iz 14. stoljeća svjedoči da se i u turbulentnim, kao i u mirnijim vremenima nastojalo postići rješenje kojim bi se smirile strasti između suprotstavljenih stranaka. Zanimljivo kod ovakvih izvora je da su znali govoriti o oblicima nasilja koji su prethodili pomirbi. Na isti se način može istraživati mentalitet ljudi i njihovo nastojanje u sprječavanju daljnjih nevolja, sukoba i krvoprolića. Dogovor se posebno pokušavao postići među zavađenim velikašima, jer su njihova moć i sposobnost zapovijedanja velikim brojem

ljudi mogle značiti veliko prolijevanje krvi. Primjer posredovanja da bi se postigao dogovor i mir je sukob Nikole Kostajničkog i Pavla Zrinskog. Spor je bio obilježen dugotrajnim parnicama te pokušajima posredovanja utjecajnih ličnosti poput banova i drugih velikaša.¹⁶¹

Dogovori između stranaka podrazumijevali su navođenje imena sukobljenih, ono što je prethodilo, kao i uvjete pod kojima se sklapao mir. Saznaju se imena predstavnika reda.¹⁶² U nekim slučajevima kralj je sudjelovao kao medijator i stranke su pred njim sklapale dogovor o miru, kao pri sklapanju mira 1322. godine između Ivanovaca i Hektora, sina Vukoslavova iz Grebena.¹⁶³ Kada nije bio moguć dogovor o granicama posjeda, dolazilo je do potrebe za trećom stranom koja bi arbitražno odlučila o njezinim međama. Tada je vrhovna vlast slala svoje povjerenike koji bi određivali granice, a sukobljene stranke prihvaćale odluku.¹⁶⁴ Sukobi presuđeni arbitražom nisu nužno značili zadovoljstvo rješenjem, ali su pridonosili mirenju i izgladivanju dugotrajnih sporova time ujedno sprječavajući izbijanje nasilja. Primjer se može naći u 1377. godini, kada se posredovanjem mirovnih sudaca, a pod presjedanjem zagrebačkog župana Nikole de Virtusa i turopoljskoga kneza Ivana izgladuje dugotrajni spor. Dogovoreno je da će se posjed Pleso, predmet spora, podijeliti između sukobljenih Ladislava, sina Tomina, i njegova sina, s Martinom i Petrom, Ivanovim sinovima.¹⁶⁵ Izmirenja su znala sprječavati daljnje prolijevanje krvi. Tako se znao postići mir kojim se sprječavala zavada između dviju obitelji, a koja je podrazumijevala standardne kazne ako se takav sporazum prekršio.¹⁶⁶

¹⁶¹ Damir Karbić i Marija Karbić, „Kostajnica i njezini gospodari tijekom srednjeg vijeka“, U *Hrvatska Kostajnica: 1240 – 2000*, ur, Marija Krupić (Grad Hrvatska Kostajnica, Zagreb, Hrvatska Kostajnica, Hrvatski institut za povijest, 2002), 54.

¹⁶² ...*quod comes Puer tam pro se quam pro Voinch et Ladizlao fratribus suis ac Predizlao filio Vrbanus proximo sui(!) a parte vna, ab altera autem Jhoannes(!) filius Fabiani filii Zazlai personaliter coram nobis constituti, super omnibus dampnis, incendiis, spoliacionibus et occupationibus terrarum ac aliis iniuriis usque ad datam presencium hinc et inde datis, commissis et illatis, quibus contra se ordine iudiciario vt dixerunt, mouebantur, ad perpetuarn pacem et concordie vnionem coram nobis deuenernt, alter alteri commodam satisfacionem, qua inuicem contenti sunt super causis pretactis inpendendo; pena tali interiecta, quod si qua parcium contra partem alteram super causis supradictis et factis terrarum insurgeret uel questionem deinceps moueret aliqualem, pena calumpnie seu calumpniatorum peniretur(!) eo facto, prout per partes coram nobis extitit ordinatum.* CD 8, 152.

¹⁶³ CD 9, 97.

¹⁶⁴ ...*magistrum Jacobum prothonotarium nostrum de latere nostro plena nostra cum auctoritate ad distingendas(!) metas vtrarumque parcium possessionariorum iurium vna cum testimonio capituli ecclesie Chasmensis destinassemus.* CD 13, 219-220.

¹⁶⁵ MCT 1, 97-99.

¹⁶⁶ ...*quod ipsi super omnibus et universis videlicet homicidiis, membrorum mutilacionibus sanguinum effusionibus, spoliacionibus, incendiis et aliorum malorum [generibus], quomodocunque hucusque sibi mutuo illatis et irrogatis et specialiter super factis possessionariis ad perpetue pacis et concordie deuensent unionem et deuenunt coram nobis ea omnia ammodo volentes sopita esse et sedata, tali modo et obligatione interposita, quod nulla ipsarum parcium et heredes ipsarum vel singuli singulariter pro personis ipsi amodo et deinceps super premissis contra partem alteram possit et valeat aliquam litem et questionem suscitare, ...* CD 14, 260.

Prilog 5: tablica s popisom izvora koji se tiču izmirenja među sukobljenim strankama

GODINA	OPIS ISRAVE	ISPRAVA	KOMENTAR	PODRUČJE NASILJA
1308.	Pred čazmanskim kaptolom izmiruju se sukobljene stranke.	CD 8, dok. 140, str. 152.	Navode se Puer i njegova braća Vojnić i Ladislav kako su se izmirili s Ivanom, sinom Fabijanovim, nakon počinjenih nasilja koja su obuhvaćala pljačke i novčane gubitke. Međusobno se izmiruju te bilo koju od stranka koja prekrši izmirenje čeka kazna.	Ne navodi se točno mjesto nasilja
1322.	Pred kraljem se izmiruju sukobljene stranke.	CD 9, dok. 83., str. 97.	Navodi se kako su se Gerard, viceprior reda Ivanovaca, i Hektor, sin Vukoslavov, izmirili nakon pljački, počinjenih razbojstava i nanošenja tjelesnih ozljeda te da će svaka zavađena strana poštivati sklopljeni mir.	Ne navodi se točno mjesto nasilja
1327.	Pred križevačkim županom izmiruju se sukobljene stranke.	CD 9, dok. 307., str. 374.	Navodi se kako su se Pavao, sin Petrov, i Grgur, sin Benediktov, izmirili i to potvrdili međusobnim darovima dogovora te su potvrdili da između njih više nema sukoba.	Ne navodi se točno mjesto nasilja
1336.	Pred Čazmanskim kaptolom mire se sukobljene stranke.	CD 10, dok. 212., str. 281-282.	Navodi se da su se Matej i Filip, sinovi Petrovi, pomirili s Jakovom, sinom Henrikovim. Nakon krađa, novčanih gubitaka i počinjenja tjelesnih ozljeda, oni se međusobno mire pred Čazmanskim kaptolom.	Ne navodi se točno mjesto nasilja
1343.	Pred Zagrebačkim kaptolom izmiruju se sukobljene stranke.	CD 11, dok. 70., str. 91-93.	Navode se imena sukobljenih, općenito se spominju nasilja te se govori da je dogovoren sporazum i ako ga bilo koja strana prekrši, podložna je kazni.	Zagrebačka i Križevačka županija
1343.	Pred Zagrebačkim kaptolom potvrđuju se uvjeti izmirenja.	CD 11, dok. 71, str. 93-95.	Navodi se kako se Nikola, sin Petra Ludbreškog, izmirio s plemićima Moravča i Glavnice zbog nastalih sukoba oko posjeda.	Zagrebačka županija (Terezthenik, Tlathopasna, Venerkoucy, Gurgeucy)
1343.	Pred Zagrebačkim kaptolom potvrđuju se	CD 11, dok. 72., str. 95-96.	Navode se uvjeti pomirbe iz prethodnog izvora te između koga je donesena, nakon čega se potvrđuje.	Zagrebačka županija (Terezthenik, Tlathopasna,

	uvjeti izmirenja.			Venerkoucy, Gurgeucy)
1349.	Pred križevačkim županom izmiruju se sukobljene stranke.	CD 11, dok. 390., str. 519.	Navodi se kako se udovica Hedrikova sa sinovima Valentiom i Jurjem izmirila s Pavlom, sinom Draginim, i Demetrijem, sinom Mihaelovim, te su zaboravljena sva nedjela koja su obje strane počinile.	Ne spominje se točno mjesto nasilja
1353.	Pred Čazmanskim kaptolom potvrđuje se izmirenje sukobljenih plemića i utvrđuju granice posjeda.	CD 12, dok. 131., str. 179-181.	Navode se imena plemića oko posjeda Topolče koji su se izmirili oko granica međusobnih posjeda pred Petrom, sinom Mihaelovim. U ispravi se navode granice i toponimi posjeda te kako su se uspostavile granice između pojedinih plemića.	Križevačka županija, (Topolča)
1357.	Pred Zagrebačkim kaptolom izmiruju se sukobljene stranke i vraćaju neki posjedi.	CD 12, dok. 497., str. 662-663.	Navodi se kako Petar, sin Stjepanov, vraća dio posjeda u Chernoszlavdolu Ivku i Ivši, sinovima Dobranovima, i Petru, sinu Erikovu iz roda Crnoslavovih. Također, Petar potvrđuje da mirno daje posjed za sva vremena bez ikakve nakane da ga ubuduće potražuje.	Zagrebačka županija (Chernoszlavdol)
1362.	Pred slavonskim banom izmiruju se sukobljene stranke.	CD 13, dok. 151., str. 216-217.	Navodi se da je Ivan, sin Doroslavov, potvrdio kako Đuri, sinu Hedrikovu, nije više dužan plaćati odštete za koje je bio osuđen.	Ne navodi se točno mjesto nasilja
1362.	Pred slavonskim banom potvrđuje se izmirenje sukobljenih stranaka.	CD 13, dok. 153., str. 219-220.	Nastavlja se na prijašnju ispravu. Doznaje se zašto je Ivan, sin Doroslavov, potvrdio oproštenje odštete: zato što se pomirio s Đurom, sinom Hedrikovim, oko granica posjeda. U ispravi se utvrđuju točne granice posjeda.	Ne spominje se točno mjesto nasilja (potok Konzka)
1364.	Pred križevačkim županom izmiruju se sukobljene stranke.	CD 13, dok. 274., str. 373-375.	Navodi se da je pred križevačkim županom i sudom sastavljenim od križevačkih plemića donesena nagodba između Benedikta iz Ale, priora reda svetog Augustina, i	Križevačka županija, ne navodi se točno mjesto nasilja (potoci Zelnek i

			Petra, Petka, Jurja i Ivana, sinova Egidijevih, oko posjeda nad kojim su se sukobljavali.	Cherezma)
1370.	Pred Zagrebačkim kaptolom izmiruju se sukobljene stranke.	CD 14, dok. 187., str. 260.	Navodi se da su se plemići Domini i Petar, sinovi Jakobovi iz Konjske, izmirili s plemićima iz Kamarche (navode se njihova imena). Između njih je dolazilo do sukoba koji su znali završavati i krvoprolićem, no sada su se izmirili i ako itko od navedenih strana prekrši dogovor, bit će kažnjena.	Križevačka županija (ne navodi se točno mjesto nasilja)
1373.	Dolazi do izmirenja oko granica posjeda.	MCT 1, dok. 89., str. 91-93.	Pred Zagrebačkim kaptolom izmiruju se pripadnici Vukotina roda s pripadnicima Lomničkog roda. Spor se vodio zbog granica posjeda između ta dva roda. Uspješno se rješava mirnim putem, a Zagrebački kaptol utvrđuje granice posjeda i navode se u izvoru.	Zagrebačka županija (Turopolje, Lomnica, Vukomerec)
1374.	Pred slavonskim banom potvrđuje se izmirenje sukobljenih stranaka.	CD 15, dok. 7., str. 10-12.	Navodi se kako Nikola, sin Pavlov, vraća posjed Zlonyn, koji je nepravедно zaposjeo i iskorištavao Pavlu, sinu Jakoba iz Ravena. Također se potvrđuju Pavlove isprave o vlasništvu, dok se one Nikoline proglašavaju nevažećima.	Križevačka županija (Zlonyn)
1379.	Pred podbanom i križevačkim županom izmiruju se sukobljene stranke.	CD 16, dok. 29., str. 37-38.	Navodi se kako su se Ivan, sin Petewa iz Chapoucha, izmirio s Jakovom, sinom Stjepana iz Budroucha, te da je unatoč napadima, pljačkama i uništavanjima došlo do mira, pa će Jakov platiti tri marke odštete zbog napada na Ivanova kmeta te neka nitko ne prekrši dogovorenog izmirenja.	Križevačka županija (Chapouch, Budrouch)

3. 2. 6. Županska, banska, kraljevska pravda

U ovom potpoglavlju bavit ću se najvišim sudskim instancama u Kraljevstvu. S obzirom na mnogobrojnost izvora, a zbog veće preglednosti rada, izvore ću podijeliti kronološki, onako kako je u poglavlju u kojem se objašnjavaju politički čimbenici 14.

stoljeća. To ću provesti tako da ću podijeliti izvore na četiri veće cjeline. Prva će obuhvaćati početak vladavine kralja Karla, sljedeća će kronološki obuhvatiti banovanje Mikca, a zatim će uslijediti Ludovikovo vrijeme. Posljednje godine 14. stoljeća bit će posvećene Žigmundovu vremenu. Izvori koje sam za potrebe ovog dijela rada analizirao bave se presudama koje su donijela pojedina tijela vlasti. To su redom: župan, ban, kralj ili jedno od tijela koja su povezana s tim častima.

Počet ću sa županskom pravdom kroz 14. stoljeće. Kao što sam prije naglasio, 14. stoljeće je stoljeće slabljenja županske vlasti, pogotovo tijekom druge polovice stoljeća. Za vrijeme Karlova kraljevanja županske ovlasti, međutim, još imaju težinu u svakodnevnim poslovima. Na primjer, kada se Zagrebačkoj biskupiji vraćaju nasilno oduzeti posjedi. Ipak, treba primijetiti da se to zbiva tek na kraljevu zapovijed.¹⁶⁷ Dakle, župan već u dvadesetim godinama 14. stoljeća postaje izravno vezan uz kraljevsku pravdu i u principu je njegova produžena ruka. Potkraj 14. stoljeća sve manje se njegovo djelovanje veže uz kralja: u neku ruku ga se delegira te postaje poluga za provođenje banskih naloga. U praksi se to očitovalo tako da je ban slao zapovijedi županima, koji su to onda na svojem jurisdikcijskom području morali provesti u djelo. Župan je potpuno zaobiđen kada zapovijedi počinjju dobivati lokalni plemićki suci, koji onda i provode banske naloge. U turbulentnim godinama zadnjih dvaju desetljeća 14. stoljeća takva se praksa provodila sve više. Godine 1390. se tako zaobilazi križevački župan Basaw iz Bika u pitanju uvođenja Kale, udovice Tomine, sina Mikčeva iz roda Parala, i njezinih sinova Nikole, Stjepana, Filipa i Bartolomeja u posjed koji je nasilno okupirao Pavao, sin Ivanov. Županu se, naime, javlja plemićki sudac Petar, sin Grgurov, kako je dobio izravan nalog od bana da se mora provesti povrat posjeda.¹⁶⁸ Osim vođenja sudskih poslova, koji su se ticali plemića, kraljevska vlast izuzima i gradove iz njihove jurisdikcije. Primjer takvog, novog, administracijskog ustroja je Varaždin. Tijekom 14. stoljeća Varaždin

¹⁶⁷ ...*Peciit autem a nobis predictus magister Demetrius, ut quandam possessionem capituli Zagrabiensis Vinodol nuncupatam, quam a multis temporibus retroactis dicebat fuisse potencialiter occupatam, predicti mandati auctoritate et iusticia mediante eidem capitulo et ecclesie statuere et assignare dignaremur. Nos autem mandatis predicti domini nostri regis obtemperare et suadente iusticia vniciuique reddere quod suum est cupientes, ad predictam possessionem accessimus propria in persona, et cum tam a clericis quam laycis, nobilibus et ignobilibus ipsius prouincie diligencius requirendo inuenissemus ipsam possessionem vt, premissum est, fuisse potencialiter occupatam, eandem auferentes a quibuslibet illicitis detentoribus, in persona capituli predicti memorato magistro Demetrio vicario et ecclesie cum omnibus suis vtilitatibus et pertinenciis vniuersis statuimus et assignauimus perpetuo et pacifice possidendam, tenendam et habendam pleno iure, prout antea per ecclesiam est possessa.* CD 9, 313-314.

¹⁶⁸ *Salutacione premissa cum desiderio seruiendi. Litteras domini nostri Stephani bani mihi directas recepi secundum earum continencias pro statuacione cuiusdam possessionis pro parte... occupatorum (ut) secundum earum litterarum continencias nomine eorum iuris coram nobilibus quampluribus...*, CD 17, 317-318.

je oslobođen sudske podložnosti županu. Godine 1357. Ludovik podvrgava grad kraljevskom sudu, odnosno taverniku. Godine 1397. takvo stanje potvrđuje i Žigmund.¹⁶⁹

Župan će biti najniži ogranak institucionalne vlasti na lokalnoj razini pri kojoj su se rješavali sporovi i čiju će ulogu detaljnije proučiti u daljnjem dijelu radu. Osim župana, postojale su i niže instance za rješavanje sukoba. U gradovima su to bili gradski suci. Rijetki gradovi uspijevaju, međutim, u otklanjanju nadležnosti suda lokalnog plemstva. Tijekom 14. stoljeća gradovi koji će se uspješno othrvati plemićkom i velikaškom uplitanju u unutarnje poslove su Gradec, Koprivnica i Varaždin.¹⁷⁰ Mnogi gradovi poput Krapine ili Zeline neće se uspjeti othrvati plemićkome utjecaju.¹⁷¹ Najmanje sudskih ovlasti imao je seoski sudac. On je u praksi obavljao posao za vlasnika posjeda prikupljajući kmetska podavanja. Njegovo se sudovanje ograničavalo na manje parnice unutar sela koje su se mogle riješiti odštetom. Najveća prednost imanja povlastice vlastita seoskog suca bila je u tome što su kmetovi smjeli sami birati svojeg suca u nadi da će izabrati najpravednijega među sobom.¹⁷²

Župan je bio sudska instanca kod koje su se rješavali različiti sporovi na relativno velikom zemljopisnom području u administrativnim jedinicama, županijama. Kod njega su se polagale prisege kojima se skidala krivnja s počinitelja. Naime, kada Stjepan dolazi kod križevačkog župana da bi položio prisegu, čime bi posvjedočio kako nije kriv za djela, u izvoru se istodobno navodi da nije isplatio odštetu zbog koje je bio osuđen za nasilja koja je počinio.¹⁷³ Ovdje se vidi da je riječ o relativno maloj kazni, a ne o utjecajnijim ljudima. Sigurno je to jedan od razloga zašto se spor rješava upravo pred županom. Ili, kada križevački župan Petar zvan Chirke i županski sud nalažu 1370. godine vraćanje novca kojim je bio plaćen posjed Stephanouch zbog nepoštivanja odluka prodaje.¹⁷⁴ I ovdje je riječ o relativno maloj svoti od šest maraka.¹⁷⁵

Županov se utjecaj očitovao u proglašavanju rješenja pojedinih sporova. Iako županska vlast opada, ovisila je o snazi pojedinca. To znači da su se neki župani, zahvaljujući

¹⁶⁹ Budak, *Gradovi Varaždinske županije*, 47.

¹⁷⁰ Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 537-542.

¹⁷¹ Isto 532-535.

¹⁷² Isto 561.

¹⁷³ *...Stephanus filius Georgii contra Petrum filium Jacobi filii Petri sexto se debet prestare sacramentum, scilicet cum Nicolao filio Ladizlay, Johanne filio Vrbani et Vidus filio Wlxe per predictum Petrum nominatis; item cum Nicolao filio Iwachiny ac Salamone filio Vrbani, quos idem adducet super eo videlicet, quod predictus Stephanus ad possessionem Zlonyn vocatam potencialiter veniendo ad vallorem quindecim marcarum sibi dampna non intulit...*, CD 10, 42.

¹⁷⁴ CD 14, 257-258.

¹⁷⁵ *...pro sex marcis...*, CD 14, 257.

lokalnom i državnom utjecaju, uspijevali nametnuti kao autoriteti. Vidljivo je to na primjeru iz 1351. godine, kada se Mihaela, sina Kalmerijeva, proglašava nedužnim za navodno počinjena nasilja, a za koja ga je optužio Ivan, sin Nikolin.¹⁷⁶ Općenito za župansku vlast i ovlasti u presudama mogu reći da je tijekom 14. stoljeća opadala te je njihov utjecaj marginaliziran na lokalne sukobe i dijeljenje pravde u slučajevima koji nisu bili teže kazneno djelo ili su uključivali male, slabo utjecajne, lokalne plemiće.

Banska pravda početkom 14. stoljeća, tijekom vrhunca moći Babonića, bila je u cijelosti u velikaškim rukama. Kralj je samo mogao potvrđivati njihove odluke bez prevelikog utjecaja. Zbog toga oni ponajviše nagrađuju vlastite pobornike, osobito one koji su se iskazivali u potpori njihove politike. Nagrada je najčešće bio posjed.¹⁷⁷ Snaga Babonića vidljiva je po povlasticama koje su dijelili svojim privrženicima. Na primjer, kada daju pravo naplaćivanja maltarine na glavnom prometnom pravcu iz Križevaca prema Zagrebu. Važno prometno čvorište s pravom oporezivanja putnika i trgovaca bila je važna povlastica koja je nosila značajne financijske dobitke. Snaga Babonića očituje se i po tome što su takve povlastice davali ne samo zaslužnim ljudima, nego i njihovim nasljednicima.¹⁷⁸

Mikčevim dolaskom na bansku čast, dolazi do revidiranja odluka donesenih u vrijeme Babonića koje su prethodile njegovu dolasku. On počinje raditi reda u tadašnjim pravnim i imovinskim sporovima. Često je pritom nastupao arbitražno u korist onih koji nisu bili uvjereni podupiratelji Babonića i njihovih neprijatelja.¹⁷⁹ Učvršćenjem vlasti, ban Mikac djeluje autoritativno i pokušava dijeliti pravdu nad cijelim područjem srednjovjekovne Slavonije. Naročito se bavi neumjerenim nasilnicima koje nije mogao primiriti kažnjavajući

¹⁷⁶ CD 12, 46.

¹⁷⁷ ...*Georgii filii Hozey nobis et filiis nostris iugiter, quibus astitit assidue, uel eciam inpendendis, ut exhinc [a] nobis humane laudis premium diuineque gracie preconium requiratur. Uolentes pia recompensacione respondere uel occurrere, quamuis plus idem mereretur vel maioris esset stipendii, quandam terram nostram Zvarcha uocatam circa Coranam existentem, cum omnibus utilitatibus suis et appendenciis uniuersis, metis et terminis dedimus et contulimus ipsi Georgio et per eum suis heredibus [et] heredum successoribus iure perpetuo possidendam et habendam...*, CD 8, 345.

¹⁷⁸ ...*per eundem in districtu possessionis eiusdem in Rakolnok ipsum contingente, per magnam viam de Crisio ad Zagrabiam euntibus, transeuntibus et redeuntibus quibuslibet cum mercimoniis pergentibus tributum iuxta regni consuetudinem approbatam dare et conferre actoritate(!) regia qua fungimur in banatu dignaremur... et collatum in Radowysche, vbi idem residere dinoscitur, sine contradiccione et more consueto ab antiquo eidem et suis successoribus perpetuo amministretur per nos et nobiles regni Sclauonie extitit confirmatum...*, CD 8, 572-573.

¹⁷⁹ *Nos Mykch banus tocius Sclauonie significamus vniuersis quibus expedit presencium per tenorem, quod cum magister Paulus filius Laurencii de Pukur super quadam possessione sua Dimychkfolde uocata, que per infideles domini nostri Karoli illustris regis Hungarie... litteras nostras venerabili capitulo Chasmensi duximus transmittendum ad reambulandum ipsam possessionem Dimychkfolde uocatam ad statuendum magistro Paulo filio Laurencii prelibato iuxta ius regni aprobatum, si non fuerit contradictum, qui idem uenerabiles viri, videlicet capitulum Chasmense nobis rescripserunt, quod ipsam possessionem iuxta tenorem priuilegiorum predictorum sub terminis et metis eiusdem reambulatum ipsi magistro Paulo statuissent...*, CD 9, 468.

ih drastično, dijeleći posjede svojim pobornicima. Tako 1334. godine kažnjava Tomu, sina Borčeva, i Radeka, građanina Čazme, na oduzimanje posjeda te ih odmah dijeli vlastitim pobornicima.¹⁸⁰ Ovakvo stanje potrajat će do kraja Mikčeva banovanja, koje će se poklopiti s dolaskom novog vladara na kraljevsko prijestolje.

S Ludovikom dolaze novi banovi koji će vladati kraće s i dalje velikim ovlastima, ali u puno većoj ovisnosti o kraljevskoj milosti. Banovi koji će uslijediti nakon bana Mikca presuđivat će u sporovima oko posjeda i težim slučajevima, čuvajući svoje ovlasti i značaj, za razliku od župana.¹⁸¹ Banska vlast bit će ugrožena nakon dolaska hercega na područje srednjovjekovne Slavonije sredinom 14. stoljeća. Tada hercezi, i herceginja, preuzimaju vodstvo nad presudama u najvažnijim sporovima. Herceške ovlasti protežu se od najmanjih do najtežih slučajeva. Na primjer, podjeljuju pravo *ius gladii*, pritom slabeći lokalne županske vlasti izuzevši ih iz vođenja sudskih sporova.¹⁸² Ili, kada herceginja Margareta 1354. godine zapovijeda Nikoli, slavonskom i hrvatskom banu, čuvanje sloboda i povlastica ljudi iz Turopolja.¹⁸³ Čuvanjem turopoljskih povlastica i sloboda baviti će se i herceg Karlo Drački. On će 1371. izdati zapovijed svim okolnim županima i kaštelanima da ne smiju dirati u turopoljska prava te kako ih imaju poštivati.¹⁸⁴ Očito je iz te zapovijedi da su ta prava kršili moćniji susjedi te se u sukobe morala uključivati vrhovna vlast srednjovjekovne Slavonije.

U ratom pogođenoj srednjovjekovnoj Slavoniji potkraj 14. stoljeća dolazi do mnogih žalbi i pokušaja povećanja prava i umanjivanja obveza. Svjestan potrebe za saveznicima, Žigmund i njegovi banovi početkom rata pokušavaju udovoljiti potencijalnim pobornicima.

¹⁸⁰ CD 10, 173-176.

¹⁸¹ *Ad hoc nos ob maioris iusticie evidenciam de eadem possessione, utrum eadem ipsis Petro et filiis Mykow de iure debeat pertinere nec ne, fidelibus nostris magistro Paulo comiti nostro Crisiensi et castellano nostro de maiori Kemlek et Gregorio filio Fynech comiti terrestri de eadem literatorie dedimus in mandatis, ut ab omnibus, quibus decet iuxta ipsorum fidelitatem rescire et inquirere debeant, utrum aliquo temporis curriculo prefata possessio predecessorum eorundem Petri et filiorum Mykow fuerit et nunc ipsa eisdem dinoscatur attineri nec ne, et si eorundem fore prescirent, eisdem statuerent perpetuo possidendam. Qui quidem fideles nostri demum ad ipsorum fidelitatem nobis scribserunt, ut predicta possessio predecessorum eorundem magistri Petri et filiorum Mykow fuisset et nunc ipsis de iure attineret, et eandem sine aliqua contradiccione cum suis utilitatibus, siluis, vineis, locis molendinorum, fenetis et aliis quibuslibet ipsis magistro Petro et filiis Mykow statuissent perpetuo possidendam. Et quia nos ipsam possessionem Vinichna eisdem magistro Petro, Farkasio et Martino filiis Mykow modo premissis pertinere invenimus, ideo cum omnibus suis iuribus et utilitatibus eisdem relinquimus, collocaimus in filios filiorum possidendam, tenendam pariter et habendam.* CD 11, 276.

¹⁸² *...Athyna reperti et detenti extiterint, ipsimet nobiles uel eorum officiales in eadem possessione ipsorum Athyna in omnibus terminalibus casibus iudicandi et iuxta quiditatem eorundem malefactorum excessuum capitali sententia condemnandi, suspendendi et quolibet supplicio feriendi a modo et deinceps habeant facultatem...*, CD 12, 177.

¹⁸³ MCT 1, 71-72.

¹⁸⁴ MCT 1, 88-89.

Uništavanja koja su pratila ta turbulentna vremena bila su gotovo redovita pojava, a bogatija mjesta, posebice posjedi gradova, bili su među najpoželjnijim plijenom.¹⁸⁵

Što se tiče kraljevske vlasti i njezina miješanja u sukobe ili presude na području srednjovjekovne Slavonije, ona se može podijeliti na tri kronološke cjeline, čime je ovisila ponajviše o političkom razvoju. Prva cjelina je vrijeme vladanja kralja Roberta. Njegova se prisutnost relativno slabo osjeća kroz cijelu njegovu vladavinu jer do dvadesetih godina 14. stoljeća vodi ratove s pretendentima na prijestolje i velikašima. U to vrijeme vodeću ulogu imaju Babonići. Nakon uspješnog micanja Babonića s banske pozicije, dolazi ban Mikac. Njegovo banovanje bit će obilježeno arbitražnim postupcima u kojima će podupirati svoje pobornike. Uzdižat će se u zemljoposjednom i političkom smislu na prostoru srednjovjekovne Slavonije. Unatoč tome, provodit će kraljevsku politiku i naloge, nikad otvoreno ne istupajući protiv vladara.¹⁸⁶

Simbolična Karlova vlast u vrijeme banovanja Babonića vidljiva je iz njegovih isprava koje samo potvrđuju ono što su Babonići već proveli u praksi. Vidljivo je to na primjeru isprave iz 1318. godine kada Karlo potvrđuje dogovor koji su postigli Babonići sa Zagrebačkom crkvom o spornom posjedu Medvedgrada.¹⁸⁷ Prisutnost kraljevske vlasti vidljiva je jedino pri nagrađivanju podanika za ratne zasluge. Tako, nagrađujući saveznike u borbi protiv Gisingovaca, kralj dijeli posjede, ali samo one koji su nekad bili u vlasti tih ljudi, a Gisingovci su im ih oduzeli.¹⁸⁸ Postoje i primjeri kraljičine prisutnosti, no oni se redovito zadržavaju na branjenju crkvenih prava i posjeda od nasilništva. Na primjer, kada kraljica Elizabeta uzima u zaštitu garički samostan. Ona u ispravi iz 1329. godine uzima u zaštitu garičku crkvu, samostan i redovnike.¹⁸⁹ Za pretpostaviti je da su ti redovnici bili pod velikim pritiskom okolnih svjetovnih plemića i velikaša kada su morali pribjeći kraljičinoj zaštiti.

¹⁸⁵ ... necnon Stephanum et Ladislaum, filios Benedicti., filii Lucasii ac Gregorium, filium Mihaelis de Odra ac Petrum et Nicolaum, filios Nicolai de Mlaca ac alios quoslibet ab ulteriori occupatione, usurpacione et detencione usuumque ac fructuum et quarumlibet aliarum utilitatum quarumdam possessionum et porcionum possessionariarum eorum Petrouina et Hrascha vocataru percepcione..., MCZ 1, 353-354; MCT 1, 139.

¹⁸⁶ Klaić, *Povijest Hrvata* 2, 69-72.

¹⁸⁷ CD 8, 489-490.

¹⁸⁸ ...quod magistri Nicolaus, Jacobus, Johannes et Petrus filii magistri Laurencii dicti de Suprunio de genere Aba dilecti et fideles nostri ad nostram accedentes presenciam, quendam terram custodum carceris castris nostri Kyrisyensis Themlechow vocatam, quam quondam rex Andreas felicis memorie eidem magistro Laurencio patri ipsorum pro fidelibus seruiciis suis contulerat, prout in patentibus litteris eiusdem contineri vidimus, et tempore potencie nostrorum infidelium ab eisdem est alienata, a nobis sibi reddi et restitui humiliter postularunt..., CD 8, 495-496.

¹⁸⁹ CD 9, 485.

Karlovom smrću i Ludovikovim dolaskom na vlast počinje druga cjelina. Banovi više nemaju mogućnosti takvog izdizanja, a kraljevska moć najizraženije se osjeća u njegovim prvim godinama vladanja, dok je politika bila usmjerena prema Dalmaciji i srednjovjekovnoj Hrvatskoj. Kraljevska prisutnost osjećat će se do Ludovikove smrti. Na primjer, 1343. godine zapovjedit će banu Nikoli Baniću da se plemiće Turopolja ne smije dirati i da se trebaju poštivati njihova prava. Također, zapovijeda isplatu štete koju su im nasilnici bili počinili.¹⁹⁰ Kralj se miješa i u sukobe, sporove, u kojima prema običajima nije imao pravo sudjelovanja. Najočitiije se to može primijetiti u Gradecu, koji je imao autonomnost. Unatoč sudačkoj autonomnosti, koju, uostalom, kralj Ludovik potvrđuje 1359. i 1376. godine, on je, kada mu je to u interesu, gazi i stavlja sporove na banski sud ili slavonski sabor.¹⁹¹ Raščišćavanje sporova nakon bana Mikca pokazat će se dugotrajnim procesom, pa postoji primjer iz 1361. godine u kojem se rješava sukob rođaka zbog posjeda, kojem je uzrok potjecao još od vladanja bana Mikca. Ludovik radi reda te se stavlja na stranu oštećenih.¹⁹² U zadnjim godinama Ludovikova kraljevanja sve više poslova vodit će kraljevski suci koji će se baviti sukobima i sporovima u srednjovjekovnoj Slavoniji. Kao u sporu koji su vodili Petar, sin Laurencijev, Petar, sin Nikolin, Stjepan, sin Ivanov, odnosno voćinski plemići zbog posjeda Sv. Martina, Neprinolcha i Kiraloucha. U sporu koji se vukao još od vremena kralja Karla i kraljice Elizabete kraljevski sudac Jakov de Scepus napokon 1380. godine određuje da sporni posjedi trebaju pripasti tužiteljima.¹⁹³

Ratovima koji su uslijedili nakon Ludovikove smrti i Žigmundovim dolaskom na vlast opet jača samostalna banska vlast i moć lokalnih velikaša. Na primjer, 1395. godine Žigmund nalaže banu Detriku nasilno primirivanje nasilnika Stjepana zvanog Vrgud, potomka bana Mikca, zbog počinjenih nasilja na posjedu Zenthlachlow, koji je pripadao zagrebačkom biskupu.¹⁹⁴ Ta se naredba može promatrati u kontekstu sukoba koji tada vlada jer je zagrebački biskup bio jedan od glavnih Žigmundovih suparnika u prijašnjim sukobima te se nastoji primiriti situacija posredstvom bana kako ne bi došlo do ponovnog odmetnuća. Također, zbog visokih ambicija, slično Ludovikovoj politici europskih ambicija, Žigmund

¹⁹⁰ MCT 1, 55.

¹⁹¹ Klaić, *Povijest Hrvata*, 117.

¹⁹² ...*ad quas olim ex potenciaria quondam Mykch bani tocius Sclauonie occupacione deuenerant, propter grata, fidelia et accepta seruicia tam paterna quam propria eorundem, restituimus illesos et indemnes...*, CD 13, 181-182.

¹⁹³ CD 16, 73-78.

¹⁹⁴ CD 18, 73-74.

nema previše vremena za lokalne sukobe. Zbog toga se oni češće odvijaju pred kraljevskim sucem koji tada predstavlja kralja.¹⁹⁵

Prilog 6: tablica s popisom izvora koji sadrže župansku, bansku i kraljevsku pravdu

GODINA	OPIS ISPRAVE	ISPRAVA	KOMENTAR	PODRUČJE NASILJA
1313.	Ban daruje posjede čovjeku koji se iskazao u potpori.	CD 8, dok. 286., str. 345.	Ban Stjepan nagrađuje plemića Jurja, sina Hozejeva, posjedom Svarča oko rijeke Korane za vjernost te zbog toga što se istaknuo u ratu protiv neprijatelja.	Županija Gorica (Svarča)
1318.	Kralj potvrđuje dogovor između Babonića i Zagrebačke biskupije.	CD 8, dok. 396., str. 489-490.	Kralj Karlo potvrđuje dogovor koji je postignut između Stjepana Babonića, slavonskog bana, i Zagrebačke crkve oko posjeda Medvedgrad.	Zagrebačka županija (Medvedgrad)
1318.	Kralj dijeli i potvrđuje posjede podanicima.	CD 8, dok. 401., str. 495-496.	Kralj Karlo nagrađuje Nikolu, Jakoba, Ivana i Petra, sinove Lovrine od roda Aba, jer su ga podupirali protiv njegovih neprijatelja. Nagrađuje ih povratkom utvrde Temlek, koja je i prije bila u njihovu vlasništvu, ali su im je bili oduzeli Gisingovci.	Temlek
1320.	Ban daruje povlastice i potvrđuje posjede.	CD 8, dok. 467., str. 572-573.	Slavonski ban Ivan daje Nikoli Rakovačkom, sinu Ladislavovu, pravo maltarine na glavnoj cesti koja vodi iz Križevaca prema Zagrebu zbog zasluga kojima se ovaj iskazao u ratu protiv Gisingovaca, uz to mu potvrđuje i dosadašnje posjede te utvrđuje s koliko novca smije oporezivati prolaznike i trgovce.	Križevačka županija (Radovišće, Delezbek, Zalnuk, Lona)
1326.	Zagrebački župan vraća Zagrebačkoj	CD 9, dok. 257., str. 313-314.	Zagrebački župan Punek zajedno s podžupanima vraća Zagrebačkoj crkvi posjed	Zagrebačka biskupija (Vinodol)

¹⁹⁵ ...quibus quidem litteris rescripcionalibus exhibitis, quia et serie earundem prenominati regius et antefati capituli ecclesie de Posoga homines termino in predicto ad faciem dicte possessionis Zauarsya vocate vicinis et commetaneis eiusdem vniuersis illuc legitime conuocatis et presentibus accedendo, eandem cum cunctis suis vtilitatibus et pertinenciis vniuersis iuxta premissam nostram iudiciariam commissionem memorato Ladizlao, filio Stephani litterati, perpetuo possidendam statuissse et commississe reperiebantur, pro eo nos pretitulatam possessionem Zauarsya vocatam prenotato Ladizlao, filio Stephani, modo premissis statutam eidem Ladizlao cum cunctis suis vtilitatibus et pertinenciis vniuersis reliquimus et committimus eo iure quo eidem ex premissis dinoscitur pertinere perpetuo possidendam, tenendam et habendam, saluo iure alieno..., CD 18, 109-114.

	biskupiji silom oduzet posjed.		Vinodol, a koji je bio nepravedno zaposjednut i oduzet.	
1329.	Ban vraća posjede koji su bili u nezakonitom posjedu.	CD 9, dok. 382., str. 468.	Slavonski ban Mikac potvrđuje posjed Dimičkovinu Pavlu, sinu Lovrinčevu iz Pakraca, a navodi da su neprijatelji lažirali isprave, no kako je u suradnji s Čazmanskim kaptolom utvrđeno da dotični posjed uistinu pripada Pavlu.	Križevačka županija (Dimičkovina)
1329.	Kraljica uzima u zaštitu garički samostan.	CD 9, dok. 394., str. 485.	Kraljica Elizabeta uzima u zaštitu garički samostan, njegove redovnike i crkvu zbog nevolja i nasilništva koje su ranije pretrpjeli.	Križevačka županija (samostan na Gariću)
1332.	Pred križevačkim županom okrivljenik polaže prisegu da nije kriv za nasilje.	CD 10, dok. 33., str. 42.	Križevački župan Stjepan potvrđuje da će pred njega doći Stjepan, sin Jurjev, kako bi dao prisegu da nije počinio štete i nasilja Petru, sinu Jakovljevu. Uz to naglašava da će na saslušanje doći i Nikola, sin Ivanišev, i Salomon, sin Urbanov, jer im spomenuti Stjepan još nije isplatio odštetu od 15 maraka za nasilja koja je počinio na posjedu Zlonjin.	Križevačka županija (Zlonjin)
1334.	Ban oduzima posjede nasilniku i dijeli ih drugima.	CD 10, dok. 115., str. 173-176.	Slavonski ban Mikac određuje da su nasilnici na čelu s Farkašem, sinom Filipovim, počinili brojna nedjela poput krađe konja te da su napadali oružjem. Ban određuje kako će posjedi Farkašu biti oduzeti i raspodijeljeni te će za odštetu Waratka, sin Vratinčev, dobiti 60 banovaca. Također se spominju granice posjeda koji će biti razdijeljen.	Križevačka županija (oko Pakraca, rijeka Mosyna)
1346.	Ban presuđuje u sporu oko posjeda te ga dosuđuje jednoj od sukobljenih stranaka.	CD 11, dok. 211., str. 275-276.	Ban cijele Slavonije i Hrvatske Nikola, presuđuje u sporu oko posjeda Vinica. Dosuđuje posjed Petru, sinu Grgurovu, te Farkašu i Marinu, sinovima Mikinim, nauštrb Stjepana, sina Dragilova. Navodi se kako su oni dokazali da je to uistinu njihov posjed te se spominju granice posjeda.	Varaždinska županija (Vinica)

1351.	Pred križevačkim županom oslobađa se optuženika od krivnje za nasilja.	CD 12, dok. 38., str. 46.	Križevački župan Petar presuđuje da Mihael, sin Kalmerijev, nije odgovoran za tužbe koje je protiv njega podigao Ivan, sin Nikolin, te ne mora platiti nikakve kazne.	Križevačka županija (ne navodi se točno mjesto nasilja)
1353.	Herceg dodjeljuje pravo <i>ius gladii</i> .	CD 12, dok. 129., str. 176-177.	Herceg Stjepan dodjeljuje pravo Ivanu, sinu Jakobovu iz Athyne, kao i ostalim plemićima s tog prostora da imaju pravo vlastita suda nad pljačkašima i nasilnicima koji tamo djeluju. Ovlašćuje ih da smiju provesti smrtnu kaznu ako ih uhvate i ako procijene da je to pravedna osuda.	Križevačka županija (Athyna)
1361.	Kralj dodjeljuje pravo stranki koja je zauzela posjede.	CD 13, dok. 124., str. 181-182.	Kralj Ludovik presuđuje da su Petar i Lorando, sinovi Punekovi, pravi vlasnici posjeda Hraschyne te kako su njihovi rođaci Stjepan, sin Mixov, Pavao, sin Tomin, i Dionizije, sin Mihaelov, još u vrijeme bana Mikca nezasluženo došli u posjed isprava o ovom posjedu. Kralj proglašava te isprave ništetnima i daje oprost Petru i Lorandu jer su nasilno zauzeli svoj vlastiti posjed.	Zagrebačka županija (Hraschyna)
1370.	Križevački župan osuđuje na vraćanje novca koji je bio dan za kupnju posjeda.	CD 14, dok. 185., str. 257-258.	Križevački župan Petar, zajedno s plemićima Križevačke županije, određuje da Nikola, sin Stjepanov, ima pravo na povratak šest maraka manje četrdeset denara od Ivana, sina Pavlova, i njegova oca jer nisu poštivali uvjete kupnje posjeda Stephanouch.	Križevačka županija (Stephanouch.)
1390.	Ban zapovijeda plemićkom sucu da se uvede tužitelje u nasilno zauzet posjed.	CD 17, dok. 228., str. 317-318.	Navodi se kako je ban Stjepan naredio da se Tominu udovicu Kalu uvede u posjed koji je nasilno zauzeo Pavao, sin Ivanov, u blizini posjeda Ivana, sina Dominikova. To treba provesti križevački župan Basaw.	Križevačka županija (ne spominje se točno mjesto nasilja)
1395.	Pred banom se prosvjeduje	MCZ 1, dok. 375.,	Pred banom prosvjeduju građani Gradeca – Ladislav, sin	Zagrebačka županija

	zbog nasilja koje su plemići s područja Turopolja počinili nad posjedima Gradeca.	str. 353-354	Valentinov, i Grgur, sin Martinov zvanog Hrelić, jer su plemići iz Turopolja Stjepan i Ladislav, sinovi Benediktovi, Grgur, sin Mihaelov iz Odre, te Petar i Nikola, sinovi Nikolini iz Mlake, počinili nasilja koja su uključivala uzurpaciju posjeda Petrovina i Hrascha.	(Petrovina, Hrascha)
1395.	Kralj zapovijeda banu utjerivanje odštete zbog nasilja.	CD 18, dok. 59., str. 73-74.	Kralj Žigmund zapovijeda slavonskom banu Detriku da provede plaćanje odštete od Stjepana zvanog Vrdug, sina Stjepanova, zagrebačkom biskupu, jer je nezakonito okupirao i više puta pljačkao posjed Zenthlachlow.	Zagrebačka županija (Zenthlachlow)
1396.	Kraljevski sudac presuđuje u sporu donoseći odluku o posjedima.	CD 18, dok. 77., str. 109-114.	Kraljevski sudac Ivan, sin Dominika de Paztoha, presuđuje da posjed Završje pripada Ladislavu, sinu Stjepanovu, a što je on i dokazao, dok Ivan, sin Gyeletyjev, i Ivan, sin Emerikov iz Stupnika, nisu to dokazali. U presudi se navode isprave koje dokazuju ispravnost presude, dok se argumenti koje su protivnici iznijeli proglašavaju ništetnima.	Varaždinska županija (Završje)

4. OBLICI NASILJA

4. 1. Definicija nasilja

Nasilje je, kao što sam prije istaknuo, obrazac ljudskog ponašanja koji prati sve vrste društvenih zajednica kroz povijest. Ono što je specifično za cijeli srednji vijek je impulzivnost ponašanja. Takva vrsta ponašanja pridonijela je ljudskim radnjama koje se ne bi mogle događati u slučaju promišljenog djelovanja. Tri su glavna razloga za impulzivno ponašanje srednjovjekovnog čovjeka: želja za osvetom, koja je označavala pravdu, odanost vladaru i njegovoj politici, a koja je mogla imati takav intenzitet da je popimala karakteristike fanatizma, te pitanje časti.¹⁹⁶ Sva tri razloga prožimaju četrnaestostoljetnu srednjovjekovnu Slavoniju. Želju za osvetom, kao jedan od mehanizama ostvarivanja pravde, vlast je tijekom 14. stoljeća sve više potiskivala. U izvorima se može pronaći više primjera pomirbe i sporazuma, a jedan od njih je onaj iz 1332. godine, kada se German i Dešen, sinovi Dionizijevi, izmiruju s Ivanom, sinom Nikolinim. On je, naime, nehotice ubio njihova nećaka Jurja, sina Gymzynova, te su se nakon sudskog procesa izmirili. U dogovorenom miru sinovi Dionizijevi obvezali su se da se neće osvećivati Ivanu ni njegovim potomcima.¹⁹⁷

Odanost vladaru i njegovoj politici bila je, osim mentalnog sklopa srednjovjekovnog čovjeka, profitabilna unatoč svim fizičkim opasnostima koje su je znale pratiti. Lijep primjer može se ogledati u ispravi kralja Karla iz 1323. godine kojom nagrađuje Aleksandra, sina Aleksandra Kučka, za zasluge jer je sudjelovao u ratovima koji su se vodili početkom njegove vladavine, a u kojima se istaknuo hrabrošću i požrtvovnošću i koje su rezultirale ranjavanjem.¹⁹⁸ Impulzivno ponašanje koje je slijedilo tadašnji mentalni sklop ljudi bilo je popraćeno još jednim sveopćim osjećajem srednjovjekovlja, a to je osjećaj nesigurnosti. Prema Le Goffu, nesigurnost je osnova ljudskih akcija: „Osjećaj nesigurnosti prevladava osjetilnošću ljudi srednjovjekovlja i određuje njihove temeljne postupke.“¹⁹⁹ Kombinirajući ova četiri faktora: čast, osvetu, odanost i strah, dolazi se do krajnjeg rezultata, a on je dvostran. S jedne strane daje predispozicije za impulzivno ponašanje koje u najvećem broju slučajeva rezultira različitim oblicima nasilja. S druge strane može doći do potpuno suprotnog

¹⁹⁶ Huizinga, *Jesen*, 17-20.

¹⁹⁷ CD 10, 4.

¹⁹⁸ CD 9, 113-114.

¹⁹⁹ Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, 416.

učinka, milosrđa. Ono je rjeđi oblik impulzivnosti, ali je prisutno tijekom cijelog srednjovjekovlja.²⁰⁰

Razlog zbog čega se u toliko manjoj mjeri radilo na poboljšanju kvalitete ljudskog, ovozemaljskog života, leži u dvoličnosti. Deklarativno je tijekom srednjovjekovlja vladao duhovni mentalitet, odnosno vjerovanje da nakon smrti dolazi vječnost. Postojala su tri načina za poboljšanje ovozemaljskog svijeta. Prvi je bio vjera u duhovni život nakon smrti, a taj život poslije smrti mogao se zaslužiti bogougodnim djelima tijekom života. Sljedeći je način bio poboljšavanje materijalnog standarda, ali srednji se vijek posve okreće prema duhovnom i životu poslije smrti. Treći je način bio oslanjanje na mitološku i vitešku literaturu koja je idealizirala trenutno društveno i političko stanje, pritom ne odajući prave prilike koje su vladale srednjovjekovnom Europom. Takav, formalni, mentalni sklop nije pridonosio poboljšanju prilika jer srednjovjekovni čovjek djeluje prije svega ovozemaljski.²⁰¹ On gradi, razvija, trguje, zarađuje, iskorištava, promišlja i svjesno djeluje da bi poboljšao svoj status i položaj. Ovome treba pridodati kako je 14. stoljeće stoljeće promjena. Od duhovnih (Avinjanskog sužanjstva²⁰² i papinskog raskola²⁰³), bioloških (pojava Crne smrti i periodično pojavljivanje kuge do kraja 14. stoljeća i dalje²⁰⁴) do klimatskih (sve veće promjene u vremenu koje će rezultirati slabijim urodima, što vodi do povećanog siromaštva i gladi²⁰⁵). Sve to treba uvrstiti kao značajke 14. stoljeća što će neizravno ili izravno pridonositi dvama oprečnim ljudskim ponašanjima. Ono što je utjecalo na velikaško ponašanje nije u tolikoj količini bila želja za osiguravanjem materijalne egzistencije koliko je bila riječ o oholosti, kojom je prožet taj društveni sloj ljudi. Želja za častima i slavom pokreće velikaša koji pritom koristi sredstva u potpunoj suprotnosti s idealiziranim viteškim ponašanjem.²⁰⁶

No, je li nasilje uistinu bilo produkt neracionalnog ljudskog ponašanja na koje su utjecali vanjski čimbenici i mentalitet vremena? Zaista, trebalo bi se zapitati u kojoj su mjeri različiti oblici nasilja bili odmjereni i planski provođeni, a u kojoj se mjeri to radilo o duhu

²⁰⁰ Isto 135-137, 416.

²⁰¹ Huizinga, *Jesen*, 32-33.

²⁰² P. N. R. Zutshi, „The Avignon Papacy“, u *The New Cambridge Medieval History: volume VI c. 1300-c. 1415*, ur. Michael Jones (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 672-674.

²⁰³ Howard Kaminsky, „The Great Schism“, u *The New Cambridge Medieval History: volume VI c. 1300-c. 1415*, ur. Michael Jones (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 678-682.

²⁰⁴ Paul Freedman, „Rural Society“, u *The New Cambridge Medieval History: volume VI c. 1300-c. 1415*, ur. Michael Jones, (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 82-83.

²⁰⁵ Isto 88-95.

²⁰⁶ Huizinga, *Jesen*, 61.

vremena i psihičkim stanjima pojedinaca.²⁰⁷ Treba imati na umu kako je provođenje nasilja bilo svrsishodno u konfuznom jurisdikcijskom sustavu srednjovjekovne Slavonije, unatoč banskoj prisutnosti i kraljevskoj moći.²⁰⁸ Nanošenjem nasilja postizali su se ciljevi bržim i jednostavnijim putem, a usput, ako je nasilnik bio uspješan, a pravda zakašnjela, ono je predstavljalo simbol moći i onoga što bi moglo zadesiti one koji bi se ubuduće opirali nasilnikovim pretenzijama.

U istraživanju ovog rada pozornost sam posvetio gornjem društvenom sloju, koji se u praksi dijelio na velikaše i ostatak plemstva. Zašto i na koji se način njihovo provođenje nasilja razlikovalo od ostalih društvenih zajednica?

Nasilja su se provodila radi očuvanja vlastita privida moći kao i zbog stjecanja novčanih i posjedovnih probitaka koji nikad nisu bili naodmet. Ipak, nakon slamanja velikaških rodova, Anžuvinci su držali pod nadzorom unutarnji mir u Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu, posvećujući pozornost vjernosti najmoćnijih velikaša. Tek dolaskom Žigmunda na prijestolje dolazi do raspada, kada se u sveopćem ratnom kaosu plemstvo i velikaši okreću nasilnim sukobima i postupcima u želji za povećanjem svjetovnih moći.²⁰⁹

Metode provođenja nasilja bile su raznovrsne. Češći oblik nasilja kojem se pribjegavalo bilo je ono fizičko. Takvi su postupci znali rezultirati tjelesnim ozljedama ili smrću. Do obujma fizičkog nasilja i njegove percepcije u srednjovjekovlju može se doći korištenjem pisanih, vizualnih i arheoloških izvora. Pisane izvore analizirat ću kasnije, vizualne neću koristiti pri izradi analize, dok za arheološke izvore mogu poslužiti istraživanja u današnjoj sjeverozapadnoj Hrvatskoj na području Ivanca. Ondje su pronađeni grobovi iz razdoblja 14. stoljeća koji komparativnom analizom mogu dovesti do rezultata o učestalosti fizičkog nasilja nad pojedincima. U samo dvama grobovima koji se svrstavaju u srednji vijek, od njih 270, utvrđena je nasilna smrt. To su grobovi označeni brojevima 202 i 204. Na kosturima u njima vidljivo je kako je uzrok smrti fizičko nasilje. Nalaz iz groba 202 govori da je riječ o muškarcu koji je umro u svojim pedesetim godinama. Prema raznim fizičkim nalazima na kosturu utvrđeno je kako je taj čovjek proveo život u teškom fizičkom radu. Ta činjenica govori da je vjerojatno bio izdržljive, ako već ne i robusne građe. Nasilna smrt utvrdila se prema posjekotini dugoj 5,8 centimetara, a koja je probila lubanju te je bila uzrok

²⁰⁷ Hannah Skoda, *Medieval Violence, Physical Brutality in Northern France, 1270-1330*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 2-3.

²⁰⁸ Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 503-505.

²⁰⁹ Isto 653-654.

nasilne smrti. Nalaz iz groba 204 govori o muškarcu u svojim četrdesetim godinama. Na njegovu se kosturu nalazi šest perimortalnih ozljeda. Najveća je ozljeda posjekotina koja se nalazi na lubanji te je upravo ona uzrok nasilne smrti.²¹⁰ Ovime se, na relativno malom uzorku ograničenoga geografskog prostora, može zaključiti da su nasilne smrti, nastale fizičkim ozljeđivanjem, bile rijetke. O ostalim uzrocima smrti poput nanošenja tjelesnih ozljeda koje nisu ostavile traga na ljudskim ostacima ili trovanja nije moguće utvrditi nasilnu smrt. Za daljnje rezultate potrebna su opsežnija arheološka istraživanja na prostoru srednjovjekovne Slavonije s utvrđenim ciljevima koji bi vodili istraživače prema otkrivanju načinu života i uzrocima smrti.

Fizičko nasilje ne podrazumijeva, međutim, samo nasilne napade na pojedinog čovjeka. Ono je imalo mnogo drugih oblika, od paleža i uništavanja nekretnina, posjeda, preko krađe stoke do prisilnoga preseljavanja ljudi. Ovakav, općenit oblik nasilja bila je jedna od češćih formulacija pri sastavljanju isprava, a govori o raznolikosti i oblicima nasilja koja su se mogla činiti i koja su se činila. U sljedećem primjeru govori se o sklapanju mira 1307. godine između Ivana, sina Tiboldova, i Zere, sina Kuzmina. Nigdje se ne navode specifični oblici nasilja. Isprava je prošarana odredbama u kojima se zabranjuju, u najopćenitijim crtama, moguće obnove sukoba. Spominju se palež, pljačka ili fizičko ozljeđivanje, zauzimanje dijelova posjeda ili utvrda. Jedinu informaciju koju nam pruža izvor jest kraj, gdje se navodi kako Ivan, vlasnik dijela posjeda oko kojih su se zbivala nasilja, nema muških potomaka te da mu se njegov posjed ne smije osporavati jer ima pravo odlučivanja što će s njim. Može se pretpostaviti da je Zera napadao Ivanove posjede i nastojao ih pripojiti svojim, na što je Ivan također odgovarao nasilnim postupcima. Takvoj tezi u prilog govori kazna od petsto maraka, koju je odredio Čazmanski kaptol, ako itko od njih prekrši mir.²¹¹

Osim fizičkog nasilja, postojale su i drugačije nasilne metode kojima su velikaši i plemstvo znali pribjegavati da bi postigli ciljeve. Najčešći su primjer takvog, psihičkog nasilja prijetnje. One su bile potpomognute uspješnim provedbama fizičkog nasilja i častima koje je određena osoba držala. Na primjeru bana Mikca može se vidjeti kako je funkcionirao sustav prijetnji, kada psihičkim nasiljem pokušava nezakonito mijenjati granice posjeda. Naime, 1332. godine Beksa, sin Vukojev, u ime Ladislava, sina Bartolomejeva iz Rakovnika, priznaje da je lažno svjedočio protiv Petra, sina Martinova iz Rakovnika, tri godine prije. To se

²¹⁰ Siniša Krznar, Juraj Bel i Željka Bedić, „Prilog poznavanju nasilja u kasnosrednjovjekovnom Ivancu (grobovi 202 i 204)“, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 27 (2010), 230-232.

²¹¹ CD 8, 143-144.

dogodilo u nazočnosti bana Mikca. Navodi kako se lažno svjedočilo zbog pritiska bana Mikca čijim je prijateljima oduzimanju posjeda podlegao te je nakon toga svjedočio na štetu drugoga, kojemu su se zatim oduzeli posjedi i mijenjale granice protivno običajima.²¹² Iako u ovom specifičnom slučaju dolazi do pokušaja otklanjanja banova pritiska, u kasnijim se izvorima ne nalazi potvrda o tome da je ban kažnjen ikakvom sankcijom. Može se pretpostaviti kako je usponom moći u srednjovjekovnoj Slavoniji ban sve više provodio ovakve vrste pritiska. Tek bi u rijetkim slučajevima, kada bi prekoračio svoje ovlasti, natjerao kralja na reakciju kojom bi se utišalo njegovo nasilništvo. Primjer toga može se vidjeti u sukobu građana Gradeca, Mihovila i braće, sinova Andrijinih, i bana Mikca oko uspostavljanja vlasništva nad banskom palačom, kao i samim načinom gradnje unutar gradskih zidina. Naime, Andrija i njegov brat Nikola kupili su kuću od nasljednika prijašnjeg vlasnika Giliona, a nakon Andrijine smrti vlasništvo prelazi u ruke Mihovila i braće, koji su u to doba vjerojatno bili maloljetni. Ban Mikac na to postavlja pitanje vlasništva jer je ta palača bila u vlasništvu banova tijekom 13. stoljeća. Dolazi do spora koji se razrješava pred kraljem Karlom u korist Mihovila i njegove braće, a banu Mikcu zabranjuje da osporava njihovo vlasništvo.²¹³

Nasilje u srednjem vijeku moglo bi se definirati kao društvena pojava koja se sastojala od počinitelja, koji je pripadao višim društvenim slojevima, i trpitelja, obično pripadnika seljaštva, odnosno slobodnjaka ili kmeta. Uzroci nasilja bili su dvojaki. Jedan je impulzivno ljudsko ponašanje određeno srednjovjekovnim pojmovima poput časti, osvete, odanosti i nesigurnosti. Ti bi se pojmovi mogli opisati kao psihički i duhovni. Nasilja su, međutim, često uzrokovana drugačijim motivima, materijalnim i svjetovnim. Nasilje će se svjesno koristiti tijekom cijelog srednjega vijeka, a za 14. stoljeće smije se pretpostaviti kako, unatoč društvenom i institucionalnom razvitku, nije odudaralo od ostalih srednjovjekovnih razdoblja.

4. 2. Četrnaesto stoljeće kao okvir promatranog nasilja

Četrnaesto je stoljeće obilježeno promjenama koje će odrediti čovjeka srednjovjekovne Slavonije u idućim stoljećima. One su bile raznolike, od političkih do

²¹² CD 10, 10-11.

²¹³ MCZ 1, 137-139.; Neven Budak, „Budući da smo htjeli u Zagrebu na brdu Gradecu sagraditi slobodni grad...”, Rađanje Gradeca – okolnosti, poticaji, slijed“, U *Zlatna bula 1242 – 1992*, ur, Zlatko Stubić, 26. Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1992; Hrvoje Kekez, „Palača građanina Giliona: imovinsko-pravna zavrzlama na zagrebačkom Gradecu na prijelazu iz 13. i 14. stoljeće“, *Historijski zbornik* 61 (2008): 253-257; Klaić, *Povijest Zagreba*, 102.

klimatskih. U ovom dijelu rada oblici nasilja bit će detaljnije obrađeni. Najviše prostora bit će posvećeno fizičkom nasilju, koje se zbiva u sjeni poznatijih, unutarnjih, događaja i reformi.

Smrću zadnjeg Arpadovića dolazi do sukoba više kraljevskih kandidata. Vjenceslav Češki, Oto Bavorski i Karlo Anžuvinc vode borbe do 1310., kada Karlo biva krunjen treći put, ovaj put prema svim običajima te time i službeno postaje pobjednikom u sukobu trojice kraljeva.²¹⁴ U srednjovjekovnoj Slavoniji u istom razdoblju zbiva se sukob najmoćnijih velikaša, sinova Henrika Gisingovca i Babonića. Gisingovci su na vrhuncu svoje moći tijekom kasnog 13. i početka 14. stoljeća. U tom razdoblju mnogobrojni članovi istog roda drže županske, banske i palatinske časti. Njihova greška i početak pada bit će priklanjanje različitim pretendentima u borbama za kraljevsku krunu, koji će izgubiti u sukobu s Karlom Anžuvincem.²¹⁵ Babonići, kao najmoćniji velikaši, nakon smrti Henrika Gisingovca, pravodobno se priklonivši pobjedniku, postaju kraljevi pobornici. Tako brane posjede zagrebačkog biskupa Augustina od roduva Lastića i Stankovića.²¹⁶ Branjenjem kraljevskih naloga, dok su trajale borbe s pretendentima na prijestolje i velikašima u ostalim dijelovima Ugarsko-hrvatskog kraljevstva, pridonijet će njihovu jačanju položaja, što će biti popraćeno Karlovom zahvalnošću. Upravo će kraljevska naklonost i zahvalnost pridonijeti uzdizanju u časti. Vrhunac uspjeha zbit će se kada Stjepan V. postaje slavonskim banom.²¹⁷ Ratom protiv sinova Henrika Gisingovca, Babonići staju uz kraljevu stranu te ih on nagrađuje posjedima koje oduzima gisingovskim pobornicima, na primjer, dajući im posjede Petra Moslavačkog.²¹⁸ Osim velikaša, bili su nagrađivani i familijari koji su se istaknuli u borbama. Kao primjer mogu poslužiti Ivan i Juraj, sinovi Ivančinovi, koji se uzdižu na društvenoj ljestvici od jobagiona do reda plemstva, jer su se borili protiv nevjernika, odnosno Gisingovaca.²¹⁹ Međutim, pobjeda nad Gisingovcima, s pomoću koje su Babonići postali najmoćniji velikaški rod u srednjovjekovnoj Slavoniji, neće biti dugotrajna. Njihov vrhunac moći približit će se

²¹⁴ Engel, *The realm*, 128-130.

²¹⁵ Karbić, „Gisingovci“, 22-25.

²¹⁶ Kekez, „Plemićki rod Babonića“, 101.

²¹⁷ Karbić, „Gisingovci“, 24-25; Kekez, „Plemićki rod Babonića“, 101.

²¹⁸ Zrinka Nikolić Jakus, „Obitelj Čupor Moslavački“, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* 4 (2001): 280-281; Kekez, „Plemićki rod Babonića“, 113.

²¹⁹ *...nos volen[tes pro huiusmodi fidelitatibus et seruiiis specialibus eorundem Iwan et Georgii grata recompensacione maxime [instantissimis] petitionibus predicti Johannis bani fauorabiliter inclinati, ipsos, qui de iobagionatu castris nostri [originem duxerant], cum eorum terris, possessionibus, quas sine preiudicio iuris alieni possessidisse dignoscuntur, [ab eodem iobagionatu castris eximendo in numerum, cetum et collegium [njobilium seruiencium nostrorum duximus transf[erendos] ita, vt tam ipsi] quam eorum heredes a modo in antea ipsius nobilitatis prerogatiua nobilium regni [nostri gratulentur et] perpetuo pociantur et iuxta consuetudinem nobilium re[gni nostri] quilibet secundum facultatem suam seruire [teneantur ab ex]accionibus [et] grauaminibus illicitis expediti.* CD 8, 520-521; Kekez, „Plemićki rod Babonića“, 113.

kraju čim Karlo prevagne nad ostalim velikašima, ponajprije u Ugarskoj. Slamanjem zadnjih otpora, do početka dvadesetih godina 14. stoljeća, Karlo se okreće prema Slavoniji. Babonići gube čast koja je predstavljala njihovu moć, a to je upravo držanje pozicije bana. Posljednji Babonić koji je bio slavonski ban bio je Ivan Babonić (1316.-1322.). Kralj im oduzima pravo nasljednosti i od tada sam postavlja banove.²²⁰ Otpor koji će takva politika izazvati kod Babonića donijet će čak njihovo priznavanje podložnosti drugom vladaru, austrijskome vojvodi.²²¹ Ratno stanje bit će plodno za nasilna djela u trenucima zauzetosti vrhovne vlasti. Zbog relativno manjeg broja izvora iz ovog razdoblja ne može se, međutim, uvidjeti sav obujam nasilja. Razlozi manjeg broja izvora višestruki su: od prije spomenute uporabe papira koja dolazi kasnije, preko vjerojatnoga gubljenja ili uništavanja isprava do još nedostatno razvijene kraljevske kancelarije.

Prekretnicu u srednjovjekovnoj Slavoniji označit će postavljanje Mikca za slavonskog bana. Njegovo banovanje potrajat će od 1325. do 1343. godine. Tih 18 godina obilježit će upravo taj ban koji će postati jedan od glavnih kraljevih uzdanica te će predstavljati kraljevsku vlast, gotovo bez ikakva Karlova ometanja. Ugled i utjecaj bana Mikca vidljiv je iz pridobivanja saveznika na svoju stranu. Na svoju stranu uspješno vrbuje Dionizija, gospodara Kostajnice, središta hrvatskog Pounja. Uspjeh je to veći što je Dionizije bio familijar Ivana Babonića.²²² Jačanjem banske pozicije i čvrstom politikom učvršćenja vlastite moći, Mikac ujedinjuje sinove Gisingovca i Babonića u zajedničkoj borbi protiv sebe. Ban Mikac odgovara uspješnom opsadom Steničnjaka, središta vlasti Babonića, te im ga oduzima u zamjenu za neke druge posjede i kraljev oprost.²²³ Tim uspjehom ban Mikac utvrđuje svoju poziciju bana kao najvrjednijeg predstavnika kraljevske vlasti u Slavoniji.

Ono što će također obilježiti prvu četvrtinu 14. stoljeća je odnos vladara i Crkve, u ovom kontekstu posebno važan odnos kralja i zagrebačkog biskupa. Odnos kralja i Crkve može se podijeliti na dva pola. Prvi do 1320-ih, kada poštuje i brani biskupska prava te mu on zauzvrat pruža podršku u borbi protiv velikaša. Nakon pobjede nad velikašima kreće kršiti biskupska prava na način da sam proglašava biskupe dok su prethodnici još živi, zahtijeva posebne darove i konfiscira biskupske posjede. Uglavnom, bio je u neprijateljskim odnosima s većinom biskupa Ugarsko-hrvatskoga kraljevstva. S druge strane, papinstvo rijetko reagira,

²²⁰ Vjekoslav Klaić, „Hrvatski hercezi i bani za Karla Roberta i Ljudevita I. (1301 – 1382)“, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 1900 (145): 131-132.

²²¹ Klaić, *Izvori*, 195-196.

²²² Damir Karbić i Marija Karbić, „Kostajnica i njezini gospodari“, 51-52.

²²³ Klaić, *Povijest Hrvata* 2, 67-68; Kekez, „Plemićki rod Babonića“, 125-126

a i tada samo deklarativno, uvijek bivajući na strani anžuvinske dinastije.²²⁴ Primjer takva odnosa je sukob između zagrebačkog biskupa Augustina Kažotića i kralja, kao i reagiranja papinstva na konstantne biskupove prigovore. Tako za vrijeme vanjskih sukoba kralj potpomaže biskupe potvrđujući im ranije povlastice, što se može vidjeti na primjeru iz 1325. godine kada Zagrebačkoj crkvi potvrđuje selo Wertus na temelju ranije povlastice.²²⁵ No, pobjedom nad suparnicima, okreće leđa zagrebačkom biskupu te dopušta cjepkanje njegovih posjeda, na što se biskup tuži papi. Kao krajnji odgovor tadašnji biskup Augustin Kažotić odlazi papi, što će kralj prosuditi kao izdajničko ponašanje, pa će zato biskup pasti u nemilost.²²⁶ Treba primijetiti kako su pape kontinuirano podupirali Anžuvinsku dinastiju, a to se može dovesti u vezu s avinjonskim sužanjstvom i činjenicom kako su pape bili Francuzi te su svi odreda podupirali francuske dinastije diljem Europe. Papa, istina, nalaže 1314. godine branjenje biskupa, no to je više na deklarativnoj razini ne spominjući kralja kao nasilnika ili grešnika.²²⁷ Micanjem Augustina s mjesta zagrebačkog biskupa dolazi i do relativnog obrata u kraljevskoj politici prema Zagrebačkoj biskupiji. Kralj se od tada zauzima za vraćanje posjeda koji su joj nedavno oduzeti.²²⁸ Od tada pa do pred kraj 14. stoljeća politika biskupa i kralja bit će prožeta suradnjom bez značajnijih sukoba.²²⁹

Godine 1342. na vlast dolazi Karlov sin Ludovik, a 1343. umire ban Mikac. Srednjovjekovna Slavonija time ulazi u novo razdoblje u kojemu će, do 1358. godine i potpisivanja Zadarskoga mira, igrati značajnu ulogu zbog svojega geostrateškog položaja prema srednjovjekovnoj Hrvatskoj.²³⁰ U tom će razdoblju kraljevska vlast biti možda i najizraženija, kakva nije bila u cijelom srednjovjekovlju. Kralj će pokušati provesti značajne reforme koje su se ticale financija. On se trudi provesti poreznu reformu kakve nije bilo za vrijeme cjelokupnog vladanja Arpadovića. Nameće novi porez kraljevske komore, dok istodobno ukida dotad uobičajenu marturinu. Otpor koji se prema ovakvoj reformi javlja u srednjovjekovnoj Slavoniji izniman je te ona nikad nije zaživjela.²³¹ Ovaj primjer govori da je unatoč jačoj kraljevskoj vlasti i prisutnosti bilo teško nametnuti promjene koje su odbacivale običaje. Mijenjanje banova, koje će biti periodično, neće dopuštati skupljanje moći kakvu je imao ban Mikac, a važnost Slavonije bit će potvrđena postavljanjem hercega. Prvo Stjepana,

²²⁴ Engel, *The realm*, 142-143.

²²⁵ CD 9, 252-253.

²²⁶ Ivan Kampuš, „Porezni sustav u Slavoniji za vladanja Anžuvina“, *Historijski zbornik* 46 (1993): 2-3.

²²⁷ CD 8, 374-377.

²²⁸ CD 9, 300.

²²⁹ Grgin, „Vrhunac srednjovjekovnog razvoja“, 93; Klaić, *Povijest Zagreba*, 335-339.

²³⁰ Klaić, *Povijest Hrvata* 2, 92-95.

²³¹ Kampuš, „Porezni sustav“, 12-13; Tkalčić, „Odpor i buna“, 172-173.

Ludovikova brata, koji kao herceg vlada u dva navrata, prvi put 1350. i drugi put od 1353. do 1354. godine. Nakon smrti hercega Stjepana 1354. godine, na toj funkciji nasljeđuje ga žena Margareta, koja će tu čast obavljati sljedeće dvije godine, do 1356. Nakon Margaretina odlaska u Bavarsku na herceškom mjestu nasljeđuje ju njezin i Stjepanov sin Ivan. Ivan će na mjestu hercega provesti od 1356. do 1360. godine, do svoje smrti. Sljedeći herceg bit će Karlo Drački, koji će na toj časti provesti sedam godina, od 1369. do 1376. Karlo Drački dolazi u Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo iz dva razloga. Prvi je taj da u to vrijeme Ludovik još nema svojih potomaka te traži potencijalne nasljednike u rođacima iz Napuljskoga kraljevstva. Drugi razlog je politička nesigurnost u kojoj je tada bio Karlo Drački na jugu Italije.²³²

Do 1358. godine Ludovik aktivnije sudjeluje u svakodnevici srednjovjekovne Slavonije. Nakon te godine i pobjeda kojima je osigurao južni dio kraljevstva, okreće se prema ostalim dijelovima Kraljevstva i Europe, a posebice prema Poljskoj, gdje nastoji osigurati krunu, u čemu će i uspjeti. Prekretnica se može vidjeti u povelji kojom potvrđuje vlast bana u Slavoniji, a u kojoj se naglašava kako se pred kraljevski sud smije ići jedino ako netko nije zadovoljan banskom presudom.²³³ Srednjovjekovna Slavonija time će ostati izvan glavnoga kraljevskog fokusa sve do Ludovikove smrti 1382. godine.

Smrću kralja Ludovika na vlasti ostaju njegova kći Marija i žena Elizabeta, ali osobe koje će obilježiti zadnje godine 14. stoljeća u srednjovjekovnoj Slavoniji su braća Horvat i kralj Žigmund Luksemburški. Braća Horvat uzdižu se na društvenoj ljestvici. Ivan postaje mačvanskim banom, a Pavao zagrebačkim biskupom. Oni će, uz Ivana od Paližne, biti predvodnici otpora kraljicama, a kasnije i Žigmundu. Njihovo glavno zalaganje bit će povratak muških pripadnika anžuvinske dinastije na Ugarsko-hrvatsko prijestolje.²³⁴ Primjetan je veći broj nasilja tijekom tih turbulentnih godina, koje neće smiriti ni Žigmundovo krunjenje 1387. godine. Takvo stanje građanskog rata potrajat će sve do kraja 14. stoljeća i dalje, uz povremene prekide sukoba.²³⁵ Takvo stanje, kada dolazi do raspada ustanovljenog, stabilnog ustroja, nije bilo strano ni ostalim srednjovjekovnim državama. Kao primjer može se uzeti srednjovjekovna Engleska. Sredinom 15. stoljeća u njoj će buknuti građanski rat dviju suprotstavljenih frakcija, a koji će izravno pridonijeti mijenjanju društvenog i vladarskog ustroja. Razdoblje sukoba u kojemu će se boriti dvije suprotstavljene

²³² Klaić, „Hrvatski bani“, 141-148.

²³³ CD 12, 612-613; Klaić, *Povijest Hrvata 2*, 78; Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 535;

²³⁴ Klaić, *Povijest Hrvata 2*, 221.

²³⁵ Isto 264, 327.

strane bit će obilježeno eskalacijama fizičkoga nasilja.²³⁶ Razlika između ova dva kraljevstva je njihov razvitak nakon prestanka ratnih sukoba. Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo više nema prave efektivne kraljevske vlasti (osim kratkotrajne konsolidacije u vrijeme Matijaša Korvina), a sve je veće i opterećenje ljudskih i ekonomskih resursa zbog osmanske prijetnje. Engleska, s druge strane, ima kontinuirani napredak, neopterećen vanjskim invazijama.

4. 3. Oblici nasilja

U ovome dijelu rada obradit ću različite oblike nasilja koji se spominju u izvorima. Pokušat ću ih sustavno pratiti kronološkim redoslijedom te dati odgovore na pitanja poput: koliko su različiti načini nasilja bili učestali, na koji način su se provodili, tko ih je činio, zašto ih je činio i kakve su bile posljedice?

Počet ću s nasilništvom kao općim oblikom, odnosno s onim izvorima u kojima nasilje, bilo kojeg oblika, ima prevladavajuću ulogu. Ovdje ću analizirati nasilja koja su se provodila kroz 14. stoljeće i ono što su podrazumijevala. Problem predstavljaju izvori iz kojih se rijetko može pratiti cjelokupan postupak vođen protiv nasilnika. Zato ću analizirati nekoliko izvora koji se bave nasiljem te se može pratiti cjelokupni tijek sudskih procesa. S pomoću takvih izvora sustavno se može pratiti tijek postupka pred pravosudnim i institucionalnim tijelima. Davanjem ovakvog primjera, s kontinuiranom mogućnošću praćenja parnica, može se pridonijeti daljnjem istraživanju srednjovjekovnog nasilja.

4. 3. 1. Nasilništvo

Stoljeće koje je počelo sukobima na najvišoj razini bilo je prožeto nasiljima i na nižim društvenim ljestvicama.²³⁷ Napadi koje su pojedinci provodili redovito su uključivali haranja i uništavanja posjeda. Također, jedan od ciljeva napadača nerijetko je bilo uništenje isprava koje su govorile o pravu posjedovanja određenih zemalja.²³⁸ Primjer takvog nasilništva

²³⁶ M. L. Bohna, „Political and Criminal Violence in Fifteenth-Century England“, U *Violence in Medieval Society* ur, Richard W. Kaeuper (Woodbridge, The Boydell Press, 2000), 91-95.

²³⁷ Klaić, *Povijest Hrvata* 2, 14-17.

²³⁸ Dobronić, „Zelina i Moravče“, 12.

možemo pratiti u napadu iz 1306. godine, kada saracen Hejza uništava isprave u kojima je bila potvrda o posjedovanju zemalja oko Zelnika, koji se nalazio u Križevačkoj županiji.²³⁹

Protivljenje uspostavljanju novih granica između posjeda ili utvrđivanju starih znalo je dovoditi do nasilja. Na primjer, u slučaju iz 1337. godine, kada pripadnici Zagrebačkoga kaptola oko Novih dvora žele obnoviti međe posjeda, a Ivan Nabradski ih u tome sprječava. Iako izvor ne specificira na koji točno način mogu pretpostaviti kako su vrlo vjerojatno u pitanju bile prijetnje, a možda čak i fizički obračun.²⁴⁰ Nakon što Kaptol obavještava bana Mikca o tom sukobu, on se uključuje izravno. Riješivši sukob na arbitrarni način i ustanovivši međe posjeda, kažnjava Ivana Nabrada novčanom kaznom i oduzimanjem posjeda, dok istodobno drugoj stranci, Parisu, potvrđuje zemlje.²⁴¹ Ovdje treba primijetiti kako se ovaj sukob zbiva u vrijeme kada je ban Mikac na vrhuncu moći i može samostalno odlučivati u ovakvim sporovima. Takvim odlukama ban provodi konsolidaciju srednjovjekovne Slavonije te se može uvidjeti zbog čega se kralj toliko na njega oslanjao.²⁴² Odluke koje donosi bile su obvezujuće i morale su se provoditi bez pogovora, a najviše je pomagao ljudima koji su mu učinili usluge i koji su bili pristalice njegove politike. S druge strane, kao što je već prije spomenuto na primjeru izbjegavanja plaćanja desetine, u trenucima kada mu nije odgovaralo provođenje običaja i zakona, i on je sam izbjegavao dužnosti.²⁴³ Smrću bana Mikca doći će do kraja jedne epohe u kojoj je Mikac dvadeset godina bio glavni čovjek u sporovima na području srednjovjekovne Slavonije. Još jedan primjer njegova uspona i moći je obračunavanje s najmoćnijim velikaškim rodом u tadašnjoj srednjovjekovnoj Slavoniji – Babonićima. On im 1327. godine, nakon teških borbi i mnogobrojnih žrtava, oduzima temelj moći i uporište cijelog roda – Steničnjak. Nasilje bana s kraljevskom privolom nad najmoćnijim rodом srednjovjekovne Slavonije završit će Mikčevom pobjedom. Time će si postaviti temelj moći i autoriteta koji neće oslabjeti do kraja života.²⁴⁴ Njegovi nasljednici u

²³⁹ *...quod Heyze Saracenus veniens cum exercitu dominica proxima post festum beati Nicolai confessoris ipsos omnibus bonis spoliavit cum provinciam Racha et Megeryuche deustasset, ibidemque iidem filii Bank omnes literas eorum super possessiones, obligatorias videlicet ex parte Martini filii Woynch et Woyn Zelyk vocatas, item ex parte Kerestiani quandam particulam in medio terre ipsorum Mosona vocate; item in Palichna ex parte Pauli et Petres filiorum Jonossa, maiorem porcionem a parte inferiori...*, CD 8, 113-114.

²⁴⁰ *...quod reambulatis metis dicte possessionis Wyudwor vocate, dum nous erigere voluissent, Johannes de Nabrad in locis vbi dicte mete possessionem ipsius contingere videbantur, ipsos ab ereccione metarum nouarum prohibuisset, quare eundem..., confessoris nunc preteriti contra predictum Paris in eodem loco prohibicionis ad presenciam vestram citauissent, quindenae diei citacionis prenotate eidem pro termino coram nobis comparendi assignando, quoniam nos per magistrum Johannem filium Johannis filii Junk requisuistis mandando, ut vobis seriose premissa omnia rescriberemus, ideo fecimus quod iussistis...*, CD 10, 290.

²⁴¹ CD 10, 308-310.

²⁴² Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 520-521.

²⁴³ Klaić, *Povijest Hrvata 2*, 66-72.

²⁴⁴ CD 9, 358-359; Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 517-518; Kekez, „Plemićki rod Babonića“, 378.

banskoj časti odmah će pristupiti umanjenju Mikčeva roda koji se osilio tijekom njegova vladanja. Tako će 1344. godine stremljenja novog bana Nikole za umanjenjem moći Mikčevih potomaka djelomično uspjeti. To će se, međutim, dogoditi tek nakon spora i sukoba u koji se morao umiješati i kraljevski palatin Nikola. Njegovom odredbom priznali su se posjedi Mikčevih sinova, Stjepana i Akuša, Hothkow, Szenthyurgh i Rakovec, ali im biva oduzeta palača u Gradecu.²⁴⁵ S obzirom na važnost Gradeca, vidljiva je želja novog bana za potvrđivanjem vlastite važnosti i umanjivanjem moći potomaka bana koji je u praksi vladao srednjovjekovnom Slavonijom. Banovi će do kraja stoljeća i dalje biti vrhovni predstavnici kraljevske vlasti s najvišim ovlastima. Jedina razdoblja u kojima će dolaziti do umanjenja banskih ovlasti bit će u godinama kada je u Slavoniji herceg, koji tada obavlja vrhovnu vlast. Vidljivo je to iz primjera hercega Stjepana, koji je upravo Zagreb odabrao za svoje sjedište.²⁴⁶ Preuzimajući u ruke vlast, on to i iskazuje u svojim odlukama. Vidljivo je to kada početkom 1354. godine građanima Koprivnice dopušta korištenje obližnjih šuma za vlastite potrebe. Istodobno ukorava Tomu, sina Ladislavova, koprivničkoga kaštelana, neka ne ometa građane u takvim poslovima.²⁴⁷ Iz ovog se primjera može vidjeti kako herceg ide na ruku građana, prihvaćajući njihovu gospodarsku važnost, istodobno iskazujući snagu nad vlastitim podanikom koji je nasilno sprječavao građane u korištenju resursa. Kraljevi su istodobno rijetko kad sudjelovali u razrješavanju sukoba, a izravno nisu sudjelovali sve do Žigmundova dolaska na vlast. Stanje koje je vladalo u početku njegove vladavine može se okarakterizirati kao ratno. Najpoznatiji slučaj zbiva se 1397. godine u Križevcima, kada na naredbu samoga kralja bivaju ubijeni slavonski plemići, na čelu sa Stjepanom Lackovićem, koji su došli na pregovore s kraljevskim izaslanicima.²⁴⁸ Takvo nasilje koje je poteklo od samoga kralja nezapamćeno je tijekom 14. stoljeća i predstavlja iznimku, a ne pravilo.

Kao što sam prije naglasio, nakon pada Gisingovaca, Babonića i smrti bana Mikca na prostoru srednjovjekovne Slavonije neće biti tako istaknutih svjetovnih pojedinaca koji bi se mogli smatrati velikašima u pravom smislu riječi. Iako će banovi i dalje predstavljati kraljevsku vlast, oni se sve više pretvaraju u kraljevske službenike s moći koja je proizlazila iz njihove časti, a ne vlasništva nad brojnim posjedima.²⁴⁹ Preostat će, dakako, zagrebački biskup. Širenjem posjeda Zagrebačke biskupije kroz 12. i 13. stoljeće, biskup će u 14. stoljeću imati prostrane posjede nad kojima će upravljati samostalno s tek rijetkim uplitanjima banova

²⁴⁵ CD 11, 115-116.

²⁴⁶ Klaić, *Povijest Hrvata* 2, 130.

²⁴⁷ CD 12, 218-219.

²⁴⁸ Ivan Peklić, „Krvavi sabor u Križevcima (1397.)“, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci* 1 (1999), 15-16.

²⁴⁹ Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 519-522.

ili kraljeva.²⁵⁰ Naravno, tijekom 14. stoljeća, a pogotovo nakon smrti bana Mikca, pojedini plemićki rodovi uzdizati će se do relativno velikog značaja i moći. Kao primjer može se uzeti plemićki rod Čupor Moslavački, koji će imati mnogobrojne posjede u Zagrebačkoj i Križevačkoj županiji, sa sjedištem moći u Moslavini. Njihov značaj vidljiv je i po tome što su posjedovali mlin na potoku Cirkveniku. S obzirom na rastuću ekonomsku snagu Gradeca i biskupskog Zagreba te činjenicu da su ostali mlinovi bili pod vlasništvom Crkve ili grada, to dovoljno govori o njihovu utjecaju i ekonomskom potencijalu. Ipak, njihova je moć bila ograničena prostorno i vojno te se nisu sukobljavali s anžuvinskom vlašću. Oni su bili moćan plemićki rod, ali se ne mogu okarakterizirati kao velikaši jer je njihov utjecaj bio lokalni, a moć nestabilna i podvrgnuta kralju. Njihov je uspon relativno kratkotrajan, jer već potkraj 14. stoljeća polako dolazi do njihova slabljenja, kada ulaze u sukobe s činovnicima kralja Žigmunda te će im se posjedi i privilegije konstantno umanjivati.²⁵¹

Nasilja između plemstva, kao i nad nižim društvenim slojevima, i dalje će se provoditi u kontinuitetu bez vidljiva smanjenja opsega. Budući da je vrijeme Ludovikova vladanja razdoblje mira u srednjovjekovnoj Slavoniji, orijentirat će se na prvih dvadesetak godina njegova vladanja kako bih ilustrirao da su sukobi postojali unatoč konsolidaciji vlasti i sve organiziranijem sudskom ustroju.

Nasilne okupacije zemlje i njezino iskorištavanje davali su poticaj pritužbama i sporovima, pogotovo kada oni kojima je zemlja bila oduzimana nisu imali dovoljno snage da se odupru nasilnicima. Na primjer, 1348. godine Lukač, sin Pavlov sina Hovalova iz Garešnice, zajedno s obitelji, ženom i sinom, podnosi žalbu pred Zagrebačkim kaptolom. Navodi se kako je Petar, sin Ivanov zvan Čeh, nasilno zaposjeo posjed Cristolfeulde, koji se nalazio blizu Topolče u Križevačkoj županiji. Iz izvora je vidljivo da nisu bili zadovoljni pravosuđem jer nisu dobili nikakvu odštetu. Obraćaju se Zagrebačkom kaptolu kako bi im se omogućio ulazak na posjed, a Petru da se on zabrani. Kaptol, međutim, odgađa odluku te ih moli za strpljenje do konačne odluke i zahtijeva od njih da ne ulaze u posjed.²⁵² Na ovom se izvoru može primijetiti sporost pravosuđa, kao i očaj ljudi kojima je posjed nasilno okupiran. Oni, naime, nagovještaju pokušaj povratka posjeda, što Kaptol u strahu od mogućega krvoprolića ne dopušta do konačne odluke. Postoji niz drugih primjera u kojima se spominju nasilne okupacije zemalja, posjeda ili kuća. Na primjer, 1349. godine, kada Toma, sin Petrov,

²⁵⁰ Klaić, *Povijest Zagreba*, 324-326.

²⁵¹ Nikolić Jakus, „Obitelj Čupor Moslavački“, 281-284.

²⁵² CD 11., 490.

zarobljuje i prisiljava Ivana, sina Jurjeva iz Polja, na prodaju posjeda Rakitovec, koji se nalazio u Zagrebačkoj županiji, te ga ubrzo potom prodaje trećoj strani. Zatim Ivan ulaže žalbu, zajedno s braćom, Leustahijem, generalnim vikarom cijeloga kraljevstva Slavonije. Pritom navodi kako to nije jedini slučaj prisilnog oduzimanja i preprodavanja zemlje. Generalni vikar potvrđuje da će se provesti istraga te će se zakon provesti u skladu s običajima. Na ovom se primjeru može vidjeti drugi oblik nasilja pri oduzimanju posjeda, s tom razlikom da sada nasilnik ne ostaje na zemlji nego je prodaje nekom drugom. Žalba koja se potom podnosi ide na višu instancu nego prijašnji slučaj. Podnosi se generalnom vikaru koji o ovom slučaju izvještava izravno kralja, što označava važnost spora.²⁵³ Osim okupacija posjeda, što sa sobom vrlo vjerojatno povlači nasilje, one su bile praćene i pljačkama na okupiranim posjedima. Primjer se može vidjeti 1352. godine, kada sam kralj Ludovik obavještava Zagrebačku crkvu da je podnesena tužba od zagrebačkih *jobagioni castri* protiv Grgura, sina Stjepana de Mizena. U njihovoj je šumi, naime, otuđio čopor svinja te istodobno mučio pastira koji ih je čuvao, i to tako da ga je istukao i zatočio.²⁵⁴ U sljedećem izvoru mogu se vidjeti zaključci istrage koju je proveo Zagrebački kaptol. Utvrđeno je da je Grgur uistinu napao ljude koji su čuvali svinje te trojicu mučio i oteo, a potvrđuje se i kako je ukrao svinje. Također se može iščitati da je nasilje počinjeno južno od Zagreba, na prostoru Turopolja.²⁵⁵ U daljnjim izvorima ne vidi se kako je ovaj spor završio, ali s obzirom na to da su nasilja utvrđena, može se pretpostaviti kako je nasilnik bio osuđen na neku odštetu. Nasilja nad kmetovima, pri pljačkama, bila su češća negoli nad drugim plemićima. Tako se iz istrage koju je proveo Zagrebački kaptol može vidjeti da je u pljački 1360. godine Petar zvan Paharus iz Soplonče uz pomoć Jurja, sina Abramova, ukrao plodove vinograda koji su bili u vlasništvu Grgura de Dobrakuća. Istodobno su oteli njegova kmeta te ga nisu htjeli predati natrag gospodaru. Ovaj je izvor također zanimljiv jer se spominje i udovica Ladislava iz Velike, koja je također sudjelovala u napadu na kmeta istoga gospodara Grgura. Ona je, naime, otela kmeta Grgura i protupravno ga zatočila.²⁵⁶ Tako je 1364. godine Stjepan, sin Pavlov, napao Jalševac, posjed plemića svetoivanskih koji se nalazio u Križevačkoj županiji. U tužbi koju podnose, plemići navode krađe u vrijednosti od dvjesto maraka, otuđenje vrijednosti iz crkve Sv. Ivana Krstitelja te se nabrajaju vrijednosti poput srebrnih zdjela, posuđa i ostalih vrijednosti. Nakon krađe i haranja, Stjepan zakrčuje mlin i oduzima šest magaraca. I to nije sve, poslije pustošenja Stjepanovi *jobagioni* dolaze na posjed i uživaju ga kao da je Stjepanov.

²⁵³ CD 11, 538-539.

²⁵⁴ MCT 1, 68-69.

²⁵⁵ MCT 1, 69.

²⁵⁶ CD 13, 53.

Tužba se podnosi zagrebačkom biskupu i generalnom vikaru Stjepanu, koji potom naređuje istragu.²⁵⁷ Istragu je proveo Zagrebački kaptol, a njome se utvrdilo da su optužbe istinite. Stjepan, sin Pavlov, zaista je protupravno zaposjeo posjed Jalševac, opljačkao ga, oskvrnuo crkvu, ukrao vrijednosti, uništio mlin i poslao vlastite jobagione na posjed. Nakon što se utvrdilo da su optužbe bile istinite, dosuđeno je kako je potrebno vratiti otuđeno, isplatiti odštetu i maknuti jobagione s tuđeg posjeda.²⁵⁸ U ovom su izvoru primjetni teži oblici nasilja nego u prijašnjima. Spominju se krađe, oskvrnjivanje crkvenih dobara, uništavanje gospodarskih resursa, mlina, nasilna okupacija i dovođenje jobagiona. Ovakvo nasilje zaokupljalo je najviše lokalne vlasti, a u tom trenutku to je bio zagrebački biskup i generalni vikar Stjepan, koji odmah naređuje istragu i utvrđivanjem krivnje nalaže odštetu oštećenima. Sukobi su znali i eskalirati, pa je osim poniženja i relativno lakših fizičkih ozljeda moglo doći do proljevanja krvi. To se može vidjeti na primjeru iz 1365. godine, kada je na nalog križevačkog župana Jurja provedena istraga o nasiljima. Utvrđeno je da su familijari, vojnici, kmetovi, predvođeni Emerikom, sinom Petrovim zvanim Kaštelan, napali posjed Oresya. Pritom su otuđili volove i osamnaest komada stoke. Nakon te pljačke navalili su na vlasnika posjeda Powsu i pritom teško ranili njegova brata Andriju. Uz to su još ukrali dva konja.²⁵⁹ U ovom je sukobu nasilje eskaliralo jer su se napadnuti branili, ali je brojčana nadmoć očito bila na strani nasilnika, pa su oni u ovom sukobu prevladali ranivši čovjeka koji nije bio kmet nego brat vlasnika posjeda. Posljedice tog nasilja nisu poznate. Za razliku od ovog slučaja, bilo je nasilja u kojima nisu izravno sudjelovali organizatori, nego su nasilja činili njihovi ljudi. Ilustracija je vidljiva na izvoru iz 1372. godine. Vojvoda Stjepan i načelnik sela Rače zajedno s Janesom, sinom Vidigovim, Tormakom, sinom Petrovim, i Markom, sinom Nikolinim, vrubuju ljude s vlastitih zemalja. Oni zatim napadaju posjede Matije, Laurencija i Dominika, sinova Andrijinih, te krađu ovce, stoku, svinje, slaninu i ostale vrijednosti. Silom tjeraju kmetove s njihovih obitavališta. Uza sve to, Janes uništava i vodenicu, koja se nalazila na rijeci Čazmi, te potpaljuje sijeno.²⁶⁰ Ovdje je vidljiva namjera nasilnika, a to je uništavanje i krađa gospodarskih vrijednosti suparničkog plemića. Uništavanje vodenice, koja je bila jedan od najvažnijih gospodarskih potencijala srednjovjekovlja,²⁶¹ može značiti samo to.

Osim otimačina životinja i uništavanja tehničkih potencijala, postojale su i krađe drugih vrijednosti, poput grožđa, koje je imalo izrazitu prehrambenu i gospodarsku vrijednost.

²⁵⁷ CD 13, 344.

²⁵⁸ CD 13, 350.

²⁵⁹ CD 13, 458.

²⁶⁰ CD 14, 480-481.

²⁶¹ Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, 291-292.

Već navedeni primjer iz 1360. godine govori o krađi više osoba koje su prisvojile tuđi vinograd.²⁶² Zanimljivo je i otuđivanje košnica, pčela i meda, što u srednjem vijeku također predstavlja veliku gospodarsku vrijednost. Godine 1388. zabilježen je upravo jedan takav oblik nasilja. Šteta nastala otimačinom meda, uz ostale krađe, procijenjena je na značajnih dvjesto maraka.²⁶³

Nasilne radnje koje su uključivale krađe vrijednih predmeta također su činile jedan oblik nasilja. Tako 1364. godine zagrebački biskup Stjepan daje nalog o nasiljima koje je proveo Stjepan nad plemićima svetoivanskima. U nalogu se navodi da je počinjena šteta u vrijednosti od dvjesto maraka, a riječ je o otuđenju srebrnine i ostalih vrijednosti. U tom ga je razbojstvu navodno pomagalo njegovih šest jobagiona.²⁶⁴ U istrazi koja je kasnije provedena potvrđeno je kako su se nasilja uistinu dogodila.²⁶⁵

Vidljivo je iz ovih primjera da su nasilja ostala svakodnevica ljudi srednjovjekovne Slavonije unatoč uspostavi kraljevske vlasti, koja nije zaostajala za ostalima u europskim kraljevstvima.²⁶⁶ Iako je, međutim, na visokoj političkoj razini bio uspostavljen efektivan državni aparat, na nižim razinama i dalje traju sukobi, sporovi i nasilja kako bi se osigurali trenutni interesi koji su prije svega bili ekonomski. Ishod sukoba, čiji je motiv najčešće bio pljačka, to potvrđuje.

Treba također primijetiti i da nije bilo strano nasilno pomicanje granica, koje je dovodilo do dugotrajnih sporova, a koje je obično išlo na ruku nasilnicima. Ovdje je također riječ o ekonomskim probicima s dugotrajnijim učinkom, jer je sporost pravosuđa nasilnicima osiguravala iskorištavanje tuđih resursa. Na primjer, kada je 1378. godine podban i križevački župan Ivan Čirke naredio Tomi, sinu Bekinu, neka dođe u Zagreb. Optužuje ga se da je nasilno mijenjao granice posjeda na štetu Ivana, sina Kezina iz Kanevice, i njegove žene

²⁶² *...quod magister Petrus, dictus Paharus de Soploncha, quandam vineam supradicti magistri Gregorii in tenitis de Dobrakuch(!) habitam sua auctoritate propria pro se fecisset vindemiari; et quod Georgius filius Abraee(!) feria sexta proxima ante festum natiuitatis beati Iohannis Baptiste nunc preteritum vnum iobagionem supradicti magistri Gregorii de Dobrakucha cum domibus(!) suis contra regni consuetudinem ad possessionem suam Breztouch vocatam sua temeritate propria fecisset abduci et asportari....*, CD 13, 53.

²⁶³ CD 17, 188; CD 17, 192.

²⁶⁴ *...insuper idem Stephanus filius Pauli dicto eo tempore, quo dictum... iuris preiudicium pro se exigi fecisset ipsis hoc ducentarum marcarum dampni... transmittendo ecclesiam ipsorum in honorem [beati] Iohannis Baptiste in eadem possessione... ciphos argenteos, balteos et alia clenodia argentea si... possessionis Jalseuch vocate similiter Jalsouch vocato in loco... molendinum construi fecisset per cuius molendini aque reclusionem[m]... lse extitissent, insuper idem predicto tempore comitatus sui sex bou[es]... quendam iobagionem eorum Stephanum nomine de eadem possessione ipsorum clam... transduci fecisset....*, CD 13, 344.

²⁶⁵ CD 13, 350.

²⁶⁶ Klaić, *Povijest Hrvata* 2, 218.

Svilke. Podban određuje ljude koji će prisegnuti i njihovi će se iskazi smatrati dokazima, a ban u Zagrebu odlučit će o krivnji i kazni.²⁶⁷ Nakon što je istraga provedena, utvrđeno je da je Toma, sin Bekin, zaista počinio zlodjela. Nasilno je micao i mijenjao granice posjeda time prisvajajući sijeno i otimajući stoku na tim prostorima. U skladu s otkrivenim detaljima zločina određuje mu se rok od devet dana kako bi se pojavio pred banskim sudom u Zagrebu.²⁶⁸ Iako su presudama oštećeni mogli vratiti stare granice, rijetko su kada mogli u potpunosti nadoknaditi pretrpljene gubitke.

Osim sukoba susjeda koji nisu bili vezani krvnim vezama, zbivali su se i sukobi unutar istoga roda. Kao primjer može se uzeti slučaj iz 1381. godine, gdje se saznaje kako je Akuš, sin Stjepanov, unuk bana Mikca, svojedobno najmoćnijeg čovjeka srednjovjekovne Slavonije, bio žrtva nasilja vlastitih sinova Petra i Nikole. Spor se vodio zbog posjeda Sumugpalfyalaka koji se nalazio u Križevačkoj županiji. Izgleda da su se sinovi sporili oko dijelova tog posjeda. Sinovi, naime, priznaju da njihov otac ima dio te zemlje, ali ne priznaju strateški važne dijelove, odnosno putove kojima se dolazilo do bogatijih dijelova posjeda. Sukob je eskalirao, pri čemu je u njemu teško ranjeno šest Akuševih jobagiona, dok je jedan ubijen.²⁶⁹ Ovaj primjer pokazuje da su i nekad moćni, poštovani rodovi bili žrtvama nasilja unutar obitelji zbog relativno nevažnih sporova, pogotovo ako im je moć tijekom desetljeća kontinuirano slabjela.

Jedan od aspekata nasilja bilo je već spomenuto nasilno odvođenje kmetova s jednog posjeda na drugi. Činjenica je da su upravo ljudi činili najveću vrijednost zemlje, jer ako nije bilo ruku koje su mogle obrađivati zemlju, ona sama nije imala veliku vrijednost.²⁷⁰ Ilustracija nasilnog odvođenja kmetova vidljiva je iz izvora u kojem se optužuje Stjepana, sina nekadašnjeg bana Mikca, kako je tijekom 1366. godine odveo kmeta s područja Rakovice. On sam priznaje takvo nedjelo, no unatoč tome, jednostavno ne želi vratiti čovjeka otkud ga je odveo.²⁷¹ Osim nasilnog preseljenja kmetova, ne smije se zaboraviti još jedan aspekt, a to su uvjeti pod kojima je nuđeno naseljavanje neke zemlje te je bilo moguće dobrovoljno

²⁶⁷ CD 15, 401.

²⁶⁸ CD 15, 403-404.

²⁶⁹ CD 16, 236.

²⁷⁰ Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 551-552.

²⁷¹ *...quod magister Stephanus filius quondam Mychk bani... vnum iobagionem prefatorum filiorum Ladislai cum omnibus bonis et rebus suis per suos iobagiones de possessione eorundem Rakonok vocata in suam possessionem in eadem Rakonok habitam abduci fecisset moraturum... Qui quidem vilicus et iobagiones, licet ipsum iobagionem per preceptum dicti magistri Stephani domini eorum se in medium eorum conduxisse moraturum non denegassent, tamen ipsum absque scitu et precepto dicti domini eorum restitui noluisse...*, CD 13, 533-534.

odseljavanje kmetova. Ipak, bez suglasnosti vlasnika prve zemlje, to je u principu bilo nelegalno te je rezultat sukoba oko čovjeka ovisio o razmjerima moći sukobljenih stranaka. Primjer nezakonitog preseljenja kmetova zbiva se i 1374. godine. Tada se takav slučaj preseljenja i vabljenja kmetova događa u istočnom dijelu srednjovjekovne Slavonije, a ilegalno preseljenje provodi sin tadašnjega bana.²⁷²

U pozadini sukoba oko posjeda, krađa, nasilnih obračuna ili nanošenja ozljeda koje su mogle rezultirati smrću, zbivala su se nasilja nad pripadnicima nižih društvenih slojeva. Posredno se o tome govori vrlo često u izvorima koji opisuju bilo kakav oblik nasilja. Ako se, međutim, pozornost usmjeri prema pojedinim društvenim skupinama, može se primijetiti da postoje tri osnovne skupine koje su rijetko imale prigodu odgovoriti nasilnicima osim redovnim pravosudnim putem. Te tri skupine činili su kmetovi, redovnici i građani.²⁷³ Branjenje nižih slojeva, posebice kmetskoga ranga, nije bilo uobičajeno tijekom srednjovjekovlja. Ipak, kada se nad kmetovima provodilo nasilje, a njihov je gospodar bio dovoljno utjecajan, onda se čak i kraljevska vlast digla da bi obranila, ali ne njih, nego gospodara.²⁷⁴

Nasilje nad redovnicima, koje postaje sve češće tijekom 14. stoljeća, govori o duhovnoj i moralnoj krizi koju proživljava tadašnja cjelokupna Europa. Srednjovjekovna Slavonija u tome nije bila iznimka. Protupravno opsjedanje i zauzimanje posjeda raznih samostana zbiva se cijelo 14. stoljeće. Jedan od samostana koji je imao mnogo problema sa susjedima bio je onaj garički. Nemogućnost branjenja protiv nasilnika istim putem ograničava redovnike na službene prigovore i tužbe, kojima su se obilato koristili, ali je rezultat uvijek ovisio o suparniku. Niz primjera može se pronaći u sukobima garićgradskog samostana sa susjedima, pogotovo u drugoj polovici 14. stoljeća. Tako se 1352. godine rasplamsava sukob između Benedikta, sina Svilanova, oko posjeda Babonek, i garićgradskog samostana. Naime, Benedikt je zauzeo taj posjed bez dopuštenja redovnika te ga protupravno uživao. Prior garićkog samostana Stjepan ulaže tužbu pred Čazmanskim kaptolom, no Benedikt odbija

²⁷² *...nunc preterita vnum iobagionem ipsius Thome nomine Thomam simul cum frugibus manipulatis in campo repertis ad predictam possessionem Crauaryna vocatam predicti magistri Gregorii domini ipsorum contra regni consuetudinem abduxissent moraturum propria sua auctoritate et potencia mediante, eciam idem magister Gregorius hominibus seu iobagionibus eiusdem vniueros iobagiones, qui; causa commorandi ad dictam possessionem suam venire et se transfere velent moraturi, simul cum frugibus manipulatis ducere suis iobagionibus litteratorie commisisset...*, CD 15, 52; CD 15, 53.

²⁷³ Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 184.

²⁷⁴ *Nos itaque huiusmodi querimonis(!) ipsius Petr filii Johannis exauditis, tum ex gracia nostra speciali, tum eciam consuetudine regni nostri antiqua requirente duximus committendum, ut iobagiones seruientes in possessionibus iamdicti Petri filii Johannis in quibuslibet suis possessionibus commorantes pro debitis aliorum quorumlibet tam in rebus quam personis prohiberi non ualeant neque possint...*, CD 11, 301.

povući se sa zauzetog posjeda. Sukob će potrajati te će doći će do niza ispitivanja i odluka o nepravednom zaposjedanju. Iduće, 1353. godine doći će do rješenja, kada župan zabranjuje Benediktu da nasilno zauzima posjed te mu nalaže da se povuče.²⁷⁵ Iako u ovom slučaju nije došlo do nasilja, može poslužiti kao primjer nepoštivanja crkvenih posjeda i jedan od oblika sukoba koji će biti sve učestaliji kako će se 14. stoljeće primicati kraju.

U vrijeme vladanja kraljica Elizabete i Marije te stvaranja protudvorske stranke doći će do ozbiljnijih oblika nasilja. Tako je 1383. godine Ladislav od Gračenice provalio na posjed garičkog samostana i počinio brojna nasilja. Silom je oteo priora, uništio je ogradu samostanskog mlina i pritom ranio čuvara mlina, pokrao pokretnu imovinu, ukrao sijeno i njime nahranio svoje konje te otjerao stoku samostanskih kmetova.²⁷⁶ U kasnijim ispravama nije poznato kako je ovaj slučaj riješen, ali su mogle biti tri opcije: kazne nije bilo ili je bila vrlo blaga ili je postupak još trajao. Je li ikad kažnjen zbog ovog čina nasilja, nije poznato, ali tri godine kasnije, 1386., Ladislav, sin Nikolin, opet napada. Provaljuje s pomagačima na redovnički posjed Stupnu. Tamo ranjava redovnika Ivanka, koji kasnije umire od nanesenih ozljeda. Osim toga, izbičevali su tri kmeta i opljačkali tamošnje kmetove te ponovo porušili ogradu oko mlina. Kao odgovor na takva nasilja garički redovnici odlučuju žaliti se pred svim mogućim instancama. Odlaze pred Čazmanski kaptol, garešničkoga kneza i križevačkog župana. Ni u ovom slučaju nije poznata presuda, ali s obzirom na reakciju redovnika, moguće je da su uzburkali tadašnje nadležne sudske institucije i natjerali ih na reakciju.²⁷⁷ U ovom opetovanom nasilju nad garičkim samostanom može se vidjeti ponavljanje uništenja ograde oko mlina. Za pretpostaviti je da je ovaj sukob bio potaknut ekonomskim probitkom, a očito je Ladislav imao dovoljno veza i utjecaja kada je s toliko bezobzirnosti i bezbožnosti ubijao redovnike.

Treću skupinu čine građani, ne nužno bez mogućnosti obrane, ali često izbjegavajući nasilna rješenja. Također, ne smije se zaboraviti da do sredine 14. stoljeća jedino Gradec ima gradske zidine, što govori o nesigurnosti kojoj su ostali gradovi bili izloženi. Osim mogućih nasilja okolnih velikaša i plemića, postojao je međusobni antagonizam gradova različitih statusa. Godine 1329. zbivaju se razmirice između plemenitih stanovnika Moravča i Glavnice s građanima iz trgovišta Zeline. Staro stanovništvo dolazi u sukob s novodoseljenim radi

²⁷⁵ Silvija Pisk, „Pavlinski samostan Blažene Djevice Marije na Gariću (Moslavačka gora) i njegova uloga u regionalnoj povijesti“, Doktorski rad, Filozofski fakultet, Zagreb, 2011, 102.

²⁷⁶ CD 16, 398-400.

²⁷⁷ Pisk, „Pavlinski samostan“, 103.

zemlje, odnosno zbog granica. Sukob uspješno rješava ban Mikac.²⁷⁸ Također, ako je grad uznemiravan ili je bio žrtvom nasilja, moglo je doći do oštre reakcije vrhovnih vlasti prema vlastitim službenicima jer nisu obavljali svoje dužnosti.²⁷⁹ Svjesni nasilja koja su se događala, pristalice moćnih pojedinaca tražili su i dobivali zaštitu od najviših instanci, bilo one banske, bilo kraljevske, i to putem isprava kojima se lokalnim moćnicima zapovijedala zaštita pojedinca. Mogla bi se navesti 1387. godina, kada mačvanski ban nalaže kaštelanima Medvedgrada i Ivanića šticeenje njegova pouzdanika.²⁸⁰

Pri kopnenim putovanjima vrebale su mnoge opasnosti. Razbojništva, prepadi, divlje životinje, nepovoljno vrijeme, sve je to utjecalo na putnike.²⁸¹ Tako se 1380. godine zbiva prepad na cesti blizu Gradeca u kojem kmetovi zagrebačkog biskupa ubijaju čičmara Jurja.²⁸² Ili 1383. godine, kada zagrebačke kmetove Drageca i Jurja ranjavaju također podanici zagrebačkog biskupa. U ovom su slučaju oni napadnuti i ranjeni, a njihove vrijednosti opljačkane. Na to je reagirao križevački župan Basov u suradnji s gradečkim sucem Miklinom te naređuje istragu.²⁸³ Glavne ceste bile su nesigurne i za najviše ličnosti kraljevstva u doba političkih previranja. Najbolji primjer je prepad koji je kod Gorjana počinila protukraljevska stranka. Tada kraljice Elizabeta i Marija bivaju zarobljene, a najugledniji plemići poput Nikole Gorjanskoga i Blaža Forgača ubijeni.²⁸⁴ Nasilja nisu bila ograničena na neko uže zemljopisno područje nego su zahvaćala cjelokupnu srednjovjekovnu Slavoniju, isto kao i cijelo Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo. Nasilja se provode i na sjevernim granicama Slavonije. Zadnjih desetak godina 14. stoljeća varaždinsku svakodnevicu obilježavao je sukob sa Selkovima, plemstvom koje je imalo posjede na južnim granicama Varaždinske županije. Unatoč njihovim opetovanim nasiljima nad građanima i zemljom te reakcije kraljice Marije, koja je varaždinskom županu zapovjedila istragu, nisu bili kažnjeni, a spor će se vući do kraja 15. stoljeća.²⁸⁵

²⁷⁸ Lelja Dobronić, „Zelina i Moravče u srednjemu vijeku“, u *Sveti Ivan Zelina i zelinski kraj u prošlosti: Zbornik radova*, ur. Ante Gulin (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, grad Sveti Ivan Zelina, 2003), 10-11; CD 9, 451-452.

²⁷⁹ CD 12, 288; Klaić, *Koprivnica*, 70-71.

²⁸⁰ *...Iohannes, banus Machouiensis regni Hungarie vicarius generalis, dilectis sibi castellanis suis de Medwe et de Iwanch et ceteris ad nos pertinentibus dileccionem cum salute. Dileccioni vestre precipimus firmiter per presentes, quatenus Benedictum, filium Stephani, ab omnibus ipsum molestare volentibus protegere et defensare debeatis sibi [autem... null]um dampnum et impedimentum inferre presumatis aliud non facturi.* CD 17, 56.

²⁸¹ Lovorka Čoralić, *Put, putnici, putovanja. Ceste i putovi u srednjovjekovnim hrvatskim zemljama* (Zagreb, AGM, 1997), 88.

²⁸² MCZ 1, 281-282.

²⁸³ MCZ 1, 298; Čoralić, *Put, putnici*, 89.

²⁸⁴ Čoralić, *Put, putnici*, 114.

²⁸⁵ CD 17, 351; CD 17, 354-355; Budak, *Gradovi Varaždinske županije*, 150.

Ipak, nasilja prema nižim društvenim slojevima mogla bi se okarakterizirati kao uobičajena, stanje koje nije bilo svojstveno samo srednjem vijeku. Vlast je više zabrinjavalo ono što je moglo rezultirati ozbiljnijim posljedicama, a to su sukobi među višim plemstvom koji su znali eskalirati u otvorene sukobe. Treba primijetiti da su ti ljudi raspolagali ljudstvom i utjecajem na sudske instance te kako su njihovi međusobni sporovi mogli prerasti u sukobe koji su imali potencijal prerasti u prave lokalne ratove s ljudskim i ekonomskim gubicima. Za primjer se može uzeti sukob između Babonića i Gisingovaca s početka stoljeća, točnije 1316. godine, u vrijeme kada Babonići postaju najmoćnijim rodnom na čelu s Ivanom kao banom Slavonije. U isto vrijeme Gisingovcima opada moć te se pobunama protiv kralja pokušavaju vratiti na staru slavu. U sukobu koji će uslijediti ban Ivan brani kralja, ali i vlastitu moć. Uspješno pobjeđuje pobunjenike, za što biva primjereno nagrađen posjedima. O žestini sukoba govori i podatak da je sam ban bio ranjen u borbama kod utvrde Zdench.²⁸⁶ Jačina sukoba i ratovanja može se primijetiti upravo prema podatku da je ranjen čak i ban. Može se samo nagađati koliki su bili gubici običnih vojnika. Ovaj primjer potječe iz vremena dok kralj Karlo još nije konsolidirao vlast u Kraljevstvu te se borbe vode po cijelom teritoriju. Sljedeći primjer je s kraja stoljeća. U vrijeme kada traju sukobi kralja Žigmunda s podanicima Kraljevstva te vlada opća nesigurnost, a efikasnost kraljevske vlasti je manja. To će pridonijeti eskalaciji u sukobu između važnijih plemića srednjovjekovne Slavonije, Pavla Zrinskog i Stjepana Blagajskog tijekom 1397. godine. Ljudi Blagajskoga čine nasilja nad posjedima i ljudima Zrinskoga. Ovakvi su sukobi obično eskalirali u teže oblike nasilja, što je završavalo ranjavanjima i ubojstvima.²⁸⁷

Unatoč kraljevskoj, herceškoj i banskoj prisutnosti, nasilje će ostati kontinuirana pojava tijekom cijelog 14. stoljeća, s tim da će ona najgoreg oblika, poput ubojstava, biti vrlo rijetka.

Vidljivo je da se u izvorima spominju brojni oblici nasilja. Nedostaju, međutim, ili se spominju samo usput, oblici seksualnog nasilja. To nipošto ne znači da ga nije bilo, ali

²⁸⁶ CD 8, 439-442.; Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 353-354.

²⁸⁷ CD 18, 273-275; *...homines et familiares annotati domini Stephani comitis de Blagay anno, die, loco ante dictis acta, facta atque perpetrata fuissent et essent, prout vestrarum literarum tenores exprimerent et continerent prescriptarum, demptis tamen et exceptis numero pecorum et pecudum, cutum, porcorum ac rerum mercimonialium et valore dampni, item ablatione scrofarum in villis Zarop et Lezkouech, nec non interemptione predictorum mulierum in villis superior Scupnicha ac duorum familiarium eiusdem magistri Pauli in Stregor et Lezkouech ut premittitur interfectorum ac etiam utrum de scitu, commissione et mandate prefati domini Stephani comitis premissa facta sunt per annotatos homines et familiares eiusdem domini Stephani ac commissi, nullam iidem vester et noster homines scire potuissent veritatem.* CD 18, 278-279; Kekez, *Plemićki rod Babonića*, 167-168.

njihovo spominjanje povećat će se tek u idućim stoljećima.²⁸⁸ Ipak, nespominjanje seksualnog nasilja moglo bi značiti i da je takvo ponašanje bilo rijetko, pogotovo zato što su takvi devijantni oblici ponašanja privlačili pozornost, ali i zato što su za njega bile predviđene stroge kazne. Rijetkost zločina seksualne naravi, poput sodomije, označava i činjenica da je prvi zabilježen slučaj sodomije na području sjeverne srednjovjekovne Slavonije, u Varaždinu, zapisan tek 1463. godine.²⁸⁹

Prilog 7: tablica s popisom izvora koji govore o nasilništvu

GODINA	OPIS ISPRAVE	ISPRAVA	KOMENTAR	PODRUČJE NASILJA
1306.	Braća Ivan i Pavao prosvjeduju protiv nasilja koje je počinio Saracen Hejz.	CD 8, dok. 102, str. 113-114	Pred Čazmanskim kaptolom prosvjeduju Ivan i Lovro, sinovi Bankovi, jer je Saracen Hejza opljačkao posjed Megeryuche te spalio njihove isprave kojima se dokazuje vlasništvo o posjedovanju Megeryuche, Rache i Zelnyka.	Križevačka županija (Megeryuche, Zelnyk)
1329.	Ban Mikac rješava spor između gradova Moravča i Zeline.	CD 9, dok. 368., str. 451-452.	Sukob između plemenitih stanovnika Moravča i Glavnice s građanima Zeline. Staro stanovništvo sukobljava se s doseljenicima iz trgovišta zbog granica posjeda. Sukob rješava ban Mikac utvrđujući granice.	Zagrebačka županija (Moravče i Zelina)
1337.	Ivan Nabad provodi nasilje i sprječava ljude od Zagrebačkog kaptola u ustanovljavanju granica posjeda.	CD 10, dok. 220., str. 290.	Zagrebački kaptol izvještava bana Mikca o tome da se arhidakon garičkoga samostana Juraj žalio da je Ivan Nabraski ometao utvrđivanje granica posjeda Novi dvori te kako zbog toga posao nije mogao biti obavljen.	Križevačka županija (Novi dvori)
1337.	Ban Mikac rješava prethodni sukob u korist Parisa na štetu Ivana Nabrada.	CD 10, dok. 235., str. 308-310.	Ban Mikac rješava spor između Parisa, sina Paridisova, i Ivana Nabradskog. Utvrđuje da Paris ima pravovaljane isprave te govori kako je Ivan nezakonito pokušao	Križevačka županija (Novi dvori)

²⁸⁸ Budak, „U sukobu“, 121.

²⁸⁹ Isto 126.

			zaposjesti Parisove posjede. Nakon toga se navode granice posjeda između sukobljenih strana.	
1346.	Kralj nalaže građanima i sucima da trebaju braniti kmetove od nepovoljnosti.	CD 11, dok. 224, str. 301.	Kralj Ludovik zapovijeda da se kmetovi Petra, sina Ivanova zvanog Zeuka, trebaju braniti od svih možebitnih napada i da je Petar pod kraljevskom zaštitom.	Ne navodi se točno mjesto nasilja
1348.	Prosvjed protiv nasilja.	CD 11, dok. 370., str. 490.	Pred Zagrebačkim kaptolom prosvjeduje Lukač, sin Pavlov iz Garešnice, s obitelji, a protiv Petra, sina Ivanova zvanog Čeh, jer je zaposjeo dio posjeda Cristolfeulde.	Križevačka županija (Cristolfeulde)
1352.	Kralj Ludovik nalaže istragu o nasiljima koja su počinjena nad turopoljskim plemićima.	MCT 1, 68-69.	Kralj Ludovik nalaže istragu protiv Grgura, Stjepana de Mizena, na tužbu zagrebačkih <i>jobagiona castri</i> , jer je navodno opljačkao šume u okolici Zagreba, pritom otudivši svinje, te napao ljude koji su ih čuvali i pritom ih mučio. Zbog toga zapovijeda istragu da bi se utvrdilo stvarno stanje.	Zagrebačka županija (ne navodi se točno mjesto nasilja)
1352.	Zagrebački kaptol izvješćuje o nasiljima koja su se uistinu dogodila.	MCT 1, 69.	Ban Stjepan izvještava kako je na kraljev nalog i uz pomoć Zagrebačkoga kaptola utvrdio da su se nasilja u prethodnom izvoru uistinu dogodila. Grgur, sin Stjepana de Mizena, zaista je napao ljude blizu sela Čičan i pritom im ukrao svinje. Osim toga, oteo je i mučio tri pastira koji su ih čuvali.	Zagrebačka županija (selo Čičan)
1353.	Niz isprava u kojima se može pratiti sudski spor između Benedikta, sina Sivilanova, s garićkim samostanom oko posjeda	CD 12, 103-104, 105-106, 113-114, 114-115	Navode se tužbe i žalbe garićkog samostana, jer je Benedikt, sin Sivilanov, nasilno zaposjeo posjed Babonek, koji je u vlasništvu samostana. Pritom je činio različita nasilna djela. Spor će se zaključiti 1353. godine, kada križevački župan	Križevačka županija (Babonek)

	Babonek.		zabranjuje Benediktu zadržavanje na rečenom posjedu te da se mora povući s njega i nadoknaditi štetu.	
1355.	Herceginja nalaže kaštelanima čuvanje sloboda Koprivnice.	CD 12, dok. 217., str. 288.	Herceginja Margareta nalaže Ladislavu, sinu Petrovu, kaštelanu Koprivnice, da mora prestati sprječavati i zlostavljati građane u korištenju okolnih šuma koje oni imaju pravu koristiti u skladu s običajima.	Križevačka županija (Koprivnica)
1360.	Zagrebački kaptol izvješćuje da se dogodilo nasilje koje je počinilo više osoba.	CD 13, dok. 39. str. 53.	Zagrebački kaptol izvještava da je na kraljev nalog pokrenuo istragu i utvrdio sljedeće: Petar zvan Paharus nasilno je provalio na posjede Grgura de Dobrakuća i uz pomoć Jurja, sina Abramova, pokrao vinograde te je navodno oteo obližnje kmetove i odveo ih na svoj posjed Brestovec. U tome je sudjelovala i Ladislavova udovica, koja je također otela i držala u zarobljeništvu kmeta te ga nije htjela predati natrag gospodaru Grguru.	Križevačka županija (Dobrakuća, Brestovec, Zirč)
1364.	Zagrebački biskup zapovijeda istragu o nasiljima navodeći štete.	CD 13, dok. 253., str. 344.	Generalni vikar i zagrebački biskup Stjepan izvještava da će provesti istragu zbog optužaba u kojima je navedeno kako je Stjepan, sin Pavlov, napao posjed Jalševac i pritom napravio dvjesto maraka štete opljačkavši tamošnju crkvicu Svetog Ivana Krstitelja te uništio mlin, ukrao šest magaraca i poslao vlastite kmetove na taj posjed da bi ga iskorištavali.	Križevačka županija (Jalševac)
1364.	Izveštaj istrage o počinjenim nasiljima.	CD 13, dok. 257., str. 350.	Zagrebački kaptol izvještava da je proveo istragu u skladu s prijašnjim nalogom te je utvrdio kako su se nasilja uistinu dogodila. Naime, u Ivanove i Martinove posjede nasilno je provalio Stjepan,	Križevačka županija (Jalševac)

			sin Pavlov, te opljačkao crkvu i pokretnine, poplavio mlin i time ga uništio. Također, činjenicu je da su kmetovi navedenoj Stjepana i dalje protupravno na posjedu. Stjepanu se zapovijeda da mora nadoknaditi štetu i povući svoje ljude s posjeda.	
1365.	Izveštaj Požeškoga kaptola križevačkom županu o počinjenim nasiljima.	CD 13, dok. 334., str. 458.	Požeški kaptol izvještava križevačkog župana Jurja kako je na njegov nalog proveo istragu. Pritom su utvrdili kako Emerik, sin Petrov zvanog Kaštelan, nasilno provalio na posjed Orešje, koji je u vlasništvu Powse, inače vojnika u službi bana Nikole. Osim Emerika, u provali su sudjelovali i njegovi vitezovi, familijari i kmetovi. Prvo su na posjedu Orešju ukrali osamnaest komada stoke, a zatim su ukrali dva konja te napali Powsu i njegova brata Andriju. Andriju su teško ranili strijelama i mačem. Zaključuje se da je posjed Orešje nakon Emerikova haranja potpuno opustošen.	Virovitička županija (Orešje)
1366.	Izveštaj križevačkog župana o ilegalnom preseljavanju kmeta.	CD 13, dok. 387., str. 533-534..	Podvikar i križevački župan Juraj izvješćuje kako je potvrđeno da su kmetovi Stjepana, sina nekadašnjeg bana Mikca, prisilili kmeta, podložnika sinova Ladislava de Rakonok, na preseljenje na Stjepanov posjed. Međutim, otuđenoga kmeta ne želi se izručiti pravome gospodaru.	Križevačka županija (Rakonok)
1370.	Ban Petar Zudor traži istragu o nasiljima od Čazmanskoga kaptola.	CD 14, dok. 163., str. 227-228.	Ban Petar Zudor nalaže Čazmanskom kaptolu istragu nasilja koje navodno počinio Ladislav, sin Stjepanov, sa svojim kmetovima. Navodi se da je nasilno okupirao	Križevačka županija (ne navodi se točno mjesto nasilja)

			posjed, ali se ne navodi čiji i koji. Navode se, međutim, imena povjerljivih ljudi koji će utvrditi istinu.	
1370.	Izveštaj Čazmanskoga kaptola o nasiljima.	CD 14, dok. 177., str. 246-247.	Čazmanski kaptol izvještava da je istraga otkrila kako su se nasilja u okupaciji posjeda i nanošenje štete od strane Ladislava uistinu dogodila.	Križevačka županija (ne navodi se točno mjesto nasilja)
1372.	Karlo Drački daje izvještaj o nasiljima koje je utvrdio njegov izaslanik.	CD 14, dok. 360., str. 480.	Herceg Karlo Drački izvještava kako je istraga utvrdila da su Vojvoda Stjepan i načelnik sela Rače zajedno s Janesom, sinom Vidigovim, Tormakom, sinom Petrovim, i Markom, sinom Nikolinim, vrbovali ljude s vlastitih zemalja. Zatim su napali posjede Matije, Laurencija i Dominika, sinova Andrijinih, te ukrali ovce, stoku, svinje i ostale vrijednosti. Također, silom tjeraju kmetove s njihovih obitavališta. Uza sve to, Janes uništava i vodenicu, koja se nalazila na rijeci Čazmi, potpaljujući sijeno.	Križevačka županija (selo Rača, potok Čazma)
1374.	Križevački župan nalaže Požeškom kaptolu neka ispita nasilja o preseljenju kmetova.	CD 15, dok. 35., str. 52-53.	Križevački župan Petar zvan Čirke nalaže Požeškom kaptolu istragu o nasiljima koja je navodno počinio Grgur, sin bana iz Kravarine, nad Tomom, sinom Bokowa de Bagenkerezthura. Grgur je, naime, neovlašteno došao na posjed rečenog Tome i odveo njegova kmeta na svoj posjed Kravarinu. Nalaže se da te optužbe trebaju istražiti provjereni ljudi.	Križevačka županija (Kravarina)
1374.	Požeški kaptol izvještava da su se rečena nasilja uistinu dogodila.	CD 15, dok. 36., str. 53-54.	Požeški kaptol izvještava župana da je Grgur uistinu neovlašteno ušao na Tomin posjed i pritom počinio nasilja za koja ga se optužuje u prethodnom izvoru.	Križevačka županija (Kravarina)
1378.	Podban nalaže	CD 15,	Podban i križevački župan	Križevačka

	Čazmanskom kaptolu neka istraži navodna nasilja.	dok. 291., str. 401.	Petar Čirke nalaže Čazmanskom kaptolu istragu protiv Tome, sina Bekova, na tužbu Ivana zvanog Čeze iz Kanevice i njegove žene Svilke. Naime, oni optužuju Tomu da je sa svojim kmetovima nasilno ušao na njihov posjed te pritom počinio brojne pljačke koje su uključivale krađe konja i stoke te je posjekao i odnio brojne šumske plodove. Određuju se ljudi koji će istražiti i posvjedočiti jesu li se nasilja uistinu dogodila.	županija (Kanevica)
1378.	Čazmanski kaptol izvještava da su se nasilja uistinu dogodila te da je krivcu određen rok za banski sud.	CD 15, dok. 293., str. 403-404; dok. 296. 406-407; dok. 298. 407-408.	Čazmanski kaptol izvještava podbana i križevačkog župana da je proveo istragu u skladu s njegovim zahtjevom. Utvrđeno je kako je Toma, sin Bekov, uistinu počinio nasilja za koja ga se optužuje. On je, naime, sa svojim kmetovima nasilno upao na tuđi posjed, srušio i odnio brojna stabla s vrijednim plodovima te ukrao stoku, konje i stogove sijena. Zbog toga mu se zapovijeda pojavljivanje pred banskim sudom u određenom roku. U sljedećem izvoru podban i križevački župan Petar također potvrđuje da su se nasilja uistinu dogodila. Međutim, ban Petar Zudor odgađa parnicu protiv Tome.	Križevačka županija (Kanevica)
1378.	Podban nalaže Zagrebačkom kaptolu istragu o počinjenim nasiljima.	CD 15, dok. 301., str. 411-412.	Podban i križevački župan Petar Čirke nalaže Zagrebačkom kaptolu istragu o navodnim nasiljima koje je počinio Petar, sin Jurjev, nad rođakinjom Jelenom, kćeri Pavla zvanog Zedina. On je, naime, napao njezin posjed Kozowch i pritom ukrao dvadeset i osam komada stoke,	Zagrebačka županija (Kozowch)

			sedamdeset svinja, dva konja i određene oklope u vrijednosti od četrdeset dvije marke, a uz to je oduzeo i isprave o vlasništvu. Nalaže se istraga s vjernim ljudima kako bi se utvrdila istinitost nasilja.	
1378.	Zagrebački kaptol izvještava da su se nasilja uistinu dogodila.	CD 15, dok. 303., str. 413-414.	Zagrebački kaptol izvještava kako je proveo istragu na nalog podbana i križevačkog župana. Utvrdilo se kako je Petar, sin Jurjev i muž Jelenine sestre, uistinu počinio nasilja navedena u prethodnom izvoru. Iako se ne navode točne brojke otuđenih vrijednosti, potvrđuje se da je određen broj zaista ukraden, kao i isprave koje je dao sam kralj Ludovik o vlasništvu posjeda Kozowch.	Zagrebačka županija (Kozowch)
1381.	Stjepan i Ivan, banovi, vode istragu o nasiljima koja su počinjena nad Akusem, Mikčevim unukom.	CD 16, dok. 196., str. 236.	Banovi Stjepan i Ivan nalažu Čazmanskom kaptolu neka provede istragu na tužbu Akuša, sina Stjepanova, a protiv Petra i Nikole, sinova Nikole de Athyna. Oni su, naime, provalili sa svojim kmetovima na posjed Sumugpalfyalaka te su pritom počinili štete u iznosu od pedeset banovaca.	Križevačka županija (Sumugpalfyalaka)
1383.	Križevački župan nalaže Čazmanskom kaptolu istragu o navodnim nasiljima koje su počinili majka i sin nad garićkim samostanom.	CD 16, dok. 314., str. 398; dok. 316., str. 399-400.	Križevački župan nalaže Čazmanskom kaptolu istragu o nasiljima. Navodi se da je Ladislav od Gračenice provalio na posjed garićkoga samostana i počinio brojna nasilja. Silom je oteo priora, uništio ogradu samostanskog mlina i pritom ranio čuvara mlina te pokrao pokretnu imovinu i sijeno, njime nahranio vlastite konje te otjerao stoku samostanskih kmetova.	Križevačka županija (Pavlinški samostan Blažene Djevice Marije na Gariću)
1384.	Banovi nalažu Zagrebačkom	CD 16, dok. 343.,	Banovi Stjepan i Ivan de Lendva nalažu Zagrebačkom	Virovitička županija

	kaptolu istragu navodnih nasilja u Orešju.	str. 455.	kaptolu istragu o nasiljima na posjedu Orešje. Naime, Pervoslav, sin Dragin, optužuje Milogzta, sina Dinanova, i niz ostalih ljudi da su nasilno ušli na njegov posjed i zaposjeli ga.	(Orešje)
1384.	Zagrebački kaptol izvještava da su se nasilja uistinu dogodila.	CD 16, dok. 344., str. 456-457.	Zagrebački kaptol izvješćuje banove da su proveli istragu i utvrdili kako je posjed Orešje nasilno zaposjednut i još je u rukama onih koji su ga zauzeli, a predvođeni su Milogztom.	Virovitička županija (Orešje)
1386.	U ispravama se spominje isti Ladislav, kao i nova nasilja koja je počinio te reakcija redovnika koji su se žalili svim lokalnim sudskim instancama.	CD 17, dok. 3., str. 4; dok. 4., str. 4-5.; dok. 5., str. 5.	Ladislav, sin Nikolin, opet napada. Provaljuje s pomagačima na redovnički posjed Stupnu. Tamo ranjava redovnika Ivanka, koji kasnije umire od nanesenih ozljeda. Osim toga, izbičevali su trojicu kmetova, a ostale opljačkali. Ponovo su porušili ogradu oko mlina. Kao odgovor na takva nasilja garički su redovnici odlučili žaliti se svim mogućim instancama. Odlaze pred Čazmanski kaptol, garešničkoga kneza i križevačkoga župana.	Križevačka županija (Stupna)
1387.	Mačvanski ban nalaže kaštelanima čuvanje sigurnosti njegova pouzdanika.	CD 17, dok. 41., str. 56.	Generalni vikar i mačvanski ban Ivan nalaže kaštelanima Medvedgrada i Ivanića da osiguraju miran prolaz i sigurnost njegova štićenika Benedikta, sina Stjepanova.	Zagrebačka županija (Medvedgrad i Ivanić)
1389.	Križevački župan nalaže Čazmanskom kaptolu neka ispita nasilja.	CD 17, dok. 137., str. 188.	Križevački župan David nalaže Čazmanskom kaptolu da ispita moguća nasilja koja je navodno počinio Emerik, sin Mikca de Bykazda, na posjedu Čakanovec, koji se nalazi u vlasništvu Ladislava de Bathmonostr. Navodi se da je Emerik navalio na posjed s vlastitim kmetovima te otuđio vrijednosti, a najviše se	Križevačka županija (Čakanovec)

			izdvaja krađa košnica i meda, sve skupa u vrijednosti dvjesta maraka. Naređuje se istraga s provjerenim ljudima.	
1389.	Čazmanski kaptol potvrđuje nasilja koja su se uistinu dogodila.	CD 17, dok. 141., str. 192.	Čazmanski kaptol izvješćuje križevačkog župana da je proveo istragu u skladu s nalogom iz prethodnog izvora te kako su optužbe istinite. Utvrdilo se da je Emerik, sin Mikca de Bykazda, ukrao košnice i med te je isto tako oduzeo neutvrđeni broj stoke. Sve skupa je šteta oko dvjesto maraka.	Križevačka županija (Čakanovec)
1391.	Varaždinski podžupani nalažu Zagrebačkom kaptolu ispitivanje nasilja.	CD 17, dok. 256., str. 351.	Varaždinski podžupani, Garab i Blaž, nalažu Zagrebačkom kaptolu istragu nasilja koje su navodno počinili Ivan i Nikola, sinovi Stjepanovi zvanog Selk. Oni su navodno počinili štete na posjedima Varaždina.	Varaždinska županija (oko Varaždina, ne navodi se točno mjesto nasilja)
1391.	Zagrebački kaptol potvrđuje nasilja koja su se uistinu dogodila.	CD 17, dok. 258., str. 354-355.	Zagrebački kaptol javlja kraljici Mariji da je proveo istragu na nalog varaždinskih podžupana i utvrdio kako su Selkovi sinovi uistinu počinili nasilja. Oni su mijenjali granice posjeda između Varaždina i vlastite zemlje.	Varaždinska županija (oko Varaždina, ne navodi se točno mjesto nasilja)
1394.	Podban nalaže Zagrebačkom kaptolu ispitivanje nasilja.	CD 17, dok. 398., str. 574-575.	Vikar, podban i zagrebački župan Toma traži od Zagrebačkoga kaptola istragu o nasiljima koje je navodno počinio Pavao, sin Mastena de Čičana, nad građaninom Gradeca Andrijom zvanim Šiba. Pavao je prema optužbi oteo Andriju, okovao ga i bacio u tamnicu te ga mučio dok mu ovaj nije isplatio otkupninu.	Zagrebačka županija (Čičan)
1394.	Zagrebački kaptol potvrđuje da su	CD 17, dok. 399., str. 575.	Zagrebački kaptol izvještava da je proveo istragu te kako su se nasilja navedena u	Zagrebačka županija (Čičan)

	se nasilja uistinu dogodila.		prethodnom izvoru uistinu dogodila. Pavao je zaista zatočio Andriju zvanog Šiba, mučio ga i od njega iznudio novac.	
1397.	Nasilno zauzimanje posjeda u Turopolju te se nakon žalbe vraćaju vlasnicima.	MCT 1, dok. 153., str. 145-146.	Nakon što je kaštelan Želina nasilno zauzeo i prisvojio posjede Goricha, vlasnici su se potužili kralju Žigmundu, kao i podbanu i zagrebačkom županu Martinu Držu. Na to se provela istraga kojom je utvrđeno kako su posjedi nasilno zauzeti te se vraćaju vlasnicima.	Zagrebačka županija (Goricha)
1397.	Ban nalaže Zagrebačkom kaptolu istragu nasilja koja su počinjena.	CD 18, dok. 176., str. 273-275.	Ban Nikola Gorjanski nalaže Zagrebačkom kaptolu da istraži nasilja koja je navodno počinio Stjepan, sin Dujma Blagajskog, nad Pavlom Zrinskim. Navode se različita nasilja koja se protežu nekoliko godina unatrag, sve do 1390. Govori se o napadu na posjed Laskovec te da je ukradeno deset komada obične stoke, pedeset komada goveda, jedan konj i pedeset svinja.	Zagrebačka županija (Laskovec)
1397.	Zagrebački kaptol potvrđuje nasilja koja su se uistinu dogodila.	CD 18, dok. 179., str. 278-279.	Zagrebački kaptol potvrđuje kako je provedena istraga te da su nasilja doista počinjena. Stjepan Blagajski je počinio nasilja i krađe nad posjedima i podanicima Pavla Zrinskog.	Zagrebačka županija (Laskovec)
1398.	Ban nalaže Zagrebačkom kaptolu neka istraži moguća nasilja.	CD 18, dok. 274., str. 391-392.	Ban Nikola Gorjanski nalaže Zagrebačkom kaptolu istragu nasilja koje su navodno počinili plemići iz Moravča. Navode se imena tih plemića i govori o tome kako su se sukobili s građanima Gradeca te da je izbio i oružani sukob. Nema više podataka.	Zagrebačka županija (Moravče)
1398.	Zagrebački kaptol potvrđuje	CD 18, dok. 276., str. 395-	Zagrebački kaptol nakon provedene istrage potvrđuje da su plemići iz Moravča	Zagrebačka županija (Moravče)

	nasilja koja su se uistinu dogodila.	396.	prijetili nasiljem.	

Iz priloga se vidi manjak isprava koje kontinuirano prate cjelokupni postupak, a da u sebi sadržavaju različite oblike nasilja. Rijedak primjer sačuvanih isprava s pomoću kojih se mogu pratiti oblici nasilja i posljedice potječu iz polovice 14. stoljeća te ih u svojem članku donosi Mirjana Matijević – Sokol.²⁹⁰ Važnost ovih isprava je u tome što govore o nasilju bana prema plemstvu koje je imalo znatnije posjede, u ovom slučaju Zabok. Također, zanimljivost je i u tome što se lijepo može pratiti cjelokupan pravosudni postupak utvrđivanja okolnosti i rješavanja spora.²⁹¹ Postupak počinje 1343. godine, a u kasnijim ispravama vidi se da je spor počeo još 1335. godine. U ispravama glavnu riječ vodi Petar, sin Nuzlinov, koji je, nakon smrti dotadašnjeg vlasnika bez nasljednika, dobio Zabok i okolne posjede zbog svojih zasluga. Nasilje koje je nad njim provedeno uključivalo je bana Mikca, koji ga je zbog nekih optužaba zatočio, a u nemogućnosti dokazivanja krivnje, spalio isprave o posjedovanju.²⁹² Budući da je ban Mikac bio jedan od onih na čiju je molbu Petar dobio posjede, može se samo nagađati o razlozima takvog naglog i impulzivnog čina. Moguće je da je riječ o jednostavnom nastupu bijesa jer najmoćniji čovjek Slavonije ne može dokazati svoje pretpostavke. Ujedno je mogla biti riječ o dugoročnom planu, prema kojem bi se oduzeli posjedi, a u nemogućnosti zakonitog oduzimanja pribjegava se najjednostavnijem načinu – uništavanju isprava.

Osam godina kasnije, nakon smrti bana Mikca i političkih promjena, Petar traži ponovno izdavanje isprava o posjedovanju, a to mu potvrđuju Zagrebački kaptol, ban i slavonski sabor plemstva.²⁹³ Želeći dobiti potvrdu od najviše instance, Petar šalje zahtjev da bi mu to potvrdio i kralj Ludovik. On mu posjede potvrđuje pa Zagrebačkom kaptolu nalaže reambulaciju. Kaptol to provodi te šalje izvješće kralju, čiju kopiju zahtijeva i Petar. Ovdje, međutim, priča ne završava, jer 1372. godine Petrov sin Nikola zahtijeva prijepis i ovjere isprave iz 1343. godine zato što je Zagrebački kaptol promijenio pečat. Kaptol mu na to odgovara potvrdno i daje ovjereni prijepis.²⁹⁴ U ovom kontinuiranom traženju ovjerenih

²⁹⁰ Mirjana Matijević Sokol, „Najstarija povijesna svjedočanstva o Zaboku“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 29 (1996): 297-302.

²⁹¹ Isto 296.

²⁹² ...*Mikch condam banus eodem comite Petro non exigentibus culpis suis, capto et detento, prefatas literas regales super collatione memoratarum particularum possessionariarum confectas potentialiter ab ipso recepisset et receptas in ignem proiecisset in suum preiudicium et grauamen...*, Isto 297.

²⁹³ Isto 297-298.

²⁹⁴ Isto 298-302.

isprava o vlasništvu posjeda može se vidjeti želja ljudi za posjedovanjem dokaza vlasništva. Također, kod ove obitelji vjerojatno ulogu igra i strah od ponavljanja nasilništava moćnika koji su mogli zadati mnoge nevolje samovoljnim ponašanjem, pa se ovi nastoje osigurati.

4. 3. 2. Ubojstvo

Ubojstvo u srednjem vijeku predstavlja duhovnu i svjetovnu radnju.²⁹⁵ Prije svega to je bilo jedno od kršenja Božje zapovijedi, pa se samim time ubojica mogao naći u Božjoj nemilosti. On se trebao opravdati, odnosno izmoliti pokajanje od božjih slugu, svećenstva.²⁹⁶ S druge, svjetovne strane ubojstvo je moralo zadovoljiti neke običaje i prava obuhvaćajući pritom dva aspekta. Prvi je bio osveta. Fundamentalna obveza svakog člana pojedinog roda bila je zaštita rođaka i krvna osveta u slučaju ubojstva.²⁹⁷ Osveta je ujedno mogla rezultirati cijelim lancem nasilja i sukoba. U srednjovjekovnoj Slavoniji bila je manje izražena, pogotovo tijekom 14. stoljeća. Ono što će zamijeniti krvnu osvetu bila je, najčešće, novčana kazna čija je funkcija za oštećeni rod bila kompenzacijska.²⁹⁸ Kao što sam već naveo, kazne za smrt velikaša ili plemića bile su višestruko veće negoli one za smrt pripadnika drugih društvenih zajednica. Kazne te veličine bile su veliko opterećenje za sve osim najmoćnijih velikaša, čime su krivca povlačile u neimaštinu, stvarale mogućnost gubljenja posjeda i društvenog statusa. U slučaju rješavanja ubojstva krvarinom podrazumijevalo se plaćanje određene svote i ako je sve prošlo u redu, pripadnici obitelji ubijenoga morali su se zakleti da više neće imati potraživanja od ubojice ili njegovih nasljednika te kako će živjeti u miru.²⁹⁹ Krvarina se, dakako, nije trebala platiti u novcu. Vlasništvo gotova novca bio je problem cijelog srednjovjekovlja, pa su postojali mnogi načini drugačije kompenzacije, a ona je najčešće uključivala zemlju. Davanjem zemlje kao odštete za ubijenoga bio je također legalan način skidanja krivnje s krivca.³⁰⁰ Ipak, ako nije dosuđena novčana kazna, ubojstvo se moglo kazniti na drugačiji način. Primjer takve odluke je ona kraljevskog suca iz 1318. godine, kada se Loranda, krivca za ubojstvo, predaje na sud oštećenom Ivanu zvanom Zeuke, uz mogućnost mučenja, ali ga se ne smije ubiti da Lorandovi rođaci ne bi poslije tražili osvetu.³⁰¹

²⁹⁵ Huizinga, *Jesen*, 25.

²⁹⁶ Le Goff, *Civilizacija*, 215-225.

²⁹⁷ Damir Karbić, „Hrvatski plemićki rod i običajno pravo. Pokušaj analize“, *Zbornik Odsjeka za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 16 (1998): 84.

²⁹⁸ Margetić, *Hrvatska pravna povijest*, 82-83.

²⁹⁹ CD 11, 104.

³⁰⁰ CD 16, 489-490.

³⁰¹ *...ut pro morte seu homicidio Laurencii patris predicti Johannis per manus Lorandy filii Budya de Gerek interfecti, una cum quatuor iudicibus sociis suis de predicto comitatu et aliis nobilibus quam plurimis sentencialiter determinassent seu decreuissent more regni consueto et iuris ordine obseruato, ut predictus*

Zanimljivo je vidjeti ovakvu kaznu koja dopušta rođacima ubijenoga mučenje s jednom zabranom, a to je ubojstvo tijekom mučenja. Time se očito htjelo spriječiti produljenje zle krvi između dvaju rodova. Kažnjavanjem odgovornog pojedinca bez kobne posljedice očito se smatralo dovoljnom kaznom koja je trebala zadovoljiti obje strane.

Sličan primjer može se vidjeti i u drugom dijelu 14. stoljeća, kada oštećena stranka dobiva za pravo mučiti i osakatiti krivca, a da pritom ne mora nikome odgovarati, pa ni njegovim rođacima. Naime, 1345. godine plemić ubija plemića te krivac ne plaća krvarinu. Oštećena stranka zato dobiva pravo progona krivca, tj. krvne osvete.³⁰²

Prilog 8: tablica s izvorima koji govore o ubojstvima i kaznama za ubojice

GODINA	OPIS ISPRAVE	ISPRAVA	KOMENTAR	PODRUČJE NASILJA
1318.	Kraljevski sudac osuđuje krivca za ubojstvo da bude predan rodu oštećenih.	CD 8, dok. 410., str. 507.	Krivac Lorando, sin Budija de Gereka, predaje se Ivanu zvanom Zeuke iz roda Bev, koji pripada obitelji ubijenoga, te se određuje kazna kojom ga se smije mučiti, ali ne i ubiti.	Križevačka županija (ne navodi se točno mjesto nasilja)
1343.	Rješava se spor između majke ubijenoga i ubojice.	CD 11, dok. 78., str. 104.	Pred Čazmanskim kaptolom Petar, sin Jakobov, plaća krvarinu od pedeset maraka jer je ubio Bartolomeja, sina Jelenina i Stjepanova. Ona mu istodobno oprašta i izjavljuje kako neće biti pokušaja osvete.	Ne navodi se točno mjesto nasilja
1345.	Ban presuđuje da oštećena stranka ima pravo krvne osvete jer ubojica nije platio krvarinu.	CD 11, dok. 173., str. 224-225.	Ban Nikola daje pravo Antoniju, <i>iobagion castri</i> , iz Moravča da goni i kazni Dešena, sina Ulkojeva, zato što je Dešen ubio Antonijeva brata Dionizija i triput se nije odazvao kada je trebao platiti krvarinu.	Zagrebačka županija (Moravče)
1384.	Rješava se spor između obitelji	CD 16, dok. 369.,	Pred Čazmanskim kaptolom Martin, sin Erdova de	Križevačka županija

Lorandus pro tam illicito facto tamquam homicida et interfector manifestus ad manus predicti Johannis et fratrum suorum ad omnem ulcionem et membrorum mutilacionem tradi oportuisset et ipse tradidisset..., CD 8, 507.

³⁰² *...et cum nos propter maiorem cautelam iuris et iusticie evidenciam prescriptos pristaldos ad nostram presenciam per predictum Anthonium euocari fecissemus, si dictis eiusdem Anthonii ueritas suffragatur nec ne, idem Anthonius suos pristaldos prenominatos et prescriptos constituit coram nobis, ut debebat, qui personaliter coram nobis et nobilibus regni nobiscum existentibus retulerunt vi[ua voc]e, quod predictus Descen primam solucionem, uidelicet octo marcas persoluisset et residuas duas soluciones soluere neglecsisset(!), ob hoc, quia secundam et terciam solucionem soluere non curauit, preterea ipsam primam solucionem amittat eo facto, Anthonius uero prenotatus suam accionem cum ad hoc se locus obtulerit et facultas, extunc medianie iuris moderamine pro sequendi habeat facultatem...*, CD 11, 224.

	ubijenoga i obitelji ubojica.	str. 489-490.	Kemečnica, s kćeri Angloris i Jurjem, sinom Jurjevim, predaju dio posjeda Glogovnica Nikoli, Mikinu sinu. Daju mu ga zato što su ubili njegova sina Bogdana, pa to predstavlja krvarinu te da se ne bi tražila osveta.	(Glogovnica)

4. 3. 4. Obrana od nasilja nasiljem

Nasilje je u dosadašnjem pregledu promatrano kroz prizmu nasilja velikaša, plemstva i kraljeva. Pripadnici najviših društvenih slojeva uistinu su većim dijelom bili inicijatori nasilja, a niži su slojevi morali trpjeti u nadi da će se zakon i vlast osvrnuti na njihove probleme te reagirati protiv samovoljnih velikaša i plemića. Ipak, ponekad dolazi do reakcije nižih slojeva protiv viših. Dizanje predijalaca protiv zagrebačkog biskupa jedan je od primjera nasilja nad višim društvenim slojem.³⁰³ Međutim, reakcija biskupa kao predstavnika vrhovne vlasti na svojim posjedima brza je i nemilosrdna. Pobunjenike proglašava zlima i podmuklima, konfiscira im posjede i podvrgava ih ekskomunikaciji zbog počinjenih nedjela.³⁰⁴ Ovaj sukob potrajat će idućih godina, a u izvještaju zagrebačkoga biskupa saznaje se da pobunjenike optužuje za nevjernost, krađe i neprijateljsko postupanje.³⁰⁵ U daljnjim izvorima kojima se ovaj sukob prati, uključuju se sve više instance u Kraljevstvu, od budimskog priora i Stolnobiogradskega kaptola, pa sve do samoga kralja. On će završiti vrlo nepovoljno za pobunjene predijalce, kojima je imovina oduzeta, a daljnji život na staništima onemogućen.³⁰⁶

Osim napada nižih slojeva na više, postojali su slučajevi sukoba unutar istog društvenog ranga. Nasilje koje su tada provodili sitni plemići zbivalo se u trenucima kada poneki velikaški rod slabi. U takvim trenucima susjedni plemići pokreću nasilne pokušaje jačanja vlastita položaja. Primjer takvog ponašanja vidi se pri slabljenju Blagajskoga, koje

³⁰³ O ovoj temi postoji mnogobrojna literatura, a koristio sam se ponajviše: Ivan Krstitelj Tkalčić, „Odpor i buna radi desetine u biskupiji zagrebačkoj u XIV. vieku“, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 49 (1879), 165 – 230.; Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* (Zagreb, Školska knjiga, 1976).; Nada Klaić, *Povijest Zagreba. Knjiga 1, Zagreb u srednjem vijeku* (Zagreb, Sveučilišna naklada Liber, 1982.).

³⁰⁴ *...consueta eorum malicia prout quidam de eorum de enormissimis excessibus contra nos et nostram ecclesiam comissis in nostris constitutionibus editis clarius declarant... statuimus eiam decernentes, vt nullus de cetero pro iam dictis nostris et nostre ecclesie infidelibus, quantum ad possessiones rehabendas, quas habuerunt in nostro prefato episcopatu, apud nos intercedere presumat sub pena excomunicacionis, quam contra talem et tales pro eis uel eorum quemlibet petentem uel petentes ex nunc prout ex tunc proferimus in hiis scriptis...*, CD 10, 497-498; CD 10, 528.

³⁰⁵ *...congregaciones, conspiraciones et detractiones plurimas contra nos et nostros dictauerunt, et tam apud dominum regem quam alios nos et nostros infamauerunt...*, CD 10, 535.

³⁰⁶ CD 10, 548; CD 10, 569-570; CD 10, 570-571. Tkalčić, „Odpor i buna“, 222-230.

iskorištavaju plemići s područja Donje Jamnice. Provodeći nasilja poput krađa, oštećivanja posjeda i mijenjanja granica, žele se dokopati njegovih posjeda. Tek će nakon brojnih pokušaja i formiranja povjerenstava plemići nadoknaditi nanesene štete Blagajskome.³⁰⁷ U isto vrijeme treba uzeti u obzir na koji su se način velikaši pri vrhuncu svoje moći ponašali prema onima slabije moći te treba zaključiti kako su se vrlo često bezobzirno ponašali. Prilikom slabljenja pojedinog roda javljala se povratna reakcija njihovih podložnika te su se nasiljima oduzimali posjedi nekad moćnih velikaških obitelji.

Prilog 9: tablica s popisom isprava koje sadrže primjere obrane od nasilja nasiljem

GODINA	OPIS ISPRAVE	ISPRAVA	KOMENTAR	PODRUČJE NASILJA
1339.	Zagrebački biskup kažnjava pobunjene predijalce.	CD 10, dok. 349, str. 497-498.	Biskup proglašava pobunjene predijalce nevjernima, oduzima im imanja te im prijete ekskomunikacijom.	Križevačka županija (Sredičko)
1339.	Zagrebački biskup ekskomunicira pobunjene predijalce.	CD 10, dok: 362, str. 513	Biskup navodi one koje ekskomunicira zbog zla koje su nanijeli Crkvi.	Križevačka županija
1340.	Zagrebački biskupa navodi razloge zbog kojih je ekskomunicirao pobunjenike.	CD 10, dok. 379, str. 534-536.	U izvoru se navode imena pobunjenika i razlozi ekskomunikacije (nevjera, zločinačko udruživanje, krađa, nanošenje šteta).	Križevačka županija
1340.	Budimski prepošt traži dolazak pred kralja i jedne i druge sukobljene strane.	CD 10, dok. 384, str. 547	U ispravi se nalaže dolazak pred kralja da bi on procijenio i dao svoju presudu.	Križevačka županija
1340.	Stolnobiogradski kaptol izvještava kralja o pobuni predijalaca.	CD 10, dok. 385., str. 548.	U izvoru se navodi da se kralj izvještava o pobunama protiv zagrebačkog biskupa.	Ugarska (Stolni Biograd)
1340.	Izvještava se kralja o nedolasku predijalaca na zakazano ročište.	CD 10, dok. 397., str. 569-570,	U izvoru se navodi da predstavnici pobunjenika nisu došli na sud.	Ugarska (ne navodi se točno mjesto)
1340.	Pobunjenici se	CD 10, dok.	Pobunjeni predijalci	Ugarska

³⁰⁷ CD 18, 477; Kekez, „Plemićki rod Babonića“, 168-169.

	pred kraljem zaklinju da više neće biti na prijašnjim posjedima.	398., str. 570-571.	izjavljuju da se više neće pojavljivati na prostoru Zagrebačke biskupije te da ako dođu, biskup ima pravo uhićenja.	(Višegrad)
1399.	Ban izvještava da Stjepan Blagajski optužuje plemiće Donje Jamnice za nasilja.	CD 18, dok. 334., str. 477-479.	Čazmanski kaptol proveo je istragu o nasiljima koja su počinili plemići Donje Jamnice na posjedima Stjepana Blagajskog. Utvrđeno je da su ubili neke i ranili mnoge Stjepanove podanike na napadnutim posjedima kako bi ih zauzeli.	Zagrebačka županija (Donja Jamnica)

5. ZAKLJUČAK

Četnaesto je stoljeće bilo okarakterizirano brojnim promjenama. Iako strukturno one ne mijenjaju svakodnevicu srednjovjekovnog čovjeka, njihov će utjecaj dugoročno biti važan. Mijenjanje dinastija s početkom i potkraj stoljeća, s pratećim sukobima, dat će pečat vremenu u kojem nasilje nije bilo nepoznanica. Međutim, između ta dva krajnja sukoba, u vrijeme kada u srednjovjekovnoj Slavoniji vlada opći mir, nasilje ostaje konstanta srednjovjekovnog života.

Jedna od važnijih komponenti koja će početi sudjelovati u svakodnevnom životu, a time će se i ljudi početi navikavati na nju kao efektivnu, a ne fiktivnu, jest kraljevska vlast. Bolje rečeno, prisutnost kraljevskih ljudi koji su provodili kraljevske naloge postaje činjenicom na koju su morali računati i velikaški rodovi. Kraljevi anžuvinske dinastije postavljaju se kao vrhovna vlast koja ima pravo zadnje riječi u svim poslovima, pa tako i u pitanju počinjenog nasilja. Time se, kao i jačanjem funkcije bana, daje nova značajka u svakodnevici čovjeka srednjovjekovne Slavonije. To nije sigurnost, ali je veće pouzdanje u javne institucije, ako i one same nisu radile za svoj račun. Tijekom 14. stoljeća osobe koje su bile u častima obavljale su svoje dužnosti dosljednije i efektivnije negoli u vrijeme Arpadovića. Ako se nisu protivili vladarevoj politici, dolazilo je do povoljnijeg i pravednijeg rješavanja sporova. To je možda najveća razlika u odnosu na prijašnja stoljeća, kada su srednjovjekovnom Slavonijom vladali velikaši bez utjecaja kraljevske ili banske pravde.

Različiti oblici nasilja koji su prevladavali prije ostat će prisutni i u 14. stoljeću. Oni se, kao što sam ih podijelio u ovom radu, razlikuju prema uzrocima, provođenju i posljedicama. Nasilja su mogla biti verbalna i fizička. Verbalna bi se mogla okarakterizirati kao psihičko nasilje koje je moglo potaknuti ljude na neželjene akcije s negativnim posljedicama. Fizička nasilja bila su raznovrsna. Od nanošenja lakših ili težih ozljeda do ubojstava. Prateća komponenta takvih nasilja bila je gospodarska ili financijska šteta. Razbojstva, krađe i otimačine nisu bili rijetkost unatoč jačem prisustvu javne vlasti, a učestalost raste pogotovo za ratnih događanja. Ni opći mir kao ni snažna kraljevska ličnost nisu, međutim, označavali prekid nasilja. Kao primjer može se uzeti vrijeme vladanja kralja Ludovika, pogotovo nakon sklapanja Zadarskog mira 1358. godine, kada Slavonija sve manje ostaje u njegovu fokusu kao važno geostrateško područje za vojna djelovanja. Slavonija uživa nepomućeni mir bez svjetovnih velikaša koji bi uzimali vlast i pravdu u svoje ruke. Ipak, nasilja se i dalje provode unatoč prisutnosti hercega i herceginje, banova koji su u potpunosti provodili kraljeve naloge, župana koji su postali banski i kraljevski činovnici te kaštelana, koji

su upravljali kraljevskim posjedima. Opća sigurnost u srednjovjekovnoj Slavoniji tijekom 14. stoljeća neće postati dijelom svakidašnjice.

Kazne koje su pogadale prijestupnike bile su raznovrsne, a najčešće su ovisile o tome tko je provodio nasilje i tko ga je pretrpio. Pobornici vlasti uglavnom su prolazili bolje, za razliku od prijašnjih vremena, kada su velikaši mogli praktički bez ikakvih posljedica provoditi svoja djela. U 14. stoljeću kaznenopravni sustav postaje djelotvorniji. Međutim, početkom 15. stoljeća slabljenjem kraljevske vlasti, a jačanjem velikaških rodova, ponajprije Celjskih i Talovaca, doći će do slabljenja institucija javne vlasti, a time i do unazađenja svekolikog napretka koji je postignut u 14. stoljeću. Pokušaji ponovne uspostave kraljevske vlasti i utjecaja u srednjovjekovnoj Slavoniji neće imati prevelikog uspjeha do dolaska Habsburgovaca na prijestolje 1527. godine, koji će postupno konsolidirati i centralizirati kraljevsku vlast.

6. SUMMARY

In this thesis paper, the author examines the violence of lords and other members of nobility during the fourteenth century in Slavonia.

The author's primary goals were to determine the forms of violence that ruled during that century and how they coincide with political and social changes that occurred during the fourteenth century. To explain the background of violence on that specific territory and the kind of society that is in focus of this paper, the author explains the extent of medieval Slavonia and its social structure.

Many changes that occurred during the fourteenth century had direct impact on administrative, judicial, and daily life of medieval people. Following this the author gives development survey of customs that were still in practice in medieval Slavonia. Also it is given an overview of evolution in written laws and regulations that were increasing during fourteenth century. That kind of development coincides with the arrival of new dynasty, Anjou, in Hungarian – Croatian Kingdom.

Political changes in this century included conflicts, political consolidation, wars, decline and rise of lords. In the background of these events changes were occurring that affected everyday life. Changes that included violence and remained important aspect of medieval life. Violence continued to exist in all its forms during fourteenth century. Author separates violence in different forms and analyzes them segment per segment. The paper establishes that different forms of violence were always common regardless of political situations. The main difference in the fourteenth century and the early medieval ages lies in the development of legal state and regal authority, that had the impact on finding and punishing the offenders. The success of developing effective government in the fourteenth century will be short lived because in the end of this century, first signs of declining regal authority were showing and it would never again regain that kind of power until the sixteenth century.

7. BIBLIOGRAFIJA

Izvori

Klaić, Nada. *Izvori za hrvatsku povijest*. Zagreb: Školska knjiga, 1972.

Laszowski, Emilij, ur. *Monumenta Historica nobilis communitatis Turopolje. Povjesni spomenici plemićke općine Turopolja*, sv. 1. (1225. – 1466.). Zagreb: Tisak Antuna Schulza, 1904.

Margetić, Luj; Magdalena Apostolova Maršavelski. *Hrvatsko srednjovjekovno pravo – vrela s komentarom*. Zagreb: Narodne novine, Pravni fakultet u Zagrebu, 1990.

Smičiklas, Tadija, ur. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatie et Slavoniae. Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. 8-18. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904-1990.

Tkalčić, Ivan Krstitelj, ur. *Monumenta Historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Povjestni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba prijestolnice Kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, svezak prvi (Izprave 1093. – 1399.). Zagreb: Brzotisak Karla Albrechta, 1873-74.

The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary volume 5./Decreta Regni Mediaevalis Hungariae tomus V. Priredili i preveli Janos M. Bak, Peter Banyo i Martyn Rady, uvodna studija Laszlo Peter. Budimpešta: Department of Medieval Studies, Central European University, 2005.

Literatura

Agičić, Damir. *Poslijediplomski magistarski studij Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*. Zagreb: Srednja Europa, 2009.

_____. „Doktorati iz povijesti u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata (1946-2008): prilog istraživanju historije historijske znanosti.“ U *Spomenica Josipa Adamčeka*, ur. Damir Agičić i Drago Roksandić, 519-537. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za Povijest – FF press, 2009.

- Apostolova Maršavelski, Magdalena. „Neka pitanja pravnog i društvenog položaja predijalista zagrebačkog biskupa u XIII. i XIV. stoljeću“. *Croatica Christiana Periodica* 18 (1994): 91-100.
- _____. „Tko su bili *maiores civitatis*“. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 56 (2006): 273-292.
- Balog, Zdenko. *Križevačko-kalnička regija u srednjem vijeku*. Križevci: Matica hrvatska Križevci, 2003.
- Beuc, Ivan. *Povijest institucija državne vlasti kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije: pravno-povijesne studije*. Zagreb: Pravni fakultet, Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženim radom, 1985.
- Bohna, M. L. „Political and Criminal Violence in Fifteenth-Century England“. U *Violence in Medieval Society* ur. Richard W. Kaeuper (Woodbridge: The Boydell Press, 2000): 91-106.
- Budak, Neven. „U sukobu s javnim moralom. Primjeri iz seksualnog života Varaždinaca u 16. stoljeću“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 21 (1988): 121-130.
- _____. „Križevci u srednjem vijeku“. *Historijski zbornik* 45 (1992): 169-178.
- _____. „Budući da smo htjeli u Zagrebu na brdu Gradecu sagraditi slobodni grad..., Rađanje Gradeca – okolnosti, poticaji, slijed“. U *Zlatna bula 1242 – 1992*, ur. Zlatko Stublić, 21 - 32. Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1992.
- _____. *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku*. Zagreb, Koprivnica: Dr. Feletar, 1994.
- Čoralić, Lovorka. *Put, putnici, putovanja. Ceste i putovi u srednjovjekovnim hrvatskim zemljama*. Zagreb: AGM, 1997.
- Dobronić, Lelja. „Zelina i Moravče u srednjem vijeku“. U *Sveti Ivan Zelina i zelinski kraj u prošlosti: Zbornik radova*, ur. Ante Gulin, 7-22. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Grad Sveti Ivan Zelina, 2003.
- Engel, Pál. *The realm of St. Stephen: a history of medieval Hungary, 895 – 1526*. Preveo Tamas Palosfalvi. London, New York: I. B. Tauris, 2001.

- Freedman, Paul. „Rural Society“. U *The New Cambridge Medieval History: volume VI c. 1300-c. 1415*, ur. Michael Jones, 82-101. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Gábriš, Tomáš. „Sudska i izvansudska praksa u rješavanju sukoba u Ugarskoj u 13. stoljeću“. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 30 (2012): 1-30.
- Grgin, Borislav. „Županije u razvijenom i kasnom srednjem vijeku“. U *Hrvatske županije kroz stoljeća*, ur. Ivo Goldstein, 21-38. Zagreb: Školska knjiga, 1996.
- _____. „Vrhunac srednjovjekovnog razvoja“. U *Povijest grada Zagreba knjiga 1. Od prethistorije do 1918.*, ur. Ivo Goldstein i Slavko Goldstein, 64-106. Zagreb: Novi Liber, 2012.
- Gulin, Ante. „Srednjovjekovni Čazmanski kaptol i njegovi pečati“. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 15 (1988): 41-64.
- _____. *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli: loca credibilia sjeverne i središnje Hrvatske*. Zagreb: Golden marketing, 2001.
- Halász, Éva B. „Diplomatička analiza isprava slavonskih banova u razdoblju od 1323. do 1381. godine“. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 27 (2009): 35-102.
- Huizinga, Johan. *Jesen srednjeg vijeka*. Preveo Drago Perković. Zagreb: Naprijed, 1991.
- Jerković, Marko. „Plemstvo Križevačke županije u srednjem vijeku – uvod u problematiku i historiografski pregled“. *Povijesni prilozi* 34 (2008): 45-69.
- Kaminsky, Howard. „The Great Schism“. U *The New Cambridge Medieval History: volume VI c. 1300-c. 1415*, ur. Michael Jones, 674-698. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Kampuš, Ivan. „Porezni sustav u Slavoniji za vladanja Anžuvina“. *Historijski zbornik* 46 (1993): 1-30.
- Karbić, Damir. „Hrvatski plemićki rod i običajno pravo. Pokušaj analize“. *Zbornik Odsjeka za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 16 (1998): 73-117.

- _____. „Plemstvo – definicija, vrste, uloga“. *Povijesni prilozi* 25 (2006): 11-21.
- Karbić, Damir; Karbić, Marija. „Kostajnica i njezini gospodari tijekom srednjeg vijeka“. U *Hrvatska Kostajnica: 1240 – 2000*, ur. Marija Krupić. Grad Hrvatska Kostajnica, Zagreb: Hrvatska Kostajnica, Hrvatski institut za povijest, 2002.
- _____. *The Laws and Customs of Medieval Croatia and Slavonia: A Guide to Extant Sources*. London: UCL School of Slavonic and East European Studies, 2013.
- Karbić, Damir; Miljan, Suzana. „Političko djelovanje kneza Pavla I. Zrinskog (1362.-1414.)“. *Zbornik Odsjeka za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 30 (2012): 87-107.
- Karbić, Marija. „Gisingovci – ugarsko – hrvatska velikaška obitelj njemačkog podrijetla“. *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice – VDG Jahrbuch* 6 (1999): 21-26.
- _____. „Rod Borića bana. Primjer plemićkog roda u srednjovjekovnoj Požeškoj županiji“. Doktorski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2005.
- _____. „Morovički (Maroti) iz plemićkog roda Gut-Veled“. *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice – VDG Jahrbuch* 15 (2008): 13-22.
- _____. „Dioba posjeda i plemićki rod: primjeri iz Slavonije“. *Scrinia Slavonica* 10 (2010): 70-86.
- Kekez, Hrvoje. „Palača građanina Giliona: imovinsko-pravna zavrzlama na zagrebačkom Gradecu na prijelazu iz 13. i 14. stoljeće“. *Historijski zbornik* 61 (2008): 247-268.
- _____. „Plemićki rod Babonića do kraja 14. stoljeća“. Doktorski rad, Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2012.
- Klaić, Nada. *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga, 1976.
- _____. *Povijest Zagreba. Knjiga 1, Zagreb u srednjem vijeku*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982.
- _____. *Koprivnica u srednjem vijeku*. Koprivnica: Centar za kulturu: Muzej grada Koprivnice, 1987.
- _____. *Medvedgrad i njegovi gospodari*. Zagreb-Ljubljana, 1987.

- Klaić, Vjekoslav. „Hrvatski bani i hercezi za Karla Roberta i Ljudevita I. (1301. – 1382.)“. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 145 (1900): 126-218.
- _____. *Povijest Hrvata 2. Treće doba: Vladanje kraljeva iz raznih porodica (1301 – 1526)*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1974.
- Krznar, Siniša; Belaj, Juraj; Bedić, Željka. „Prilog poznavanju nasilja u kasnosrednjovjekovnom Ivancu (grobovi 202 i 204)“. *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 27 (2010): 225-240.
- Le Goff, Jacques. *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*. Prevela Gordana V. Popović. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga, 1998.
- Lonza, Nella. „Kazneni postupak Krčkog (Vrbanskog) statuta iz 1388. godine“. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 43 (1993): 715-725.
- _____. Novopronađeni izvori o sudskim postupcima protiv krčkih knezova u XIV. stoljeću“. *Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeka* 35-36 (1994): 9-20.
- _____. „Tužba, osveta, nagodba: modeli reagiranja na zločin u srednjovjekovnom Dubrovniku“. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 40 (2002): 57-104.
- _____. „Pravna kultura srednjovjekovne Dalmacije između usmenosti i pismenosti“. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 5-6 (2013): 1203-1232.
- Martin, Lynn A. *Alcohol, Seks and Gender in Late Medieval and Early Modern Europe*. New York: Palgrave, 2001.
- Margetić, Lujo. „Osnove obveznog prava na području srednjovjekovne Slavonije“. *RAD Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 31 (1992): 25-68.
- _____. „Neka pitanja u svezi sa Zlatnom Bulom Bele IV. (1242)“. U *Zagrebački Gradec (1241. – 1850.)*, ur. Ivan Kampuš i Lujo Margetić, 63 – 74.. Zagreb: Grad Zagreb, 1994.
- _____. *Zagreb i Slavonija: izbor studija*. Zagreb, Rijeka: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti; Vitagraf, 2000.
- Margetić, Lujo, Ivan Beuc, Dalibor Čepulo. *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu: studijsko gradivo*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2006.

- Matijević Sokol, Mirjana. „Najstarija povijesna svjedočanstva o Zaboku“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 29 (1996): 295-302.
- _____. „Najstarija svjedočanstva o Zelini“. U *Sveti Ivan Zelina i zelinski kraj u prošlosti: Zbornik radova*, ur. Ante Gulin, 23-32. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i grad Sveti Ivan Zelina, 2003.
- Nikolić Jakus, Zrinka. „Obitelj Čupor Moslavački“. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* 4 (2001): 269-300.
- Peklić, Ivan. „Krvavi sabor u Križevcima (1397.)“. *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci* 1 (1999): 12-16.
- Pisk, Silvija. „Pavlinski samostan Blažene Djevice Marije na Gariću (Moslavačka gora) i njegova uloga u regionalnoj povijesti“. Doktorski rad, Zagreb: Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu, 2011.
- Rady, Martyn C. *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*. London: Palgrave Macmillan, 2000.
- Raukar, Tomislav. *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje*, 2. izd. Zagreb: Školska knjiga, 2007.
- Shek Brnardić, Teodora. „Tavernik, tavernikalni sud i tavernikalno pravo“. *Arhivski vjesnik* 40 (1997): 179-198.
- Skoda, Hannah. *Medieval Violence. Physical Brutality in Northern France, 1270-1330*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Strukić, Hrvoje. „Komitar Moravče“. U *Sveti Ivan Zelina i zelinski kraj u prošlosti: Zbornik radova*, ur. Ante Gulin, 33-45. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i grad Sveti Ivan Zelina, 2003.
- Szeberényi, Gábor. „Plemići, predijalci i *iobagiones castri* Rovišća u 13. i 14. stoljeću“. *Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 30 (2012): 31-55.
- Tkalčić, Krstitelj Ivan. „Odpor i buna radi desetine u biskupiji zagrebačkoj u XIV. vieku“. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 49 (1879): 165 – 230.

Zutshi, P. N. R. „The Avignon Papacy“. U *The New Cambridge Medieval History: volume VI c. 1300-c. 1415*, ur. Michael Jones, 653-674. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

8. POPIS PRILOGA

Prilog 1: tablica s popisom izvora koji se dotiču smrtne kazne	29
Prilog 2: tablica s popisom izvora koji spominju plaćanje odštete	31
Prilog 3: tablica s popisom izvora koji govore o nasilju zakona.....	35
Prilog 4: tablica s popisom izvora koji spominju različite vrste prosvjeda, parničenja i krivotvorenja.	39
Prilog 5: tablica s popisom izvora koji se tiču izmirenja među sukobljenim strankama	42
Prilog 6: tablica s popisom izvora koji sadrže župansku, bansku i kraljevsku pravdu	52
Prilog 7: tablica s popisom izvora koji govore o nasilništvu	77
Prilog 8: tablica s izvorima koji govore o ubojstvima i kaznama za ubojice.....	89
Prilog 9: tablica s popisom isprava koje sadrže primjere obrane od nasilja nasiljem	91